

”Älykäs, nöyrä ja uskollinen”

Hevonen naisten ja tyttöjen sota-ajan kotirintamamuistoissa

Ella Kailimo

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/Humanistinen tiedekunta

KAILIMO ELLA: ”Älykäs, nöyrä ja uskollinen”: Hevonen naisten ja tyttöjen sota-ajan kotirintamamuistoissa

Pro gradu- tutkielma, 80 s.

Suomen historia

Huhtikuu 2021

Käsittelen pro gradu -tutkielmassani hevosten merkitystä suomalaisten naisten ja tyttöjen elämässä talvi- ja jatkosodan aikana vuosina 1939–1944. Tarkastelen hevossuhdetta kolmesta eri näkökulmasta tuodakseni esille ihmisen ja hevosen välisen vuorovaikutuksen moninaisuuden. Nämä näkökulmat ovat hevonen työtilanteissa, hevonen perheenjäsenenä ja hevonen tuntevana ja kokevana yksilönä.

Tutkimukseni sijoittuu uuden sotahistorian kentälle. Käytän menetelmänä muistitietoa ja tutkimukseni olennainen käsite on yksilön oma kokemus. Sota-aika luo erityisen ympäristön ihmisen ja eläimen välisen vuorovaikutuksen tutkimukselle. Myös hevoset kokivat sodan poikkeukselliset olosuhteet, minkä vuoksi tutkimukseni sijoittuu myös ihmistieteellisen eläintutkimuksen piiriin.

Aineistonani käytän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keräämiä muistitietoaineistoja Hevoset sodassa (1975) ja Hevostarinakeruu (2003). Aineistot sisältävät osallistujien itse kirjoittamia muistoja hevosista. Muistitieto on tutkimukselleni hedelmällinen lähde, sillä se kertoo tapahtumien merkityksellisyydestä muistelijalle itselleen ja tuo esille kokemuksen kirjoittajien omin sanoin.

Tutkimustulokseni mukaan hevosilla oli suuri merkitys suomalaisten naisten ja tyttöjen elämässä sota-aikana. Hevonen oli tärkeä työväline maataloilla, mutta suhtautuminen hevoseen oli lähes aina enemmän kuin välineellinen. Hevoset olivat perheenjäseniä ja niihin suhtauduttiin tunteellisesti. Kertomuksista ei voi tiivistää yhtä ainutta kokemusta, mutta vaikka yksilöllinen suhde hevosiin vaihtelee, hevoset ovat jääneet kirjoittajien mieliin yksilöllisinä persoonina sekä työssä että työn ulkopuolella. Hevoset esiintyvät kertomuksissa yksilöinä, jotka vaikuttavat ymmärtävän ne poikkeukselliset olosuhteet, jotka sota toi suomalaisille maataloille.

Avainsanat: uusi sotahistoria, ihmistieteellinen eläintutkimus, muistitieto, hevonen, sota-aika

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	5
1.1. AIHE, TUTKIMUSKYSYMYKSET JA RAJAUS	5
1.2. ALKUPERÄISAINESTO JA MUISTITIETOTUTKIMUKSEN ERITYISPIIRTEET	7
1.3. AIKAISEMPI TUTKIMUS	10
1.4. UUSI SOTAHISTORIA JA ELÄINTUTKIMUS	13
2. TYÖTÄ KOTONA JA PELLOILLA	18
2.1. NAISET JA HEVOSET MAATALOUSTÖISSÄ ENNEN SOTAA	18
2.2. SOTA MURTTAA ARJEN	21
3. NAISET JA TYTÖT HEVOSMIEHINÄ	24
3.1. HAASTEET, ENNAKKOLUULOT JA EPÄONNISTUMINEN	25
3.2. TYÖTOVERUUS, LUOTTAMUS JA ONNISTUMINEN	32
4. HEVONEN PERHEENJÄSENEENÄ	40
4.1. EMOTIONAALINEN HEVOSSUHDE	41
4.2. LAPSUUDEN HEVOSSUHDE SODAN VARJOSSA	50
5. HEVONEN TUNTEVANA JA KOKEVANA YKSILÖNÄ	57
5.1. HEVOSEN NÄKÖKULMA	58
5.2. INHIMILLISET HEVOSET	65
6. HEVOSSUHTEELLE ANNETUT MERKITYKSET	73
LÄHTEET	76

1. Johdanto

1.1. Aihe, tutkimuskysymykset ja rajaus

Kotini hevostyöt jäivät vaikeimmassa sodan vaiheessa suurilta osin nelivuotiaiden nuorten hevosten kontolle. Myös hevosmiehistä oli pulaa. Niinpä minäkin tuossa vaiheessa jouduin vähän vaativampiin hevoshommiin. Kaikki työt säilyivät mielessä, helpot ja vaikeat. Hevosurani jatkui muun muassa myllykuormien ajajana. Mikäs minun oli ajaessa, kun asiantuntemuksella kuorma tehtiin kummassakin päässä.

Tolppi joutui syksyllä 1939 talvisotaan kolmen tallikaverinsa kanssa. Hevosia kotiutettaessa Tolppi päästettiin irti rykmentin kolonnasta Heinolassa. Se ravasi kolonnan rinnalla kotipitäjäänsä Hartolaan, löysi vieläpä kotitienhaaransa ja porhalsi tuttua tietä tallipihaan. - - Sodan jälkeen surin eniten niitä hevosia, joilta oli sodassa mennyt hermot. Kun ne kuulivat kovan äänen, ei mitään voitu tehdä, kun ne syöksyivät metsään suojaan.

Ajatellessani teitä hevosystäväni, joiden kanssa sain olla tekemisissä, tunnen nostalgista kaipausta. Te läheiset työtoverit, olitte ihanteellisia ajokkeja. Herkkyys ja ystävällisyys oli teille ominaista. Mielipiteen ilmaisuunkin pystyitte! Olitte uskollisia tovereita. ¹

Näin kirjoittaa eräs nainen muistellessaan sota-aikaa ja hevoskokemuksiaan. Hän oli sodan alkaessa alle 20-vuotias nuori nainen, mutta koska hevosmiehistä oli pulaa, joutui hän ottamaan vastuuta vaativammissa hevostöissä. Hän kuvailee kertomuksessa oman sota-aikaisen hevosmuistonsa, mutta samalla kertomus kiteyttää monien muidenkin naisten muistoissa esille nousevia asioita. Naiset ja nuoretkin tytöt joutuivat sodan syttyessä ottamaan entistäkin suuremman roolin myös maatilojen hoidossa, myös miesten töiksi mielletyissä hevostöissä. Hevonen oli kuitenkin työvälineen lisäksi ystävä, jota kertomuksen nainen muistelee lämpimästi. Hän tuo kertomuksessaan esille myös hevosen tuntevana ja kokevana yksilönä, johon sodan kokemus oli jättänyt jälkensä.

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella vuorovaikutussuhdetta suomalaisten naisten ja tyttöjen ja hevosten välillä. Selvitän kokemuksia sota-ajan hevossuhteesta ja tarkastelen sitä, miten poikkeuksellinen tilanne kotirintamalla vaikutti hevosille annettuihin merkityksiin. Naisten ja tyttöjen kokemusten lisäksi haluan nostaa esille myös hevosen kokemuksen ja tutkia niitä tapoja, joilla hevosten tuntemuksia kuvattiin ja tulkittiin.

¹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Hevostarinakeruu (HT), 2003. Huuri.

Lähestyn tutkimusongelmaani muistitiedon kautta. Viime vuosikymmeninä uudet näkökulmat sotahistoriaan ovat nostaneet esiin yksilön kokemuksen osaksi julkista historiaa. Aineistoni koostuu kerätystä muistitiedosta, jossa keruusiin osallistuneet naiset ovat itse aktiivisesti halunneet kirjata omia kokemuksiaan muistiin ja tuoda niitä esille. Aktiivinen osallistuminen kertoo mielestäni siitä, että tapahtumat koettiin merkitykselliseksi ja koetaan yhä. Vaikeat ajat halutaan muistaa ja jakaa, sillä kokemuksilla oli merkitystä.

Tutkimukseni ajallisena rajauksena on toisen maailmansodan aika Suomessa, eli vuodet 1939-1945. Sota-aika toimii tutkimuksen lähtökohtana, sillä sodan syttymisen vuoksi suuri osa työkykyisistä miehistä kutsuttiin asepalvelukseen ja naisten rooli pientiloilla muuttui. Hevoset miellettiin perinteisesti hyvin maskuliiniseksi osaksi maataloutta, mutta sota muutti hetkellisesti tämän käsityksen, sillä vaihtoehtoja ei usein ollut. Hevostyöt tulivat osaksi naisten ja tyttöjen arkea uudella tavalla, vaikka usein pientiloilla työnjako oli joustavampaa, eivätkä hevoset olleet kaikille naisille vieraita. Sodan syttyminen toimi kuitenkin lähtökohtana naisen ja hevosen suhteen syvenemiselle. Naisten sodanaikainen hevostyö oli tavallisesti maataloustyötä omalla tilalla tai eläinlääkintälottana työskentelyä, mutta tässä tutkimuksessa keskityn ainoastaan kotirintaman maataloilla toimineisiin naisiin ja tyttöihin.

Lähestyn aineistoani jakamalla sen kolmeen kertomustyyppiin, joissa hevossuhde hahmotetaan eri näkökulmista. Ensimmäisenä kertomustyyppinä tarkastelen hevossuhdetta työnteon kautta, eli tuon esille hevostöissä olleiden naisten ja tyttöjen kertomuksia työstä ja työtilanteista hevosten kanssa. Hevostyö-kertomuksissa tarkastelen sitä, miten niissä kuvataan suhtautumista hevoseen sekä kokemusta hevosen kanssa työskentelystä. Tavoitteenani on löytää hevoselle annettuja merkityksiä sekä työvälineenä että työtoverina.

En kuitenkaan tarkastele ainoastaan työtilanteita, vaan haluan tuoda esille myös hevossuhteen hevostöiden ulkopuolella, joten toisena kertomustyyppinä tutkin hevosen asemaa perheenjäsenenä. Hevonen oli vielä sota-aikana pääasiallisesti hankittu taloon työvälineeksi, mutta kertomuksissa nousee esille, että se oli silti usein kuin yksi perheenjäsenistä, eli siihen luotiin suhde, joka oli riippumaton sen välineellisestä arvosta. Hevonen perheenjäsenenä nousee esille erityisesti sota-ajan lapsena kokeneiden hevostuistoissa, sillä lapsien hevossuhde muodostui usein myös ilman työn luomaa kontaktia. Pyrin etsimään kertomuksia, joissa kuvataan erilaisia vuorovaikutustilanteita

ihmisen ja hevosen välillä ja tarkastelen sitä, miten hevoseen suhtauduttiin osana maatalousyhteisöä ja perhettä.

Kolmanneksi kertomustyyppiksi nostan esille kertomukset, joissa muistelijat pyrkivät kuvaamaan ja tulkitsemaan hevosten tunnekokemuksia. Haluan siis tutkimuksessani tuoda esille hevossuhteen molemmat osapuolet ja tarkastella hevosta tuntevana ja kokevana yksilönä naisten kertomusten kautta. Myös eläimet kokivat sota-ajan poikkeukselliset olosuhteet ja naiset kuvailivat niiden mielenmaisemaa. Aion siis tarkastella sitä, miten kirjoittajat tulkitsevat hevosia ja niiden kokemuksia sekä miten kertomuksissa kuvataan hevossuhdetta hevosen käyttäytymisen kautta.

Suhtaudun aineiston kertomuksiin kertojan maailmanhahmotuksena, eli kertomus on tapahtuman, teon ja toiminnan kuvaus, joka on kertojan tapa hahmottaa todellisuutta ja antaa merkityksiä tapahtumille. Kertomukset suuntautuvat menneisyyteen ja yksilön omiin kokemuksiin ja kyse on oman elämän jäsentämisestä.² Tavoitteenani ei ole analysoida kertomuksia rakenteellisesti, vaan hahmottaa kertomustyyppien kautta hevossuhteen moninaisuutta.

1.2. Alkuperäisaineisto ja muistitietotutkimuksen erityispiirteet

Käytän työni aineistona Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keräämiä muistitietoaineistoja *Hevoset sodassa 1939–1944* (1975) ja *Hevostarinakeruu* (2003). Aineistot ovat syntyneet kilpakeruiden tuloksena. Vaikka vastaajat ovat keruuaineistoissa samaa ikäluokkaa, eli 1900-luvun alkupuolella syntyneitä, ensimmäinen keruu on tehty 30 vuotta ja toinen vasta noin 60 vuotta sodan päättymisen jälkeen. Asiat varmasti muistetaan ja kerrotaan hieman eri tavalla, kun aikaa on kulunut pidempään ja yhteiskunnallinen konteksti on erilainen. En näe tätä kuitenkaan ongelmana tutkimukselleni, sillä tässä tapauksessa tapahtuman merkityksellä ihmiselle on suurempi arvo kuin sillä, muistetaanko sitä täysin oikein.

Hevoset sodassa-keruuaineiston keruujulistuksessa pyydettiin kirjoittamaan kuvauksia ja ”muistamianne tapahtumia”, joiden aiheina toivottiin olevan esimerkiksi hevosten luovuttaminen puolustusvoimille, hevoset vaikeissa tilanteissa, hevosten lempinimet, hevoset tehtävissään, hevosten menetykset, haavoittuminen ja kuolema ja hevosten

² Ukkonen 2000, 105-106.

kotiuttaminen. Keruussa on yhteensä 168 vastausta, vastaajista miehiä on 126 ja naisia 37.

Hevostarinakeruun keruuilmoituksessa ilmoitettiin sen olevan suunnattu kaikille, joita hevoset muistojen, harrastuksen tai ammatin kautta kiinnostavat. Siinä pyydettiin vastauksia esimerkiksi kysymyksiin: mitä hevonen merkitsi, miten siihen suhtauduttiin, miten sitä hoidettiin ja käsiteltiin, hevosen siirtyminen työstä ihmisen vapaa-aikaan ja miten hevonen tänä päivänä koetaan. Aineisto on jaettu hevoskokemusten osalta kolmeen osaan: hevonen ennen vanhaan, nykyaika ja nuoriso ja hevosalan ammatissa. Naisia vastaajista on 108 ja miehiä 38. Aikarajaukseni vuoksi keskityn ainoastaan keruun ensimmäiseen osaan hevonen ennen vanhaan, mikä rajaa vastausten määrää.

SKS on luokitellut aineistojen hevostarinat aihepiireittäin, mutta käytännössä vastaajat kertovat useista tapahtumista, ottaen samanaikaisesti kantaa eri kysymyksiin. Vastaukset vaihtelevat myös pituudeltaan ja tyylistään. Mukana on muun muassa yksityiskohtaisia selostuksia hevosten työkäytöstä, lyhyitä kokemuskertomuksia erilaisista tilanteista sekä hevoselämäkertoja, eli kertomuksia, joissa hevoset kulkevat mukana kirjoittajan koko elämäntarinassa. Kirjoittajien nimien käyttäminen ei ole olennaista tutkimukselleni, mutta toisaalta kertomukset lähetettiin keruuseen omalla nimellä, joten kirjoittaja on ollut tietoinen siitä, että vastaus ei ole anonyymi. Tiedot vastaajista ovat osittain puutteellisia esimerkiksi iän tai sodanaikaisen elämäntilanteen osalta. Vastaajista nuorimmat olivat sota-aikana lapsia ja vanhimmat 1900-luvun alussa syntyneitä. Iällä on merkitystä tutkimukselle, sillä sota-ajan lapsena kokeneen kokemus sodasta voi olla hyvin erilainen kuin aikuisen kokemus. Toisaalta sota hämärtää lapsuuden ja aikuisuuden rajaa, sillä jo hyvin nuoret tytöt saattoivat joutua ottamaan suuren vastuun ja käyttäytymään aikuisen lailla.

Muistitietotutkimus muodostuu subjektiivisista näkemyksistä. Muistitietotutkimus onkin syntynyt pyrkimyksestä tuoda esille erilaisia tulkintoja menneisyydestä.³ Kansainvälisen muistitietotutkimuksen ensimmäisenä vaiheena pidetään maailmansotien jälkeistä aikaa, jolloin historiantutkimuksen kiinnostus muistin merkitykseen kasvoi. Muistitietotutkimus vakiinnutti asemansa osana historiantutkimusta 1970- ja 1980-luvulla. Suomessa kansainvälinen termi oral history on suomennettu muistitietotutkimukseksi, sillä se kattaa sekä puheen että tekstin. Suomalainen muistitietotutkimus pohjautuu vahvasti haastattelumenetelmin kerätyn tiedon lisäksi

³ Teräs 2000, 360.

kirjoitettuihin muistitietoaineistoihin ja Suomessa kilpakeruilla on pitkä perinne muistitietotekstien tuottajana.⁴

Muistitietoa pidettiin pitkään historian tutkimuksessa epäluotettavana tietona verrattuna kirjallisiin lähteisiin. Nykyään tutkimuksessa ei puhuta samalla tavalla luotettavista tai epäluotettavista lähteistä, vaan lähteet nähdään eri tavoin hedelmällisinä ja historian tutkimus pyrkii hyödyntämään monenlaisia lähdeaineistoja.⁵ Muistitiedon käyttämistä historian tutkimuksen lähteenä on kritisoitu esimerkiksi kysymyksessä muistin totuudesta ja muistitiedon tieteellisestä arvosta. Muistitieto on kuitenkin luonteeltaan erityistä, sillä se kertoo vähemmän menneisyyden tositahtumista kuin siitä, mikä tapahtumien merkitys muistelijalle on. Sen vuoksi muistitietoon tulee suhtautua sen vaatimalla tavalla.⁶ En siis ole ensisijaisesti kiinnostunut siitä, ovatko naisten hevostertomukset täysin totta vai ei, vaan tarkastelen sitä, mikä tapahtumien merkitys oli niitä muisteleville naisille ja miksi he haluavat kertoa niistä.

Lähdekriittinen ajattelu pätee myös muistitiedon tarkasteluun lähteenä, vaikka se koostuu yksilön subjektiivisista kokemuksista. On otettava huomioon esimerkiksi se, että muistojen valikointi ja unohdus vaikuttavat tiedon tuottamiseen. Muistoihin on todennäköisesti vaikuttanut ajan kuluessa tapahtunut jäsentely, ja niihin on saattanut sekoittua myöhemmin koettuja ja kuultuja asioita. Myös ajallinen etäisyys vaikuttaa muisteluun.⁷ Sen lisäksi yhteiskunnallinen asenne muisteltavaa asiaa kohtaan voi vaikuttaa muistoon ja haluun kertoa siitä. Tutkijan tehtävänä onkin selvittää toiminnan tuottaneet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet, sillä niillä voi olla vaikutusta siihen, miten tapahtuma muistetaan tai miten siitä halutaan kertoa.⁸ Esimerkiksi yhteiskunnallisella tilanteella voi olla merkitystä siihen, miten sota-aika oli sopivaa muistaa. Lisäksi tulee pitää mielessä, että jotain on saatettu tahallisesti jättää kertomatta ja jotain on pyritty korostamaan.

Aineistoni on kertojan itsensä tuottama tulkinta tapahtuneesta, joten sitä käytettäessä on pohdittava myös sitä, miksi kertoja muistelee tiettyä aihetta ja miksi hän kertoo asiasta kuten kertoo. Hän on asettanut asiat subjektiiviseen tärkeysjärjestykseen ja olennaista on ymmärtää, että muistot ovat valikoituja ja kirjoittaja kertoo siitä, mitä itse pitää

⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

⁵ Kalela 2006, 75.

⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 32-34.

⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 32.

⁸ Kalela 2006, 84.

merkittävänä. Lähtökohtana on kertojan omille kokemuksilleen tekemä jäsentely.⁹ Aineistoni on kerätty vuosikymmeniä sodan loppumisen jälkeen, joten muistelu on varmasti avoimempaa kuin se olisi ollut heti sodan jälkeen, mutta toisaalta moni asia on ehtinyt vaikuttaa muiston jäsentymiseen sekä siihen, mitä halutaan kertoa. Esimerkiksi sota-ajan lapsena kokenut tyttö on todennäköisesti kokenut asiat eri tavoin, kun aikuinen nainen, jolla on ollut suurempi vastuu maatilán töiden hoitamisesta.

Jäsentely on tärkeää ottaa huomioon, kun tarkastellaan kirjoittamalla tapahtuvaa muistelua. Se eroaa haastattelusta esimerkiksi sillä, että tilanne on tavallisesti yksityinen ja suora interaktiivinen ohjaus puuttuu, jolloin teksti voi olla itseohjautuvampaa. Muistelijalla on mahdollisuus valita ajankohta ja paikka muistelulle itse. Olennainen ero on myös mahdollisuus editoida tekstiä: lukea uudelleen ja korjata sekä täydentää aikaisempaa. Tämä voi kannustaa myös laajempaan reflektioon ja omaelämäkerralliseen pohdintaan. Kirjoittamalla tuotettu muistelu on usein harkitumpaa ja mahdollistaa tiukemman kontrollin valitun minäkuvan ylläpitämiseen.¹⁰

Kilpakeruuta voidaan pitää kokonaan omana kirjoittamisen lajinaan ja se sisältää omia konventioitaan. Kilpakeruu muistitiedon keräämisen tapana asettaa tiettyjä rajoja muistelulle, esimerkiksi määrätyn teeman ja keruukutsussa esitetyt kysymykset. Kirjoittaja tiedostaa järjestäjän oletetut toiveet, mutta toisaalta on vapaa valitsemaan itse kysymykset, joihin hän vastaa. Keruuseen osallistuneet ihmiset ovat myös itse valinneet osallistua muisteluun ja heillä on ollut halu kertoa hevosmuistojaan. On otettava huomioon, että vaikka osallistuminen on vapaaehtoista, kirjoittaja tiedostaa, että muistot tulevat ulkopuolisille luettavaksi, jolloin hän on tarkoituksella voinut korostaa jotain tai jättää jotain sanomatta.¹¹ Hevoskertomusten keräämisen motivaationa on ollut muun muassa se, että 1970-luvulla haluttiin tuoda esille hevosen ratkaiseva merkitys osana puolustusvoimia sodan aikana, jonka vuoksi haluttiin kerätä lisää tietoa.¹² Luultavasti tämä ajatus siis ainakin osittain vaikuttaa hevoskertomusten sävyyn ja kirjoittajan motivaatioon osallistua keruuseen.

1.3. Aikaisempi tutkimus

⁹ Kalela 2006, 83.

¹⁰ Pöysä 2006, 229-230.

¹¹ Pöysä 2006, 230.

¹² Rislakki 1977

Hevosia sotien aikana on Suomessa tutkittu keskittyen pääosin niiden rooliin rintamalla tai osana huolto-organisaatiota. Melko kattava yleisteos aiheesta on Ilmari Ojalan toimittama *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939-1945* (2007). Se käsittelee hevosen asemaa puolustusvoimien palveluksessa myös kiitollisesta näkökulmasta, mutta pääosin hevonen punotaan osaksi puolustusorganisaatiota, eikä siinä nosteta esille hevossuhdetta tai hevosta kokevana eläimenä.

Kansainvälisesti ihmisen ja hevosen välistä suhdetta on tutkittu eniten antropologiassa. Esimerkiksi antropologi Pita Kelekna käsittelee hevosen kehittymistä ja sen merkitystä ihmiselle maatalouden, teollisuuden, sodan ja tieteen näkökulmista teoksessa *The Horse in Human History* (2009). Angloamerikkalainen tutkimus ei kuitenkaan ole täysin sovellettavissa suomalaiseseen kulttuuriin, sillä hevuskäsitys on erilainen. Tutkimuksessa puhutaan erikseen villeistä ja kesyistä hevosista, kun taas suomalaisessa hevuskulttuurissa hevonen nähdään osana maataloutta kuten muut kotieläimet, ei villieläimenä. Ryan Hedigerin toimittama *Animals and War. Studies of Europe and North America* käsittelee ihmisen ja eläimen sota-aikaista suhdetta monesta eri näkökulmasta. Teos koostuu artikkeleista, joiden kirjoittajat edustavat eri tieteenaloja, kuten historiaa, antropologiaa ja sosiologiaa ja se tarjoaa monipuolisen kuvan sota-ajan eläinsuhteesta. Teos käsittelee eläinten roolia sodassa, mutta sen lisäksi keskeisenä teemana on myös eläimen toimijuuden ja representaatioiden tarkastelu.

Suomessa ihmisen ja hevosen välistä suhdetta sota-aikana on tutkittu jonkin verran, mutta erityisesti naiset tuntuvat näissä tutkimuksissa jääneen marginaaliin. Suuri osa tutkimuksista, joissa eläinsuhdetta sivutaan, sijoittuu rintamalle, jossa naisia hevostöissä oli huomattavasti vähemmän. Kulttuuriantropologi Riitta-Marja Leinonen käsittelee väitöskirjassaan *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa* (2012) hevosen roolia ja sen muuttumista suomalaisessa yhteiskunnassa 1920–2000- lukujen välisenä aikana. Aineistostaan Leinonen etsii kulttuurisia malleja hevosesta, eli kertomuksissa yleisimmin esiintyviä käsityksiä ja merkityksiä. Tuloksena löytyi viisi kulttuurista mallia hevosesta ja hevosen käsittelystä; palvelija-, kone-, sankari, suorittaja- ja terapeuttimallit. Väitöskirjan lisäksi Leinonen on kirjoittanut artikkelit *Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuminen* (2010) sekä *Hevosen ja ihmisen kumppanuus sota-aikana* (2005). Artikkelit tarjoavat monipuolisen kuvan hevosen käyttämisestä, hevuskäsityksistä sekä hevosen ja ihmisen suhteesta. Keskiössä ovat ihmisten kokemukset hevosista sekä se, mitä he hevosesta kertovat ja mitä hevoset heille merkitsevät. Ihmisen ja hevosen suhdetta tutkii myös yhteiskuntatieteiden tohtori

Nora Schuurman väitöskirjassaan ”*Hevoset hevosina*”: *Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta* (2012). Schuurman tarkastelee hevosiin ja hevosten hyvinvointiin liittyviä käsityksiä ja tulkintoja nykyhetken ratsuhevoskulttuurissa. Tutkimuksessa keskiössä on, että hevonen mielletään ikään kuin luonnon ja kulttuurin väliseksi hybridiksi, joka asema poikkeaa sekä tuotanto-, että lemmikkieläimistä. Hevosen tehtävä on palvella ihmistä, mutta toisaalta ihmisen on pidettävä huolta hevosesta ja sen hyvinvoinnista. Hevoseen suhtaudutaan tunteellisesti, mutta keskeisintä on kuitenkin hevosen ihmiselle tuottama hyöty.

Eläinsuhdetta suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa on tutkittu laajemmin sota-ajan ulkopuolella. Esimerkiksi kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen eläintutkimukseen erikoistunut tutkija Taija Kaarlenkaski käsittelee väitöskirjassaan *Kertomuksia lehmistä: tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta* (2012) suomalaisten kokemuksia ja tulkintoja lehmistä ja analysoi ihmisen ja lehmän välistä suhdetta ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmasta. Hän nostaa ihmisen kokemuksen lisäksi esille myös lehmän yksilöllisenä ja kokevana eläimenä, jolla on ihmiselle suuri merkitys muutenkin kuin tuotantoeläimenä. Myös Eeva Nikkilä tarkastelee eläinsuhdetta maataloudessa historian pro gradu-tutkielmassaan *Maatalousväestön eläinsuhde: maatalouden murros eläinsuhteen muokkaajana 1800-luvun lopun Suomessa* (2018). Hän pyrkii selvittämään, minkälaisia merkityksiä kotieläimille muodostui ja miten niitä arvoitettiin. Hän päätyy tutkimuksessaan siihen, että suhde eläimiin oli moninainen ja taloudellisten arvojen rinnalla eläimet nähtiin myös yksilöinä. Eläimen toimijuus ja kokemus nousee siis molemmissa tutkimuksissa keskeiseen rooliin ja haluan myös omassa tutkimuksessani nostaa sen esille, sillä perinteisessä sota-ajan tutkimuksessa hevonen nähdään yhä voimakkaasti pelkästään työvälineenä pelloilla tai osana organisaatiota rintamalla.

Naisten työtä ja roolia sota-ajan Suomessa on tutkittu jo melko paljon. Eniten tutkimusta on lottien tekemästä työstä, mutta esimerkiksi Riikka Raittiin ja Elina Haavio-Mannilan toimittama *Naisten aseet - suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa* (1993) tarjoaa analyttisen sekä kattavan esityksen naisten sotakokemuksista eri elämän aloilla. Kotirintaman ja erityisesti maatalouden naisten arkea käsittelevät Onerva Hintikka ja Kirsti Häppölä teoksessaan *Tunteaton emäntä: kotirintama kertoo* (2007). Teos perustuu muistitietoaineistoon ja siinä kuvataan eri puolia maataloustöistä sekä perhe-elämästä, keskeisinä teemoina muun muassa työnteon merkitys, uusien töiden opettelu

sekä arkielämän kokemus. Naisten roolia maataloudessa ja sodan siihen tuomaa muutosta käsittelee myös kansatieteilijä Pia Olsson artikkelissaan *Nainen ja työn muuttuvat normit* teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa* (2008). Teokset antavat hyvän yleiskuvan naisten elämästä maaseudulla sekä sodan tuomasta muutoksesta. Omalle tutkimukselleni niistä on siis paljon hyötyä, vaikka työkokemusten sijaan tutkimuksessani keskeisimpänä on naisten kokemus suhteessa eläimiin ja työ on vain yksi lähestymistapa.

1.4. Uusi sotahistoria ja eläintutkimus

Sota vaikutti kaikkeen toimintaan yhteiskunnassa ja se toimii tässä tutkimuksessa keskeisenä lähtökohtana. Sijoitan tutkimukseni uuden sotahistorian kentälle, sillä tavoitteenani on tuoda esille näkökulma sodasta virallisten dokumenttien ulkopuolelta ja tarkastella yksilön omaa kokemusta. Sen lisäksi tavoitteenani on huomioida hevoset kokevina ja tuntevina yksilöinä, jotka myös kokivat sota-ajan poikkeuksellisen tilanteen, minkä vuoksi tutkimus on osa myös ihmistieteellistä eläintutkimusta. Ihmiset ovat olleet vuorovaikutuksessa eläinten kanssa monenlaisissa eri kulttuurisissa ja historiallisissa ympäristöissä, joten eläintutkimus on moninainen tieteenala, eikä yhtä yhteistä näkökulmaa tai metodologista lähestymistapaa ole.¹³ Tutkimuksessani sota-aika luo omanlaisensa erityisen ympäristön eläinsuhteen tutkimiselle. Mielestäni eläintutkimus sopii tässä tapauksessa luontevasti osaksi uutta sotahistoriaa, sillä näen, että uuden sotahistorian tavoitteena on katsoa sotaa uudenlaisista näkökulmista ja pyrin vastaamaan tutkimuksellani siihen siten, että tuon esille ihmisen lisäksi myös eläimen näkökulman.

Uudeksi sotahistoriaksi kutsutaan historian tutkimuksen haaraa, joka syntyi 1960-luvulla erilaisten poliittisten, aatteellisten ja sosiaalisten mullistuksien myötä.¹⁴ Se syntyi haastamaan perinteistä tapahtumiin ja suurmiehiin keskittyvää sotahistoriaa. Uusille lähestymistavoille on yhteistä ymmärtää sota tutkimuskohteena entistä laajemmin. Uusien näkökulmien tarkoitus on löytää uusia vastauksia ylittämällä vanhojen ajattelutapojen rajat ja avata erilaisia selitysmalleja samalle ilmiölle.¹⁵ Suomessa uudesta sotahistoriasta ovat kirjoittaneet esimerkiksi historian tutkijat Ville Kivimäki ja Tiina Kinnunen teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*

¹³ Brantz 2010, 10-11.

¹⁴ Bourke 2006, 21.

¹⁵ Kinnunen & Kivimäki 2006, 10-15.

(2006). Teos käsittelee uuden sotahistorian lähtökohtia, tavoitteena avartaa käsityksiä suomalaisista toisessa maailmansodassa. Kivimäki ja Kinnunen nostavat sotatutkimuksen keskiöön ihmisen ja sodan inhimilliset seuraukset, joita tarkastellaan esimerkiksi myyttien, sukupuolen, arjen, tunteiden ja muistin kautta.

Uuden sotahistorian kirjoittajat ovat siirtäneet katseensa suurmiehistä tavallisiin ihmisiin, jotka olivat kaukana ylimmästä sotajohdosta, mutta joiden elämään sota siitä huolimatta vaikutti. Huomio on pyritty kiinnittämään aiemmin huomiotta jääneisiin ryhmiin.¹⁶ Kiinnostus on siirtynyt myös uudensuomalaisiin lähdeaineistoihin, pois virallisista lähteistä ja virallisista tulkinnoista. Sotahistorian tutkimukseen on tuotu epävirallisia dokumentteja, kuten muistelmat, romaanit, runot, valokuvat, päiväkirjat ja kirjeet. Uuden sotahistorian nähdään siis olevan paljon muutakin, kuin ”tapahtuneen selvittämistä.” Kiinnostus ei suuntaudu ainoastaan siihen mitä tapahtui, vaan myös siihen, miten tapahtunut koettiin ja mitä merkityksiä sille annettiin.¹⁷

Ihmisen kokemus on uuden sotahistorian myötä nostettu esille laajentamaan ymmärrystä sodasta ja kokemus onkin tutkimuksessani keskeinen käsite. Ville Kivimäki määrittelee kokemuksen kielellisesti käsitellyksi subjektiiviseksi käsitykseksi jostain tapahtumasta. Objektiiviseen todellisuuteen kuuluva tapahtuma muuttuu sanojen kautta subjektiiviseksi kokemukseksi. Kokemus paikantuu yksilöön, mutta ei ole irrallinen ympäristöstään, sillä vaikka kieli yhdenmukaistaa kokemuksia, se ei merkitse sitä, että tietty tapahtuma muuttuisi vain yhdenlaiseksi kokemukseksi. Kokemus voi olla samaan aikaan subjektiivinen käsitys sekä yhdistävä ja tunnistettavissa oleva ilmiö. Ympäristöllä on vaikutus siihen, miten tapahtuma prosessoituu kokemukseksi ja kokemus muistoksi. Kokemus ja muistaminen ovat yhteydessä toisiinsa, sillä kokemus rakentuu ja muuttuu ajan kuluessa ja muistoon heijastuu oman aikansa tilanne.¹⁸ Kaikilla sodan kokeneilla on oma yksilöllinen kokemuksensa, jonka he ovat kertomuksiin kirjoittaneet. Tutkimukseni tarkoituksena on pyrkiä rakentamaan yleinen kuva naisten ja tyttöjen kokemuksista yksilön kautta, eli kertomuksia lukiessani en tarkastele ainoastaan yksittäisen henkilön kokemusta, vaan uskon, että yksilön kokemus voi kertoa jotain yleisempääkin sota-ajan kokemisesta.

Kokemushistorian tavoitteena on tuoda esille kokijan tapahtumille antamia merkityksiä. Tapahtumat muodostuvat kokemukseksi kielellisesti, mutta kokemusta ei voida typistää

¹⁶ Bourke 2006, 25.

¹⁷ Bourke 2006, 32-38.

¹⁸ Kivimäki 2006, 74-76.

pelkäksi diskurssiksi, sillä siihen liittyy aina myös kielen ulkopuolinen maailma. Kivimäen mukaan on mahdollista, että tapahtuma on voinut olla niin käsittämätön, ettei kokijan ole mahdollista ilmaista kokemusta kielellisesti.¹⁹ Sota-ajan muistoja käsitellessä on siis muistettava se, että kaikkea ei välttämättä ole kyetty pukemaan sanoiksi, vaikka asia on koettu. Täydellisen autenttisuuden sijaan tärkeämpää on nähdä kertomukset kirjoittajan tarpeena prosessoida elämäänsä ja ymmärtää, ettei koettuja asioita aina pystytä muodostamaan selvärajaisiksi kertomuksiksi.

Ihmisen ja eläimen välisestä vuorovaikutuksesta on toistaiseksi käyty enemmän teoreettista keskustelua englanninkielisessä eläintutkimuksessa. Esimerkiksi historioitsija Nigel Rothfelsin toimittama *Representing Animals* (2002) käsittelee sitä, miten eläin on esitetty ja tulkittu erilaisissa konteksteissa, ajassa ja paikassa. Lähestymistapa eläimen hahmottamiseen on monitieteellinen. Historioitsija Dorothee Brantzin toimittamassa teoksessa *Beastly Natures: Animals, Humans, and the Study of History* (2010) käsitellään eläimen asemaa historian tutkimuksessa sekä pohditaan, miten historian tutkimus voisi käsitellä eläimiä monipuolisemmin. Teos sisältää artikkeleja eläintutkimuksista, joissa tärkeimpinä teemoina ovat vuorovaikutus eläinten ja ihmisten välillä sekä eläinten hyödyntämiseen liittyvät kulttuuriset tavat. Tavoitteena on esittää uudenlaisia tapoja nähdä eläimen merkitys historiassa.

Suomessa eläinaiheinen humanistinen tutkimus alkoi nousta 2000-luvun alkupuolella. Henni Ilomäen ja Outi Lauhakankaan toimittamassa artikkelikokoelmassa *Eläin ihmisen mielenmaisemassa* (2002) tarkastellaan ihmisen ja eläimen välistä suhdetta ja sen jatkumoa kulttuurista ja ajasta toiseen. Teos on ensimmäisiä ihmistieteellisiä eläintutkimuksia Suomessa ja on toiminut keskustelunavaajana kotimaiselle eläintutkimukselle. Viimeisen vuosikymmenen aikana tutkimuksen määrä onkin lisääntynyt. Pauliina Kainulaisen ja Yrjö Sepänmaan *Ihmisten eläinikirja* (2009) käsittelee eläinkulttuuria ja sen muutosta. Teos nostaa esille ihmisen ja eläimen muuttuneen suhteen ja sen tavoitteena on esitellä eläinsuhdetta uudenlaisista näkökulmista. Artikkeleissa käsitellään esimerkiksi kysymyksiä eläinsuhteen ruumiillisuudesta, eläimestä kirjoitettuna representaationa ja pohditaan eläinten arvoa. Filosofin Elisa Aaltolan teos *Eläinten moraalinen arvo* (2004) nostaa esille monenlaisia kysymyksiä eläinten moraalisesta arvosta ja eläinten käyttötapojen oikeutuksesta. Aaltola pohtii minkälainen

¹⁹ Kivimäki 2006, 89-81.

ihmisen ja eläimen välisen suhteen tulisi olla, käy läpi eläinkuvan historiaa sekä tarjoaa kattavan katsauksen eläinsuhteen eettisiin ja moraalisiin kysymyksiin.

Perinteinen historiantutkimus on tieteenalana ihmiskeskeinen, mutta 1900-luvun aikana esille nousseiden uusien näkökulmien myötä myös eläimet on nostettu yhä enenevässä määrin uudeksi tavaksi nähdä historiaa. Perinteisesti eläimet on mielletty luonnontieteiden tutkimuskentälle, eikä historiantutkimus pitkään tunnustanut eläimiä historiallisiksi toimijoiksi. Historioitsijoille eläin näyttäytyi merkityksellisenä ainoastaan tuottaessaan resursseja ihmiselle. Eläinten tuominen historiantutkimukseen siis vaatii uudelleenajattelua ja pyrkimystä nähdä eläimet elävinä olentoina, joilla on arvo myös taloudellisen hyödyn ulkopuolella.²⁰

Ihmisen ymmärrys eläimestä on läpi historian ollut moninainen ja sisältänyt useita eri näkemyksiä, mutta moderni länsimainen käsitys näkee eläin–ihminen-kahtiajaon oleellisesti länsimaiseen ajatteluun kuuluvana jakona. Erilaisuuden korostaminen painottaa ihmisen erityisyyttä ja siihen liittyy ihmisen ja eläimen näkeminen vastakohtina toisilleen. Ihminen nähdään tässä tapauksessa hierarkkisesti edistyneempänä eläimiin nähden.²¹ Historiantutkimuksessa eläimelliseksi käänteeksi kutsutaan pyrkimystä arvioida ihmisen asemaa suhteessa eläimeen uudestaan. Tavoitteena on nähdä, että ihmisen toiminta ei pelkästään kohdistu eläimeen, vaan myös eläin muokkaa ihmistä ja eläimillä on ollut valtava vaikutus ihmisen yhteiskuntaan monella eri tasolla. Ihmisten ja eläinten välisessä suhteessa eläimet eivät siis ole pelkästään objekteja, vaan aktiivisia toimijoita.²²

Eläimet nähtiin pitkään historiantutkimuksessa äänettöminä. Näkemyksen juuret ovat länsimaisessa filosofiassa ja ajatuksessa siitä, että eläimet eivät toimi kielellisesti. Esimerkiksi Descartes liitti kielellisyyden perustavaksi tekijäksi rationaalisuudelle, tietoisuudelle ja subjektiviteetille. Ihmisen on siis nähty erottuneen eläimestä lajina silloin, kun siitä on tullut kieltä käyttävä.²³ Kielellisyyden puuttumista on pidetty yhtenä syynä sille, miksei eläintä ole pidetty sopivana historiantutkimuksen kohteena. Historioitsija Dorothee Brantzin mukaan eläinten huomiotta jättäminen historiantutkimuksessa ei ole johtunut lähdemateriaalin puutteesta. Jopa perinteiset viralliset dokumentit vilisevät mainintoja eläimistä, puhumattakaan päiväkirjoista,

²⁰ Brantz 2010, 2-3.

²¹ Aaltola 2004, 19-22.

²² Brantz 2010, 11.

²³ Brantz 2010, 1-2.

muistelmista ja henkilökohtaisista dokumenteista. Ongelmana ei siis ole ollut käytettävissä olevat lähteet, vaan historian tutkimuksen itse pintainen ihmiskeskeisyys.²⁴ Lähdeaineistot voivatkin tarjota laajoja kuvauksia ihmisten asenteesta eläimiä kohtaan ja oivalluksia eläinsuhteesta, mutta ongelmana on nähty näkökulman rajallisuus, kun halutaan tutkia ääniä, jotka eivät ole vain ihmisen. Jopa silloin, kun ihmisen nimenomainen tarkoitus on antaa eläimille ääni, vaarana on se, että ennemminkin puhutaan eläimistä, kun annetaan niiden puhua.²⁵

Kysymys siitä, voiko eläimiä tutkia muutoin kuin representaatioiden kautta on osa eläintutkimuksen suurta keskustelua, jota käydään jatkuvasti.²⁶ Osa tutkijoista on sitä mieltä, että eläintutkimus onnistuu ainoastaan representaatioiden kautta, analysoimalla ihmisten tuottamia tulkintoja eläimistä ja eläinsuhteista. Esimerkiksi historioitsija Erica Fudgen mukaan ainoa tapa tavoittaa menneisyyden eläimet on ihmisten kautta, emmekä oikeastaan tarkastele eläimiä, vaan ihmisen tuottamia mielikuvia ja tulkintoja niistä. Hänen mukaansa eläintutkimuksessa onkin enemmänkin kyse ihmisten eläimiä kohtaan luomista asenteista ja käsityksistä.²⁷ Toista näkökulmaa edustaa esimerkiksi historioitsija Etienne Benson, joka esittää kirjassa *Making Animal Meaning* (2011) näkemyksensä siitä, että eläin voi olla läsnä lähdeaineistossa muutenkin kuin representaatioina. Hänen mukaansa historialliset dokumentit sisältävät jälkiä eläimistä ja eläimet ovat läsnä representaatioiden toisella puolella. Ihmiset eivät ole ainoita, jotka jättävät jälkiä, eikä eläin ole ainoastaan ihmisen tuottama kuva, vaan todellinen olento, myös silloin kun sitä ei enää materiaalisesti ole.²⁸

Omassa tutkimuksessani aineisto on hyvin ihmislähtöisesti tuotettu, sillä se perustuu ihmisten henkilökohtaisiin muistoihin. Eläin kulkee kuitenkin mukana jokaisessa muistossa. Lähtökohtaisesti pidän muistoissa esiintyviä eläimiä ihmisten eläimistä tekeminä tulkintoina ja tarkastelen kertomuksia nimenomaan ihmisen pyrkimyksenä ymmärtää ja tulkita eläimen käyttäytymistä. En kuitenkaan sulje pois sitä, että eläin voisi olla aineistossani muutakin, kuin representaatiota. Tavoite on ymmärtää ihmisen ja eläimen monimuotoinen vuorovaikutus toisiinsa ja nähdä hevoset omina yksilöinä,

²⁴ Brantz 2010, 3.

²⁵ Benson 2011, 4.

²⁶ Brantz 2010, 5.

²⁷ Fudge 2002, 6.

²⁸ Benson 2011, 4-5.

jotka eivät ainoastaan ole ihmisen vaikutuksen alaisia, vaan jotka omalla toiminnallaan vaikuttavat myös ihmiseen.

2. Työtä kotona ja pelloilla

2.1. Naiset ja hevoset maataloustöissä ennen sotaa

Suomi oli vielä toisen maailmansodan kynnyksellä perinteinen agraarinen yhteiskunta ja vaikka matka moderniin oli hiljalleen alkanut esimerkiksi uudenlaisen teknologian myötä, vain neljännes suomalaisista oli kaupunkilaisia. Maalla asui lähes 1,6 miljoonaa ihmistä. Maanviljely ja karjanhoito tarvitsivat työvoimaa, sillä niitä harjoitettiin pääosin ihmis- ja hevosvoimin ja koneellistuminen oli vasta alkamassa. Traktorit yleistyivät Suomessa vasta 1950-luvulla, joten sitä ennen hevoset toimivat voimanlähteenä työnteossa. Tavallisesti suomalaiset maatilat olivat pieniä, sillä pientilojen määrä oli alkanut kasvaa 1918 torpparilain jälkeen.²⁹

Hevostyön merkitys oli suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa elintärkeä ennen traktorien aikaa, minkä vuoksi hevosella tehtäviä töitä pidettiin erityisen arvokkaina. Esimerkiksi Sonkajärven kunnassa vuonna 1929 oli 878 hevosta ja yksi traktori.³⁰ Suomenhevosen kulta-aikana pidetään kuitenkin 1940–1960-lukuja, jolloin hevosvoiman tarve oli suuri ja hevosmäärä Suomessa nousi huippuunsa, yli 400 000 yksilöön.³¹

Suomenhevonen on ainoa Suomessa kehitetty hevosrotu. Jalostaminen puhtaana omana rotunaan alkoi 1800-luvun lopulla ja kantakirja³² perustettiin vuonna 1907.³³

²⁹ Hintikka & Häppölä 2007, 8-9.

³⁰ Kumpulainen 2007, 42.

³¹ Kumpulainen 2007, 44.

³² Kantakirja on rekisteri jalostukseen hyväksytyistä rodun yksilöistä. Sen avulla pidetään huolta ominaisuuksista, joiden toivotaan säilyvän. Kantakirjatun eläimen tulee täyttää tietyt laatukriteerit.

³³ Peltonen & Saastamoinen 2007, 13.

Suomenhevonen on keskikokoinen, ketterä ja vetokykyinen hevonen, joka kykenee vetämään painoonsa nähden suuria kuormia. Sitä pidetään suorituskyvyltään hyvin monipuolisena ja luonteeltaan yhteistyökykyisenä ja rehellisenä.³⁴ Suomenhevosen pääasiallinen käyttö oli 1960-luvulle asti maa- ja metsätaloustöissä, minkä vuoksi jalostuksen tavoitteet ja kriteerit liittyivät rodun alkuvuosina työhevoselle tyypillisiin ominaisuuksiin. 1920-luvulla jalostettiin myös kevytrakenteisempia yleishevosia puolustusvoimien ratsutarpeisiin, mutta vetovoima- ja varmuus sekä rehellinen luonne vakiintuivat suomenhevosen ominaisuuksiksi.³⁵

Hevosta käytettiin pääasiallisena voimanlähteenä monissa maatalous- ja metsätöissä sekä kuljetuksissa ja kulkemisessa. Maatalousyhteiskunnassa hevonen osallistui keväällä ja syksyllä peltotöihin: maanmuokkaustöihin kuuluivat esimerkiksi kyntäminen ja äestäminen. Juhannuksen jälkeen alkoivat heinätyöt, eli niiton jälkeen kuivatut heinät kuljetettiin latoihin, josta ne elokuussa korjattiin ja puitiin. Talvisin tiloilla ei ollut yhtä paljon töitä, mutta puunkorjuu toi lisätienestettä. Hevosia tarvittiinkin talvisin metsätöissä ja puunkuljetuksissa. Puusavotan sanottiin olleen hevoselle kovaa työaika, sillä talvella olosuhteet olivat raskaat ja kuormat painavia. Hyvältä hevoselta vaadittiin hyvää kuntoa, sisua ja taitoa.³⁶

Työtehtävät maataloudessa jakoutuivat naisten ja miesten töihin. Karkeasti jaettuna ulkotyöt kuuluivat miehille ja sisätyöt naisille. Naiset hoitivat pääosin kodin piiriin kuuluvia töitä, minkä lisäksi he vastasivat myös päivittäisistä navettatöistä, eli lypsämisestä, ruokinnasta ja maidon käsittelystä, sillä karjanhoito nähtiin ruokatalouden osana, ei omana työkenttänä. Naiset huolehtivat myös lapsista, vanhuksista ja sairaista sekä valmistivat vaatteet. Maatalouden tehtävät vaativat siis naisilta monenlaista osaamista. Miesten töihin kuuluivat ulkotyöt, kuten metsätyöt ja peltotyöt sekä korjaaminen, aitaaminen ja työvälineiden valmistaminen. Hevosiin liittyvät työt olivat erityisen vahvasti miesten töitä ja monet miehet pitivät hevosten hoitoa jopa kunniasiana.³⁷

Töiden jakoa ei kuitenkaan voida täysin yksinkertaistaa miesten ja naisten töihin, vaan myös iällä ja siviilisäädyltä oli merkityksensä. Esimerkiksi pienet lapset sukupuolestaan

³⁴ Peltonen, Maijala & Perttunen 2007, 65.

³⁵ Ojala, Peltonen & Saastamoinen 2007, 127.

³⁶ Leinonen 2013, 183-186.

³⁷ Östman 2004, 59-60

riippumatta olivat sekä naisten apuna kotitaloudessa että miesten mukana ulkotöissä. Maatalousyhteiskunnassa lapset joutuivat aloittamaan työnteon varhain ja työnteekoon mukaan ottaminen oli osa lapsen kasvattamista.³⁸ Alle kymmenen hehtaarin tiloilla ei juuri ollut palkattua työvoimaa ja suuri osa pientiloista hoidettiin täysin oman perheen voimin. Maatiloilla asuttiin usein yhdessä omien vanhempien tai muiden sukulaisten kanssa ja kaikki lapsista vanhuksiin työllistettiin maatalouden töihin.³⁹ Sen vuoksi edes hevosten käsittely ei aina ollut naiselle täysin vierasta, vaikka se miellettiin miehiseksi työn osa-alueeksi.

Puhe työnjaosta ja käytäntö erosivat usein varsinkin pienemmillä tiloilla toisistaan. Normatiivisella tasolla työnjako oli tiukka, mutta käytännössä miehet ja naiset olivat usein samoissa töissä. Työnjako jousti, jos oli tarvetta, mutta tyypillistä oli kuitenkin se, että rajojen ylittäminen oli helpompaa naisille. Miehet osallistuivat vain poikkeustapauksissa naisten töihin, mutta osa miesten töistä oli naisille hyvinkin tuttuja. Erityisesti pientiloilla naiset osallistuivat moneen työhön ja olivat tottuneita vastaamaan monista asioista.⁴⁰ Esimerkiksi navettatöitä ei kuitenkaan arvostettu erityisen korkealle, vaan ulkotöitä pidettiin todellisena ja tärkeämpänä työnä. Usein kuitenkin naisten tekemiä ulkotöitä pidettiin vähemmän arvostettuina, sillä yleensä miehet hoitivat raskaimmat työt.

Suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa oli tavallista, että omaa asemaa ja arvoa rakennettiin työn kautta.⁴¹ Hyvä emäntä hoiti kotitaloustöiden ja karjatöiden lisäksi myös osuutensa peltotöistä. Naisia kohtaan asetettiin odotuksia, jotka kuitenkin asettivat naiset eriarvoiseen asemaan. Miehillä lepääminen raskaiden ulkotöiden jälkeen oli hyväksyttävää, mutta naisten odotettiin tekevät töitä miesten levätessään.⁴² Sotavuodet eivät muuttaneet näitä odotuksia, eikä mahdollisuutta lepäämiseen yleensä edes ollut. Pitkistä työpäivistä ja lisääntyneestä työtaakasta selvittiin ahkeralla ja uupumattomalla työnteolla, sillä sodanaikaisessa elämäntilanteessa vaihtoehtoja ei usein ollut. Työnteko oli velvollisuus, jota naisilta odotettiin ja joka heidän tuli hoitaa.

Kodin piirin ulkopuolella naiset osallistuivat lisäksi suurella joukolla tehtäviin töihin, kuten heinä- ja elonkorjuuseen. Naisten ja lasten ulkotyöt pelloilla olivat tavallisia ja

³⁸ Lovio 1993, 86.

³⁹ Lovio 1993, 73.

⁴⁰ Östman 2004, 61.

⁴¹ Östman 2004, 71-72.

⁴² Lovio 1993, 98.

kuuluvat työnjaon normeihin etenkin kesäkaudella, jolloin yhteisiin töihin osallistui koko talon väki. Kylvö, kyntäminen ja niittäminen olivat yleensä miesten töitä, naiset levittivät lantaa, istuttivat, haravoivat ja sitoivat. Naiset osallistuivat myös kaskenpolttoon ja peltojen raivaukseen, mutta heidän roolinsa ulkotöissä nähtiin lähinnä avustavana. Kyse ei aina ollut edes työn raskaudesta, vaan perinteisten tapojen mukaan esimerkiksi kylvöä pidettiin pyhänä työnä, joka kuului tilan isännälle.⁴³ Vaikka naiset osallistuivat monenlaisiin töihin, perinteisen maatalousyhteiskunnan aikana he olivat kuitenkin tilan isännän käskyvallan alaisina ja päätöksenteko oli miehen tehtävä.

Hevoset olivat arvokkaita rahallisesti, mutta myös arvostettuja, minkä vuoksi peltojen ja metsien ulkopuolellakin ne olivat yleensä miesten hoidettavana. Varsojen kouluttaminen, kengitys, harjaus ja hevosten ruokkiminen olivat miehisiä töitä, siinä missä navettaa ja lehmien hoitamista pidettiin naisille kuuluvana työnä.⁴⁴ Perinteinen työnjako säilyi pitkään suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa, mutta sodan syttyminen toi siihen ainakin hetkellisen muutoksen. Naiset astuivat sodan alkaessa talliin.

2.2. Sota murtaa arjen

Talvisodan alkaessa maanpuolustukseen kutsuttiin noin 400 000 miestä ja jatkosodassa rintamalla oli kesällä 1941 noin 660 000 miestä. Isännät, pojat ja rengit joutuivat pois maatiloilta ja olivat välirauhaa ja lyhyitä lomiaan lukuun ottamatta poissa viisi vuotta. Isännän paikan otti usein emäntä. Monelle naiselle lankesi tällöin raskas henkinen ja fyysinen vastuu maatilain toiminnasta.⁴⁵ Osa sotaan joutuneista miehistä pyrittiin korvaamaan tilapäistyövoimalla, mutta ongelmaksi muodostui, että saatavilla oleva työväki oli usein ammattitaidotonta.⁴⁶ Syksyllä 1941 maatalouden miestyövoimasta oli asepalveluksessa jopa 70 prosenttia, jonka vuoksi jatkosodan aikana miehiä oli pakko lomauttaa sadonkorjuun ajaksi maatalouden työvoimapulaa helpottamaan.⁴⁷

Myös naisia lähti erilaisiin maanpuolustustehtäviin, esimerkiksi sotilaskotisisariksi, sairaanhoitajiksi, teollisuuden töihin tai lottakomennuksille. Suurin osa lotista olikin maaseudun nuoria naisia. Toisaalta maaseudulle oli myös tulijoita, sillä Karjalan

⁴³ Östman 2004, 62-64.

⁴⁴ Leinonen 2013

⁴⁵ Hintikka & Häppölä 2007, 9-10.

⁴⁶ Hintikka & Häppölä 2007, 15.

⁴⁷ Olsson 2008, 156.

evakoista suurin osa oli maatalousväestöä ja heidät sijoitettiin muualle Suomeen maaseudulle.⁴⁸ Elämää maatiloilla säätelivät voimakkaasti maataloustuotteiden luovutukset. Säännöstelyllä pyrittiin lisäämään tuotantoa ja ohjaamaan mahdollisimman tarkkaan tuotteet pelloilta kuluttajille. Säännöstely tarkoitti tiloilla sitä, että viljelijä oli velvollinen luovuttamaan osan satoaan yleiseen kulutukseen. Maatalouden tuotanto kärsi sotavuosina sekä työvoimapulasta että monista muista ongelmista, kuten viljellyn peltoalan vähentymisestä, rehuviljan vähyydestä ja karjakannan pienenemisestä. Ennen sotia lähes omavarainen Suomi kärsi elintarvikkeiden tuotannon huomattavasta vähenemisestä.⁴⁹

Kotirintaman naiset olivat sodan aikaan keskenään hyvin erilaisissa elämäntilanteissa ja ympäristöissä, minkä vuoksi kokemukset ovat yksilöllisiä. Maatilat eivät olleet samanlaisia, joten toisille sodan tuomat muutokset olivat suuria haasteita, toisille ne saattoivat näyttäytyä mahdollisuuksina. Sota muutti äkillisesti monen elämää monin tavoin, mutta toisaalta avasi myös perustan keskusteluille sukupuolten välisestä työnjaosta. Vaikka kokemukset ja sodan merkitykset ovat erilaisia ja henkilökohtaisia, sodanaikaisiin töihin liittyneiden kokemusten on nähty vahvistaneen naisten luottamusta omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa.⁵⁰ Kokemusten yksilöllisyydestä huolimatta niistä on mahdollista löytää jotain yleistä sota-ajan tuoman muutoksen vaikutuksista.

Sodan syttyminen toi suuren muutoksen maaseudulla tehtäviin töihin myös käytännössä, sillä työhevosiä jouduttiin luovuttamaan maanpuolustukselle. 1940-luvun Suomessa hevosella oli lähes korvaamaton rooli maa- ja metsätalouden töissä, mutta sodan aikana siitä tuli tärkeä osa myös Suomen maanpuolustusta. Vielä talvisodassa hevosia palveli myös ratsujoukoissa, mutta tärkein rooli oli osana kuljetus- ja huolto-organisaatiota. Puolustusvoimilla oli omia hevosia talvisodan alkaessa noin 5 000 kappaletta, mutta kymmeniä tuhansia hevosista otettiin palvelukseen siviilistä. Samaan aikaan hevosten tarve kotirintamalla oli kuitenkin suuri, sillä maatalous- ja metsätyöt oli pidettävä käynnissä sodasta huolimatta.⁵¹

Hevosen ratkaiseva merkitys osana maanpuolustusta ymmärrettiin sisällissodan aikana. Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen sodan uhka pakotti luomaan järjestelmän sen

⁴⁸ Lovio 1993, 76-77.

⁴⁹ Lovio 1993, 78.

⁵⁰ Olsson 2008, 151-152.

⁵¹ Ojala 1997, 91.

varmistamiseksi, että hevosia olisi puolustusvoimien käytössä sodan syttyessä. Laki hevosten ja ajoneuvojen ottamisesta sotakäyttöön annettiin 1922 ja se uusittiin lähes muuttamattoman talvisodan kynnyksellä 1939.⁵² Hevosotto-organisaation ja reservijärjestelmän rakentaminen joka puolella maata osoittautuikin hyvin merkittäväksi sodan alkaessa.

Hevosottojärjestelmässä Suomi jaettiin ottoalueisiin ja alueille määrättiin ottolautakunnat, joiden tehtävänä oli tarkastaa koko maan hevoset ja ottaa vastaan niistä sotatoimiin kelpaavat. Sotakelpoiseksi hevoseksi määriteltiin terve, noin 5-18-vuotias hevonen. Pois luettiin kantakirjatut suomenhevoset, kantavat tammot sekä tammot, joilla oli alle viiden kuukauden ikäinen varsa. Hevosen varustaminen sotaan oli omistajalta taloudellinen panostus, sillä hevosella tuli olla mukanaan 50 kiloa kauraa ja 100 kiloa heinää, sekä loimi, päitset, ämpäri, puhdistusvälineet sekä ajoneuvo, jonka mukana valjaat ja suitset. Hevosta ei tarvinnut luovuttaa aivan ilmaiseksi, sillä valtio myönsi sotaan lähtevistä hevosista 5 000–12 000 markan suuruisen korvauksen.⁵³ Rahallinen korvaus ei kuitenkaan ollut suuri summa siitä, että tilojen oli luovutettava sotaan maataloudelle välttämätön apuväline.

Hevosottolautakuntien virallisen määrityksen mukaan jokaista 10 hehtaaria viljeltyä peltoalaa kohti tulisi jäää yksi työkykyinen hevonen, mutta tämä ei kaikissa tapauksissa toteutunut.⁵⁴ Koko maan hevoset luetteloiitiin syksyllä 1939 ja tarkistetuista hevosista noin kolmasosa valittiin puolustusvoimien palvelukseen. Sotakelpoisia hevosia oli talvisodan kynnyksellä 173 297. Talvisotaan hevosia otettiin yhteensä 71 805 kappaletta. Jatkosodassa hevostarve oli moottoriajoneuvojen paremman saatavuuden vuoksi pienempi, mutta hevosia otettiin silti 62 168.⁵⁵ Hevosia jouduttiin siis luovuttamaan sotaan maatalouden käytöstä hyvin suuri määrä ja tavallisesti juuri parhaat työhevoset valittiin puolustusvoimien palvelukseen. Jäljelle jäi vanhoja tai kouluttamattomia hevosia, joilla työt oli hoidettava.

Maatalouden tilanne oli vaikea, kun työikäisten miesten lisäksi sotaan jouduttiin luovuttamaan myös työhevoset. Työvoimapulaa pyrittiin auttamaan talkootoiminnalla ja työvelvollisuudella, joka velvoitti 18-55 -vuotiaat maanpuolustukselle, väestön

⁵² Waris 1997, 40.

⁵³ Waris 1997, 40.

⁵⁴ Waris 1997, 39.

⁵⁵ Waris 1997, 46.

toimeentulolle ja talouselämän toiminnalle välttämättömiin töihin. Myös sotavankeja käytettiin paikkaamaan maatalouden työvoimapulaa.⁵⁶ Siitä huolimatta monen maaseudun naisen työmäärä moninkertaistui. Enää ei ollut miesten töitä ja naisten töitä, vaan kotitöiden, lasten hoidon ja karjatöiden lisäksi naiset työskentelivät peltotöissä, metsätöissä ja muissa ulkotöissä. Jo ennen sotaa maanviljelijämännän työpäivä oli keskimäärin yli 12 tuntia, mutta sota venytti työpäiviä entisestään.⁵⁷

3. Naiset ja tytöt hevostöihin

Isä opetti myös hevosen ominaisuuksia ja hoitoa, kuin hän olisi aavistanut, että hänen isosta lapsikatraastaan joutuisi nuorinkin ”hevostöihin”, vaikka olin tyttölapsi. Siihen aikaan hevostyöt olivat miesten hommia, vain harva nainen oli hevosen ohjaksissa. Olin vasta 15 kun kädessäni oli kahden hevosen ohjaket. Veljeni joutui lähtemään armeijaan, niin jäin kahden äidin kanssa kotitilaa hoitamaan. Äiti ei osannut tehdä hevostöitä, joten hevonen jäi kokonaan minun vastuulleni. - - Muistan erään erikoisen tapahtuman sota-ajalta vuonna 1942. Oli heinäkorjuun aika, meillä oli hevonen, mutta ei ollut kärryjä, ei mitään vehettä millä olisi voinut heinää kuljettaa. Muistin, että entisaikaan tehtiin semmoinen ”lehesreki”, sillä saisi kätevästi ajettua lyhyen matkan peltomaastossa. Olin nähnyt kun isä teki semmoisen. Ehdotin sitä äidille, mutta äiti epäili ettemme pysty sitä tekemään. Hänen mielestään se oli miesten työtä. Päätin kuitenkin yrittää. - - Ensin äiti ihmetteli ja epäili yhä. Mutta kesti se, me saimme sinä päivänä pellon heinät koottua!”⁵⁸

Yllä olevan lainauksen kirjoittaja oli talvisodan alkaessa 15-vuotias. Hän kirjoittaa, että hänet opetettiin hevostöihin jo hyvin nuorena, vaikka olikin tyttölapsi ja hevostyöt olivat miehille kuuluvia töitä. Hän muistelee, että sodan alkaessa hevonen jäi kokonaan hänen vastuulleen, sillä äiti ei osannut tehdä hevostöitä ja perheen miehet olivat joutuneet rintamalle. Hän kuvailee tarkasti hevostöitä ja toteaa, että epäilyistä huolimatta työn tekeminen onnistui.

⁵⁶ Lovio 1993, 92.

⁵⁷ Lovio 1993, 82.

⁵⁸ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

Tässä luvussa tarkastelen suomalaisten naisten ja tyttöjen suhdetta hevosiin kotirintamalla työn kautta. Kertomuksissa hevossuhde ja hevosilla tehtävään työhön suhtautuminen voidaan karkeasti jakaa hyviin ja huonoihin kokemuksiin. Monessa kertomuksessa mainitaan vaikeudet sopeutua uuteen tilanteeseen hevostiehenä. Hevosella tehtävä työ oli monelle naiselle vierasta, vaikka hevoset työn ulkopuolella saattoivatkin olla tuttuja. Toisaalta moni kirjoittajista korostaa myös hyviä kokemuksia hevosten kanssa. Erityisesti onnistumiset syvensivät hevossuhdetta ja hevosista tuli työvälineiden lisäksi myös työtovereita.

3.1. Haasteet, ennakkoluulot ja epäonnistuminen

Kun hain elämäni ensimmäistä kertaa kuormaa metsästä niin tölysin aika pahasti, kuormaa tehdessä olisi pitänyt sitoa hevosen ohjaketut tiukalle puuhun, ettei hevonen olisi päässyt kääntymään. Heitin ohjat Pokun selkään, luotin, että se odottaisi käskyä. En tiedä luikerteliko käärme sen jalkoihin vai mitä se säikähti, kun se perääntyi ja työnsi kärryt vinoon siten, että yksi pyörä jäi kiven taa, toisella puolella iso puu. Yritin sieltä välistä kääntää kärryjä, jotta saisin pyörän pois, silloin kuului pahaenteinen rusaus, toinen aisa murtui. Suututti, harmitti ja itketti.⁵⁹

Kirjoittaja on kertomuksensa mukaan melko tottunut käsittelemään hevosia, mutta yhtäkkiä joutuessaan tekemään hevostöitä ensimmäistä kertaa yksin, hän kohtaa epäonnistumisia, eikä hevosen kanssa työskentely suju yhtä hyvin kuin hän olisi toivonut. Hän kirjoittaa avoimesti tuntemuksistaan epäonnistuessaan. Suuttumusta ja harmia ilmenee myös muissa kertomuksissa, joissa hevosen kanssa työskentely on tavalla tai toisella hankalaa. Joskus kirjoittajan turhautuminen on kohdistettu hevoseen, mutta useammin kirjoittaja toteaa enemmänkin olevan turhautunut omaan tekemiseensä.

Ihmisen ja hevosen suhde määrittyi merkittävästi yhdessä tehtävän työn kautta. Työ 1930- ja 40-lukujen Suomen maataloudessa oli hyvin fyysistä, sillä maatalouden koneellistuminen oli vasta alussa ja esimerkiksi traktorien käyttöönotto yleistyi pientiloilla hitaasti. Maatiloilla hevostyö painottui talvisiin metsätöihin ja kevään ja syksyn peltotöihin, kesällä viljankorjuuseen.⁶⁰ Sotaan joutuneet työikäiset miehet olivat

⁵⁹ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

⁶⁰ Leinonen 2013, 180-181.

pois kotoa pitkiä aikoja lyhyitä lomiaan lukuun ottamatta, jonka vuoksi suurin osa maatalouden töistä jäi naisten hoidettavaksi.⁶¹ Hevonen saattoi olla tuttu kotieläimenä, mutta hevosella tehtävä työ ei. Sota pakotti naiset hoitamaan myös itselleen vieraita ja epämieluisia töitä, sillä yleensä vaihtoehtoja ei ollut.

Vaikeita kokemuksia ja epäonnistumisia ei kuvata kaikissa tarinoissa, joissa hevostyötä muistellaan. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö haasteita olisi ollut. Vaikeista asioista puhumattomuus voi olla tahallista tai tahatonta muiston vääristelyä.⁶² Harva ihminen haluaa kertoa julkisesti esimerkiksi häpeälliseksi tai arkaluontoiseksi kokemastaan asiasta. Ahdistus, pelko ja epävarmuus tulevat monessa tarinassa esille, mutta tyypillistä on myös lisätä kertomuksen loppuun muistelua siitä, miten tärkeä hevonen oli siitä huolimatta ihmiselle, oli kirjoittajan oma henkilökohtainen hevossuhde sota-aikana ollut millainen tahansa. Tämä voi johtua siitä, että yleinen suhtautuminen hevosten työpanokseen sota-aikana on nykyisin tietynlainen. Veikko Rislakin mukaan viimeistään 1970-luvulla alettiin korostaa hevosen merkitystä ihmisen apuna sodankäynnissä ja nykyään sotahevosiin suhtaudutaan yleisesti kunnioittavasti.⁶³ Kirjoittajan nykyisyydellä on siis olennainen merkitys sille, millä tavalla hän muistelee menneisyyttään.⁶⁴

Ennen lähtöä veljeni opetti valjastamaan hevosen erilaisten työkalujen eteen. Pelotti ihan, kun veljeni puhui vara-aisoista ja kärryjen rasvauksesta ym. hevoshommiin liittyvistä asioista. Hän muistutti myös ruokinnasta, juottamisesta ja sukimisesta.⁶⁵

Kirjoittaja muistelee yllä, että hevostöitä tehdessä muistettavaa oli paljon. Ei riittänyt, että hevosta oli käsitelty aikaisemmin, vaan nyt oli osattava hevostöiden lisäksi myös valjastaa ja huolehtia ruokkimisesta. Hevostöiden vieraus vaikutti monen naisen hevossuhteeseen. Monessa kertomuksessa tulee esille, että etenkin aluksi haasteita ja epäonnistumisia oli paljon, vaikka hevosia olisikin tottunut käsittelemään aikaisemmin. Vaikka työnjako etenkin pienemmillä tiloilla oli aikaisemminkin ollut joustava, oli silti tavallista, että ainakin osa hevostöistä oli naisille melko vieraita. Raskaiden maatöiden lisäksi hevosiin liittyvät muut työt, kuten kengitys, varusteiden tekeminen ja huoltaminen, hevostyökoneiden kunnostaminen ja hevosten koulutus olivat perinteisesti miesten

⁶¹ Hintikka & Häppölä 2007, 10.

⁶² Ukkonen 2000, 95.

⁶³ Rislakki 1977, 8.

⁶⁴ Ukkonen 2000, 138.

⁶⁵ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

hoidettavina.⁶⁶ Naisille tuli vastaan myös epätavallisempia hevosiin liittyviä töitä, kuten orien valitseminen. Eräs kirjoittaja muistelee: ”Sota-aikana oli oriin valinta vaikeaa, koska niistä tiedettiin vähemmän, eikä aina ollut varmuutta millainen se ori todella oli. Nämä asiathan olivat olleet miesten juttuja, ja nyt joutuivat naiset niistä vastaamaan. Ja kyllä naisia huijattiin, koska olivat tottumattomia ”hevosvalheisiin.”⁶⁷ Aikaa totutteluun ei siis yleensä ollut, vaan ohjaksiin oli tartuttava heti, sillä maatilan työt eivät odottaneet. Huolta aiheutti myös se, että parhaat työhevokset jouduttiin luovuttamaan rintamalle, minkä vuoksi kotiin jäi yleensä vain vanhoja tai osaamattomia hevosia.

Yksi kirjoittajista muistelee, että ennen sotaa aamuisin miehet menivät talliin ja naiset navettaan.⁶⁸ Monessa tarkastelemassani kertomuksessa nouseekin erityisesti esille huoli siitä, miten hevostyöt saadaan tehtyä ja miten naisväki pärjää hevosten kanssa. Eräs nainen muistelee pelänneensä ja toteaa muistossaan: ”Minä epäilin, kun minustakaan ei oikein ole hevostieheksi.”⁶⁹ Hevostyöt mielletäänkin vahvasti monessa kertomuksessa nimenomaan miehiseksi työnteon osa-alueeksi ja monet naiset muistelevat kertomuksissaan hevosia nimenomaan isänsä, aviomiehensä, työnantajansa tai veljensä kautta. Tästä voi tulkita, että kirjoittaja ehkä pitää miesten ja hevosten suhdetta tärkeämpänä tai merkittävämpänä kuin omaansa. Toinen kirjoittaja muistelee, että hevoset ovat aina kuuluneet hänen elämäänsä, mutta siitä huolimatta hän kertomuksissaan korostaa, että ne olivat pääasiassa miesten työkavereita.⁷⁰ Vaikuttaa siltä, että etenkin vanhempi sukupolvi mielsi vahvemmin hevostyöt miesten töiksi. Nuoremmat naiset tuntuivat mukautuvan tilanteeseen. Eräs nainen muistelee äitinsä siunailleen tilannetta sanoen: ”Voi tätä mei elämää, koi oo miestä töitä tekemää.”⁷¹

Hevosten kanssa toimiminen vaati uusien taitojen opettelua ja työ oli raskasta. Kertomuksissa muistot hevostyöstä ilmenevät hyvin fyysisinä ja kirjoittajat muistelevat työn olleen fyysisesti raskasta. Työpäivät olivat pitkiä ja ulkotöiden päätteeksi naisilla oli yleensä hoidettavanaan vielä sisällä tehtävät työt. Muistoissa työn fyysisistä kuormitusta muistellaan avoimemmin kuin henkistä, mutta henkinen rasitus tulee usein esille ikään kuin rivien välistä. Se ilmenee huolena saada kaikki työt tehtyä ja ahdistuksena

⁶⁶ Hintikka & Häppölä 2007, 60.

⁶⁷ SKS KRA HT 2003, Paananen.

⁶⁸ SKS KRA HT 2003, Paananen

⁶⁹ SKS KRA HS 1975, Haiko.

⁷⁰ SKS KRA HT 2003, Sassi.

⁷¹ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

tuottavuudesta.⁷² Käynnissä oleva sota vaikutti luonnollisesti myös naisten mielialaan, joka osaltaan heijastuu muistoihin. Esimerkiksi maatalouden työvoimapula tulee esille, sillä kovista ponnisteluista huolimatta elintarvikkeista oli pulaa. Sota-ajan Suomi jaetaan usein kahteen eri todellisuuteen, rintamaan ja kotirintamaan. Jako alleviivaa, että kotiseutu muodosti oman, yhtä lailla sodankäynnille välttämättömän taistelutantereensa.⁷³ Maatalouden naiset kokivat elintarviketuotannon omaksi sotaponnistukseksi ja velvollisuudekseen. Pelko ja huoli tulevaisuudesta ovat monessa kertomuksessa läsnä, vaikka niitä ei varsinaisesti liitetä syyksi siihen, miksi hevosten kanssa koettiin vaikeuksia.

Epäonnistumiset ja huonot kokemukset hevosten kanssa aiheuttivat osalle kirjoittajista voimattomuuden tunnetta ja ahdistusta. Eräs nainen kirjoittaa: ”Monenmoista hevostyötä minulle uskottiin, mutta auraaminen, kyntäminen ja kylvökoneen ajaminen oli minun taidolleni aivan liikaa.”⁷⁴ Ajan maataloushengen mukaan ahkeruus oli suuri hyve, sillä toimeentulo oli merkittävästi kiinni työnteosta.⁷⁵ Naisiin kohdistettiin valtavasti paineita sekä yhteiskunnan että miesten suunnalta. Hyvä nainen oli ahkera, uskollinen ja siveä, teki työtä pyyteettömästi sekä oli kansakunnan moraalinen selkäranka.⁷⁶ Toimeentulon riippuvuus työnteon onnistumisesta varmasti loi naisille erilaisia odotuksia ja paineita siitä, miten heidän tuli suoriutua ja pärjätä työssään hevosten kanssa. Kun hevostyö ei kohdannutkaan sille annettuja odotuksia, naiset kokivat pettymyksiä ja voimattomuutta. Joissain tapauksissa hevoseen ei koskaan syntynyt läheistä suhdetta, sillä työ oli vaativaa ja hevosten käsittely ei onnistunut lainkaan.⁷⁷ Jos työ ei sujunut hevosen kanssa, hevossuhde saattoi olla hankala myös työn ulkopuolella. Maaseudulla raja työn ja vapaa-ajan välillä on muutenkin häilyvä.⁷⁸

Mummu sanoi, että et saa näyttää, että pelkää. Tietysti pelkäsin ja kuljin tiiviisti mummun kyljessä. Mummulla oli kädessään muutama koivusta katkaistu vitsa. Hevoset lähtivät laumana kannoillemme, mukana oli myös varsoja. Jos tulivat liian lähelle, mummu napautti vitsoilla maahan. - - Noiden lapsuuskokemusten jälkeen en ole osannut pelätä minkäänlaista eläintä.⁷⁹

⁷² esim. SKS KRA HT 2003, Karkia.

⁷³ Kivimäki 2016, 69.

⁷⁴ SKS KRA HT 2003, Land-Reinikainen

⁷⁵ Leinonen 2013, 81.

⁷⁶ Kivimäki 2016, 97.

⁷⁷ esim. SKS KRA HT 2003, Hietala.

⁷⁸ Leinonen 2012, 205.

⁷⁹ SKS KRA HT 2003, Seule.

Lainauksen kirjoittaja muistelee oppineensa lapsena isoäitinsä opastuksella käsittelemään hevosia. Aluksi hän oli pelännyt, mutta toteaa myöhemmin, ettei kokemuksiensa jälkeen enää pelännyt mitään eläimiä. Lapsuuden hevossuhde syntyi monesti aikuisen opastuksella. Aikuinen neuvoi ja opetti lapselle, miten hevosia käsiteltiin, mutta lapsilla ei aina ollut samanlaisia mahdollisuuksia käyttää valtaa hevosta kohtaan kuin aikuisella. Maatilalla kasvaneet lapset olivat kuitenkin pääasiassa tottuneita hevosiin, eivätkä pelänneet niitä ilman erityistä syytä. Hevospelko saattoi syntyä uhkaavista tilanteista, esimerkiksi jos hevonen käyttäytyi huonosti ja aikuinen reagoi siihen arvaamattomasti, kuten rankaisemalla hevosta tai pelästymällä itse.⁸⁰

Hevoskokemukset näyttävät sota-ajan lapsena kokeneiden muistoissa huolettomampina kuin aikuisten, ja vaikka vaarallisia ja pelottavia tilanteita tulikin vastaan, niitä muistellaan harvemmin. Lapsille opetettiin vastuuta, mutta lasten toimet eläinten kanssa liittyivät usein sekä työhön että leikkeihin: eläimet olivat osa lasten työtehtäviä, mutta antoivat puitteet myös leikkeihin, sillä työ ja leikki kietoutuivat usein lasten maailmassa toisiinsa.⁸¹ Lapsille opetettiin vastuun ottamista esimerkiksi antamalla heille omia nimikkoeläimiä. Nimikkoeläimet kuitenkin olivat yleensä lehmiä tai lampaita, harvemmin hevosia.⁸² ”Olin noin 10–11-vuotias ja minulle annettiin tehtäväksi hoitaa, huolehtia ja katsoa varsan perään. - - Kasvoimme yhdessä ja niin myös opimme töitäkin samoin”, eräs kirjoittaja muistelee.⁸³

Joidenkin kirjoittajien suhtautuminen hevoseen on hyvin välineellinen. Eräs sodan alkaessa vasta 14-vuotias tyttö muistelee: ”Poku hermostui - - harmitti, kun mokoma ärhentelijä rikkoi hienon haravani.”⁸⁴ Toinen kirjoittaja kuvailee hevosta ”huonoksi hevoseksi”, sen vuoksi, koska se ei kyntänyt tasaisesti, vaan oli hankala käsitellä.⁸⁵ Hevonen ajatellaan näissä kertomuksissa nimenomaan ihmisen koneellistamana välineenä. Eläimen elämän arvo on pitkään nähty sidosteisena sen tuottamaan hyötyyn. Lisäksi eläinten kognition ja mentaalisten kykyjen määrän on katsottu olevan vähäisempi kuin ihmisellä ja täten eläinten olevan yksinkertaisesti vähemmän arvokkaita kuin ihmiset. Eläimen käyttämistä ihmisen resursseina on pidetty moraalisesti hyväksyttävänä

⁸⁰ Leinonen 2013, 76.

⁸¹ Korkiakangas 1996, 191.

⁸² Leinonen 2013, 94.

⁸³ SKS KRA HT 2003, Rate.

⁸⁴ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

⁸⁵ SKS KRA HT 2003, Land-Reinikainen.

silloin, kun eläintä ei kohdella tarpeettoman julmasti.⁸⁶ Hierarkkinen asema ihmisen ja eläimen välillä on muodostanut käsityksen siitä, että eläin on ”vain eläin”, joka on luonut perustan sille, että eläimiä on laajamittaisesti käytetty hyväksi ihmisen resurssina.⁸⁷ Keruuseen osallistuvat kirjoittajat eivät erityisemmin kyseenalaista hevosten välineellistämistä ja osa kirjoittajista liittää hevosen arvon nimenomaan sen tuottaviin ominaisuuksiin, mutta toisaalta kertomuksista löytyy myös pohdintoja hevosen jaksamisesta ja siitä, missä tilanteissa hevosen huono kohtelu on oikeutettua, vai onko se.⁸⁸

Joskus hevonen saatettiin nähdä ainoastaan työväliseinä, jonka arvo oli sidottu sen tuottamaan hyötyyn, eli kaikki kirjoittajat eivät näe hevossuhdettaan tunteellisena tai hevosta erityisen inhimillisenä olentona. Eräs kirjoittaja muistelee vuosikymmeniä myöhemmin: ”Ihmisen elämä oli tiukkaa siihen aikaan, mikä joskus vei hevosen huonoon kohteluun.”⁸⁹ Hevossuhteeseen saattoi siis vaikuttaa myös se, jos hevonen oli hankala ja töitä ei saatu hoidettua tehokkaasti.

Osa kirjoittajista pohtii nimenomaan eläinsuhteen eettisyyttä ja moraalisia kysymyksiä. Eräs nainen kirjoittaa, että suuressa talossa oli työvoimana ainoastaan naisia ja lapsia ja työtä oli valtavasti, minkä vuoksi hevossuhdetta varjosti kiireisyys ja paine saada työ tehtyä. Muistellessaan sotavuosia hän kirjoittaa: ”Kyllä minun sydäntä särkee, kun sota-aikana kohtelin hevosia huonosti. Siinä uupuneena ja työmäärään nääntyneenä hakkasin hevosia liikaa ja siitä omatunto soimaa.”⁹⁰ Kirjoittaja kokee syyllisyyttä siitä, että ei vaikeina aikoina kohdellut hevosia tarpeeksi hyvin ja vielä vuosienkin jälkeen toteaa, että suuresta työmäärästä ja työn raskaudesta huolimatta hevosia olisi pitänyt pitää paremmin. Naisten kertomuksissa tulee kuitenkin melko harvoin esille tilanteita, joissa omat tuntemukset puretaan eläimeen fyysisenä kurittamisena. Lähes koko ihmiskunnan historian ajan työeläimistä onkin pyritty pitämään mahdollisimman hyvää huolta, päällimmäisenä motivaationa ihmisen omat intressit. Eläinten käytössä vallitsi ikään kuin ihmisen ja eläimen välinen sopimus, josta kumpikin osapuoli hyötyi. Teknistyneen maatalouden nousu muutti tätä suhdetta, mutta vielä 1930- ja 40-lukujen Suomessa eläinten hyvinvoinnilla ja tuottavuudella oli merkittävä yhteys.⁹¹ Vaikka suurimmassa

⁸⁶ Francione 2013, 113.

⁸⁷ Aaltola 2013, 11.

⁸⁸ SKS KRA HT 2003. Karkia.

⁸⁹ SKS KRA HT 2003, Karkia.

⁹⁰ SKS KRA HT 2003. Nuutinen.

⁹¹ Rollin 2013, 51.

osassa kertomuksista ei erikseen muistella turhautumisen purkamista eläimeen, sitä tapahtui siitä huolimatta. Monessa kertomuksessa myös muistellaan eläimeen kohdistunutta väkivaltaa jonkun muun suorittamana tekona, josta kirjoittaja tuntee surua.⁹²

Hevossuhdetta kuvataan monissa kertomuksissa myös melko ristiriitaisesti. Toisaalta kirjoittajat pitävät hevosta työväliseinä ja muistelevat hevostöiden hankaluutta ja vaikeuksia niiden suorittamisessa, mutta samassa kertomuksessa kirjoittaja saattaa kuitenkin kuvailla hevosta työtoverina, jota ilman ei olisi pärjännyt.⁹³ Näissä kertomuksissa ilmenee mielestäni hyvin ajan kulumisen ja kirjoittajan nykyisten mielipiteiden heijastuminen muistoon. Kun ajallinen etäisyys muisteluun on pitkä, mennyt ja nykyinen voivat sulautua yhteen. Menneisyyden kokemukset säilytyvät nostalgisesti.⁹⁴ Monessa kertomuksessa tapahtunutta voidaan kuvata negatiiviseen sävyyn, mutta kertomuksen loppuun liitetään kappale, jossa muistellaan hevosta kiitollisesti. Kiitollisuus onkin diskurssi, joka tulee esille monessa kertomuksessa. Riitta-Marja Leinosen mukaan hevonen rinnastetaan ihmisen työtoverina osaksi kansakunnan kertomusta ja nimenomaan sotapönnistukset tekivät hevosista ahkeria, luotettavia ja sankareita.⁹⁵ Osa kirjoittajista on saattanut lukea näistä kiitollisista suomenhevosen sankaritarinoista esimerkiksi lehdissä ja halunneet lisätä kiitollisen osion myös omaan muistonsa. Voi myös olla, että kirjoittaja haluaa ikään kuin korjata menneisyyden tunteitaan ja odotuksiaan nykyisyydestä käsin.

Monesta aineiston kertomuksesta voi myös tulkita, että kirjoittajan hevossuhteessa tapahtui sota-aajan myötä jonkinlainen muutos. Moni kirjoittaa esimerkiksi, että aluksi hankalalta tuntunut työ alkoi ajan myötä sujumaan paremmin ja hevonen alkoi tottelemaan.⁹⁶ Leinonen toteaa väitöskirjassaan, että sota-aika muutti monen naisen suhtautumista hevosiin merkittävästi.⁹⁷ Tämä näkyy kertomuksissa esimerkiksi siten, että nainen jatkaa vastuussa hevostöistä myös sodan päättymisen jälkeen. Aina muita vaihtoehtoja ei edes ollut, jos mies ei palannut enää kotiin. Eräs sota-aajan lapsena kokenut muistelee äitinsä astumista perheen hevostöihin: ”Aikanaan äiti otti uuden isännän ja meille lapsille isäpuolen. Äidin mielestä silloiset hevoset olivat huonoja, niinpä hän kävi

⁹² esim. SKS KRA HT 2003, Saario.

⁹³ SKS KRA HS 1975, Haiko

⁹⁴ Korkiakangas 2006, 135.

⁹⁵ Leinonen 2012, 126.

⁹⁶ esim. SKS KRA HT 2003, Sokura ja SKS KRA HT 2003, Marttinen.

⁹⁷ Leinonen 2013, 179.

itse ostamassa nuorelle isännälle paremman hevosen.”⁹⁸ Muistossaan hän kuvaa sitä, kuinka hänen äitinsä oli sodan syttymisen vuoksi ottanut aktiivisen roolin tilan hevosöissä, sillä muita vaihtoehtoja ei ollut. Sodan päätyttyä äiti oli kuitenkin edelleen pitänyt vastuun tilan ”hevosmiehenä” ja suhtautuminen hevosiin ja hevosöihin oli muuttunut.

3.2. Työtoveruus, luottamus ja onnistuminen

Tuli kevät 1942. Asuimme nyt kaupungissa. Koululle tuli tieto, että koska maamme on sodassa, tarvitaan nuoria ihmisiä tuottavaan työhön. Otin yhteyden evakkotalon emäntään, voisinko tulla tuttuun paikkaan suorittamaan työvelvollisuuttani. Nuoret miehet olivat sodassa, niin kuin osa hevosistakin. Minusta ei tullut mitään emännän pikkuapulaista, vaan ulkoyöläinen. - - Vaati taitoa ja kärsivällisyyttä saada hevospari kulkemaan tasaisesti niin että jälki oli tyydyttävä. Seuraavana aamuna toistui hevosten ja minun yhteistyö. Sain työskennellä sinä kesänä myös muiden hevosten kanssa, Lempin ja Vesan lisäksi oli ihan nuori Virkku, jota vasta opetettiin valjaisiin. Oli vanha rauhallinen Poku, joka oli ikään kuin eläkkeellä. Jokainen oli oma persoonansa. Kaikista suloisin oli Lempi.⁹⁹

Lainauksessa kirjoittaja muistelee hakeutumistaan hevosöihin vuonna 1942 ollessaan vain 16-vuotias. Hän on muuttanut kaupunkiin, mutta kuvauksesta tulee ilmi, että hän on ennenkin tehnyt hevosöitä ja tottunut hevosiin, eikä hevosten kanssa työn tekeminen huoleta häntä. Kirjoittaja muistelee tarkasti myös työtovereitaan, hevosia, joista hänen mukaansa jokainen oli oma persoonansa. Hän muistaa yhä vuosikymmenien jälkeen hevosten nimet ja niiden luonteenpiirteet ja sen, minkälaista niiden kanssa oli työskennellä yhdessä. Muistosta tulee ilmi, että hevoset olivat kirjoittajalle merkityksellisiä työtovereita.

Suomalaisilla pientiloilla hevoset miellettiin vahvasti miesten työkavereiksi ja sotahevosen ja työhevosen roolien kulttuuriset mallit näkyvät erityisesti käsityksissä miehen ja hevosen suhteesta.¹⁰⁰ Kaikille kotirintaman naisille hevostyöt eivät kuitenkaan olleet aivan vieraita, eikä sodan syttyminen välttämättä tuonut merkittävää muutosta. Kertomuksista tulee ilmi, että joillekin naisille hevosten käsitteleminen oli tuttua lapsuudesta asti. Osa hevoskokemuksistaan kirjoittaneista naisista on kasvanut hevosten

⁹⁸ SKS KRA HT 2003, Seppänen.

⁹⁹ SKS KRA HT 2003. Sokura.

¹⁰⁰ Leinonen 2013, 165.

parissa ja tottunut niiden kanssa työskentelyyn ja monessa kertomuksessa nousee esille, että hevosten käsittelyä kohtaan ei ollut ennakkoluuloja. Huolta aiheutti työn määrä, mutta ei varsinaisesti hevonen itsessään.

Jatkosotaan ei Lelun tarvinnut enää lähteä. Jaakko ja Jussi veljeni sinne menivät. Minua nuorempi Martta-sisareni rupesi hevostieheksi. Hänellä oli oljenvaalea tukka kahdella letillä. Hän oli rohkea, eikä pelännyt yhtään vaikka vauhdilla mentiin letit suorana tuulessa.”¹⁰¹

Lainauksen kirjoittaja muistelee siskonsa tarttuneen rohkeasti työhön ja alkaneen tilan hevostieheksi, vaikka oli sodan alkaessa vielä nuori. Yleensä työhön oli tartuttava, vaikka hevostyö ei olisi ollut tuttua, sillä ketään muuta ei ollut sitä hoitamaan. Vain varakkaimmissa taloissa oli apuna ulkopuolista työvoimaa ja osa sai tilan töihin avuksi sotavangin. Kertomuksissa tulee kuitenkin ilmi, että alun haasteet muuttuivat ajan mittaan rutiiniksi ja suhde hevoseen vahvistui, kun työssä tuli onnistumisia. Työn sujuminen kasvatti myös naisten uskoa omaan kykyihinsä. Eräs nainen muistelee talvista rekimatkaa, jonka aikana hevonen oli alkanut juoksemaan vaikeasti, sillä lumi oli pakkautunut sen kavioihin. Hän muistelee olleensa kauhistunut siitä ajatuksesta, että hänen olisi pitänyt nostaa hevosen jalvoja saadakseen lumen pois. Lopulta hän kuitenkin oli tarttunut tehtävään ja kirjoittaa: ”Minä rohkaisin mieleni ja kävin hevosen jalkaan kiinni ja sanoin nosta. Nostihan hevonen jalan ja sain siltä tierat pois. Ja olin ylpeä rohkeudestani!”¹⁰² Ylpeys omasta tekemisestä tulee esille myös joissakin muissa kertomuksissa, mutta sitä ei kuitenkaan erikseen korosteta. Kirjoittajat vaikuttavat enemmänkin yllättyneiltä siitä, että asiat onnistuivat.

Kaikki kirjoittajat eivät erittele tarkasti tuntemuksiaan sodan syttymisestä tai joutumisestaan vastuuseen hevostöistä, vaan kertovat vain yksinkertaisesti ryhtyneensä töihin. Ehkä omia vaikeita tuntemuksia ei haluta muistella tarkemmin. Eräs nainen kirjoittaa: ”Syksyllä 1943 kukaan veljistäni ei saanut lomaa, vaikka pyysimme syystöihin avuksi. Täytyi vain pärjätä.”¹⁰³ Kirjoittaja ei kerro miltä hevostöihin ryhtyminen tuntui, vaan kirjoittaa ainoastaan joutuneensa ottamaan enemmän vastuuta kuin aikaisemmin ja toteaa, että siten oli pärjättävä. Kotirintaman naisilla oli sodan äärimmäisissä olosuhteissa merkittävä rooli yhteiskunnassa. Kunnollisen kotirintamanaisen tuli töiden tekemisen

¹⁰¹ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹⁰² SKS KRA HT 2003, Katajamaa.

¹⁰³ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

lisäksi tukea rintamalla olevia miehiä ja välittää heille, etteivät sotaponnistukset olleet turhia. Tämä muodosti kansallisen kokemuksen, joka voi omalta osaltaan vaikuttaa muisteluun vielä vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen. Naisten hyveenä pidettiin sitä, että nainen uhrautui kodin ja perheen vuoksi.¹⁰⁴ Ehkä osa naisista ei kerro omista tunteistaan tai halua valittaa työn raskaudesta juuri sen vuoksi, että he kokevat töiden tekemisen olleen heidän velvollisuutensa miesten ollessa hoitamassa omaansa. Vielä vuosikymmeniä myöhemmin halutaan pitää yllä kuvaa isänmaan vuoksi työskennelleestä kotirintamasta, joka uhrasi, mutta ei uhriutunut.

Muistelu on sosiaalinen prosessi, jolloin ympärillä oleva yhteisö voi vaikuttaa muistamisen arvoisten asioiden määrittämiseen, eli joskus muistoihin saattaa sekoittua myös asioita, joita muistelijalle itselleen ei ole tapahtunut.¹⁰⁵ Osa kirjoittajista kertoo kertomuksissaan esimerkiksi siskonsa, veljensä tai isänsä hevossuhteesta ja muistot kerrotaan ikään kuin sivustaseuraajan roolissa. Omaa kovaa työtä ei välttämättä haluta erikseen korostaa tai kirjoittaja haluaa etäännyttää itsensä ja omat tunteensa kokemuksesta. Muistelussa yksilölliset kokemukset ja yleiset ajattelutavat esiintyvät limittäin. Keruuseen osallistujat kirjoittavat omista henkilökohtaisista kokemuksistaan, mutta toisaalta ovat yhteisön jäseniä, eli samalla myös tiedostavat, että muistelu tulee luettavaksi muille, jotka ovat käyneet läpi samanlaisia kokemuksia. Esimerkiksi eräs talvisodan alkaessa 14-vuotias tyttö muistelee: ”Naisethan joutuivat tekemään maatyöt lasten avustamina ja kun hevonen vietiin, ei enää ollut paljon keinoja käytettävissä.”¹⁰⁶ Kirjoittaja liittää itsensä naisten joukkoon nuoresta iästään huolimatta, mutta ei kerro henkilökohtaisesta kokemuksestaan, vaan enemmänkin toteaa, että kaikki naiset joutuivat tekemään kovasti töitä vaikeissa olosuhteissa. Ympäröivällä yhteisöllä ja sosiaalisilla yhteyksillä voikin olla merkittävä rooli koetun todellisuuden rakentumisessa. Muistoissa on mukana henkilökohtaisesti koettua ja yhteisesti jaettua ja usein yksilöllisiin muistoihin nivoutuu yhteisiä kokemuksia.¹⁰⁷

Osa kirjoittajista muistelee, että koska he olivat naisia, he olivat saaneet hevostöitä tehdessään käyttöönsä helpoimman hevosen ja yksinkertaisia töitä.¹⁰⁸ Vaikuttaa siltä, että näin oli usein silloin, kun vaihtoehtoja oli, eli tilalla oli myös miehiä ja useampia hevosia.

¹⁰⁴ Kempainen. 2006, 237.

¹⁰⁵ Ukkonen 2000, 91.

¹⁰⁶ SKS KRA HT 2003, Ojanlatva.

¹⁰⁷ Korhokangas 2006, 128-129.

¹⁰⁸ esim. SKS KRA HS 1975, Wanhalinna

Näissä kertomuksissa kirjoittajat siis nostavat itse esille sukupuolen merkityksen. Moni korostaa myös sitä, että normaaleissa olosuhteissa nimenomaan miehet käsittelivät hevosia. Eräs kirjoittaja kertoo tarinan siitä, miten isä opetti veljet kengittämään, mutta hän itse sai osallistua vain katselemalla.¹⁰⁹ Moni nainen viittaa myös itseensä nimityksillä ”hevosmies”¹¹⁰ tai ”hevospoika.”¹¹¹ Nimitys viittaa siihen, että vaikka hevostyöt miellettiin hyvin voimakkaasti miehiseksi työnteon osa-alueeksi, sodan syttyessä myös naisesta saattoi tulla hevosmies. Osa naisista kertookin kertomuksissaan miehen ja hevosten välisistä suhteista, ikään kuin pitäisivät miehen kokemusta merkittävämpänä kuin omaansa. Eräs nainen esimerkiksi muistelee tilan isännän lähteneen itku silmässä viemään perheen hevosta juna-asemalle sotaa varten.¹¹² Hän kuvailee tarkasti miehen tuntemuksia, mutta ei mainitse ollenkaan, miten itse koki hevosen lähdön. Hän ei ehkä pitänyt omaa kokemustaan yhtä tärkeänä.

Sodan syttyminen toi hevosilla tehtävät työt entistä lähemmäs myös nuoria tyttöjä. Hevostyöt olivat vastuullisia ja haastavia, mutta pääasiassa aineiston kirjoittajat muistelevat hevosia positiivisesti. Lapsuuden muistelu rakentuu Pirjo Korkiakankaan mukaan eloisien episodien pohjalle. Kertoja luo omaa tulkintaa lapsuudestaan ja tuottaa menneisyyden versioita, joiden kautta hän arvioi omaa elämäänsä. Nostalgialla tarkoitetaan muistojen säilyttymistä kaipauksella ja nostalginen muistelu on yleensä emotionaalisesti latautunutta. Myös nostalgiseen muisteluun liittyy aina unohtamista ja koettu tapahtuma on kehittynyt muistetuksi versioksi muistelun ja unohtamisen prosessien aikana.¹¹³

Kävin isän kanssa hakemassa takaniityltä heiniä, sain ajaa hevosta, silloin meillä oli vielä vanha Leimu. Sain myös talloa heiniä kuormassa, niin opin siinä ohessa kuorman tekoakin. Se olikin tarpeen myöhemmin, kun jouduin tekemään hevostöitä kotitilalla jo nuorena. Me lapset olimme mukana, kun puita ajettiin kotimetsästä, sillä tavalla opimme tulevaa elämää varten. Opin myös sen, miten hevonen ruokitaan, juotetaan sekä puhdistetaan.¹¹⁴

Lapsuusmuistoissa tulee esille tyttöjen aktiivisuus hevostöissä ja osa muistelee lapsuutensa hevossuhdetta nimenomaan työn kautta. Lainauksen kirjoittaja muistelee

¹⁰⁹ SKS KRA HT 2003, Karkia.

¹¹⁰ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹¹¹ SKS KRA HT 2003, Pohjonen.

¹¹² SKS KRA HS 1975, Mattila.

¹¹³ Korkiakangas 1996, 37.

¹¹⁴ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

lapsuutensa työtehtäviä ja toteaa, että lapsena oppiminen oli hyödyksi, sillä hän joutui hevostöihin jo nuorena. Sodan syttyessä lapset joutuivatkin ottamaan vastuun monista perheen työtehtävistä. Monesti jo varhaisella iällä lapset huolehtivat nuoremmista sisaruksistaan ja kotona tehtävistä töistä, mutta vanhempia lapsia otettiin jo mukaan esimerkiksi polttopuiden keräämiseen, veden kantoon, peltotöihin ja eläinten hoitoon.¹¹⁵ Maalaislasten elämässä eläimillä on yleensä ollut monenlaisia rooleja työkumppaneista leikkiverieihin.¹¹⁶ Työntekoon opettaminen alkoi agraariyhteiskunnassa jo varhain ja vastuun kantamisen sisäistäminen kehittyi vähitellen. Lapset oppivat, että töitä oli tehtävä ja vastuu lisääntyi sen mukaan, kun vanhemmat huomasivat, että lapsi suoriutui tehtävistään.¹¹⁷ ”Lienen ollut noin 4–5-vuotias, kun miesten mukana aloin päästä talliin ja hevostöihin mukaan,” eräs muistelija kirjoittaa.¹¹⁸ Toinen kirjoittaja muistelee olleensa paljon tekemisissä hevosten kanssa ja päässeensä mukaan hevostöihin lapsuudesta asti, minkä vuoksi edes sota-ajan tuoma lisääntynyt vastuu hevostöistä ei tuntunut niin huolestuttavalta.¹¹⁹

Poikia valmisteltiin yleensä hevosen käsittelyyn enemmän, sillä hevostöihin opetettiin ensisijaisesti perheen poika. Hevostöihin pääsivät sekä tytöt että pojat, mutta erityisesti poikia alettiin jo nuorina opettaa miehiseksi nähtyihin töihin, esimerkiksi kengitykseen ja varustukseen. Tämän vuoksi tyttöjen hevostöiden saattavat erota poikien hevostöiden kanssa.¹²⁰ Siitä huolimatta aineistosta tulee selvästi ilmi, että monella naisella on hevostöiden lapsuudesta, joissa perinteinen sukupuolirooli ei edes näy ja monesta kertomuksesta tulee ilmi tyttöjen aktiivinen rooli hevostöissä. Joissain kertomuksissa sukupuoli kuitenkin näkyy esimerkiksi oman roolin kuvaamisessa suhteessa hevosiin. Kertomuksista voi tulkita, että tytöt eivät ehkä mieltäneet hevostöitä omikseen aivan samalla tavalla kuin pojat, tai rakentaneet itsestään kuvaa hevostöihin. ”Pikkupojat olivat ylpeitä mitä nuorempina oppivat ajamaan hevosta”, toteaa eräs kirjoittaja.¹²¹ Toinen taas muistelee, että hän yleensä vain katseli vierestä pellon reunalla, kun isäntä ja pojat tekivät heinätöitä.¹²² Tyttöjen ja poikien lapsuuden hevostöiden verrannut Leinonen kirjoittaa, että miehet mielsivät hevosen laajemmin osaksi

¹¹⁵ Näre & Kirves, 17.

¹¹⁶ Korhokangas 1996, 191.

¹¹⁷ Korhokangas 1996, 181.

¹¹⁸ SKS KRA HT 2003, Land-Reinikainen.

¹¹⁹ SKS KRA HT 2003, Hirvonen.

¹²⁰ Leinonen 2013, 75.

¹²¹ SKS KRA HT 2003, Sassi.

¹²² SKS KRA HT 2003, Hilden.

identiteettiään, jolloin hevospelko aiheutti nimenomaan pojille voimakkaampaa häpeää ja onnistumiset taas ylpeyden tunnetta.¹²³ Häpeä ei näy erityisen voimakkaasti aineistoni kirjoittajien kertomuksissa lapsuudestaan, mutta tytötkin iloitsivat onnistumisistaan, esimerkiksi eräs kirjoittaja muistelee tunteneensa itsensä tyytyväiseksi, kun oli onnistunut keksimään paremman ratkaisun hevosen vetämään rekeen kuin veljensä.¹²⁴

Hevosen kunnossa pitäminen oli olennainen osa hevostöitä. Yleensä hevonen pyrittiin hoitamaan hyvin hevossuhteen läheisyydestä huolimatta, sillä hevonen oli arvokas eläin ja myös raha painoi päätöksissä. ”Toiset saivat hyväilyjä. Toiset ruoskaa. Isännän varallisuus ja luonteen laatu ratkaisivat hoitosi. Niin myös kohtelusi. Varakkailta isännillä piti olla kiiltävä karvainen ajokki. Antoivat ajokilleen hyvät sapuskat. Köyhienkin piti koittaa ruokaa hankkia hevoselleen, koska hevonen oli ainoa tilin tuoja”, yksi muistelijoista kirjoittaa.¹²⁵ Keruuseen osallistuneista suurin osa kuitenkin kirjoittaa hevosen huolehtimisesta ja siitä, että hevoset olivat nimenomaan työtovereita, joista haluttiin huolehtia mahdollisimman hyvin. Hevostyö miellettiin usein hevosen kanssa tehdyksi työksi, ei hevosella tehdyksi, eli eläimen kanssa tehtiin yhdessä työtä ja osaksi työtä kuului läheinen eläinsuhde.¹²⁶ Eräs kirjoittaja muistelee, että hevosella oli erittäin tärkeä osa elämässä ennen koneiden keksintöä. Hän toteaa, ettei tiedä miten ilman hevosia olisi tultu toimeen ja kuvailee hevosta ihmisen parhaaksi työtoveriksi.¹²⁷

Minä osasin nyt valjastaa hevosen. Kun sain Kimmon liikkeelle, työt joutuivat ihan kiitettävästi. Iltaisin töitten päätyttyä vein Kimmon uimaan. Meistä tuli ystävät. Se seurasi minua kuin varjo joka paikkaan. Vaikka ruoka oli vähissä, kähvelsin leipäpalan ystävälleni.¹²⁸

Lainauksen kirjoittaja kutsuu hevosta ystäväkseen ja muistelee kähveltäneensä leipää hevoselle, vaikka ruoasta oli pulaa ihmisillekin. Vaikka hevonen on yhteiskunnallisessa keskustelussa nähty pääasiallisesti työeläimenä, hevosen ja ihmisen välillä on aina yksilöllinen ulottuvuus.¹²⁹ Hevosiin kiinnytettiin vahvasti ja niiden kanssa luotiin merkityksellisiä suhteita. Hevostyö ei ollut pelkästään fyysistä työtä pelloilla, vaan hevosista huolehtiminen kuului siihen. Suhde hevoseen olikin usein ruumiillisesti

¹²³ Leinonen 2013, 81.

¹²⁴ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

¹²⁵ SKS KRA HT 2003, Karkia

¹²⁶ Leinonen 2012, 183.

¹²⁷ SKS KRA HT 2003, Karkia.

¹²⁸ SKS KRA HT 2003, Sokura.

¹²⁹ Kumpulainen 2007, 37.

läheinen, sillä hevosia harjattiin ja varustettiin sekä ennen että jälkeen töiden tekemisen. Hevosen harjaaminen muodostui monelle vuorovaikutteiseksi kokemukseksi ja osa kirjoittajista muistelee, että sekä hevonen että kirjoittaja nauttivat yhdessäolosta. Ruumiillinen kontakti edistää tunnesuhteen syntymistä eläimeen.¹³⁰

Minä hento, vähän yli puolitoistametrinen tyttö menin valjaat kädessäni hevosen eteen, se puraisi vihaisesti olkapäästäni ja polki jalkojaan. En välittänyt siitä. Puhuin sille hellästi ja silitin lempeästi sen kaulaa. Laitoin sen valjaisiin ja reen eteen ja ylpeänä ajoin pihaan.¹³¹

Läheisen eläinsuhteen keskeinen osa on luottamus. Sen saavuttaminen vaatii aktiivista rakentamista, joka on yleensä molemminpuolista.¹³² Yllä olevassa kertomuksessa kirjoittaja kuvailee luoneensa luottamuksen hevosen ja itsensä välille puhuttelemalla hevosta hellästi ja silittelemällä sitä. Vihainen hevonen rauhoittuu kirjoittajan rauhallisuudesta ja lopulta kirjoittaja tuntee ylpeyttä onnistuessaan valjastamaan hevosen. Kertomuksessa tulee esille, että onnistuminen kasvattaa tytön varmuutta hevosta käsitellessä ja luottamus rakentuu yhteistyössä hevosen kanssa. Kirjoittaja uskoo, että hevonen ymmärtää hänen kohtelevan sitä hyvin. Ihmisen ja eläimen välisen vuorovaikutuksen onnistumisella voikin olla merkittävä vaikutus niin hevosen kuin ihmisenkin tyytyväisyyteen ja hyvinvointiin.¹³³ Vaikuttaa siltä, että onnistunut vuorovaikutus hevosen ja ihmisen välillä vaikutti myös työn onnistumiseen.

Kertomuksista voi tulkita, että naisia kohtaan oli asetettu odotuksia, mutta myös naiset itse asettivat itselleen tavoitteita. Onnistumisen tunteet ovat kertomuksissa esillä, mutta usein naiset kuvaavat onnistumisen nimenomaan yhteistyön tulokseksi, ei pelkästään omaksi ansioksi. Eräs nainen kirjoittaa, että ei vielä tänä päivänäkään tiedä miten uskalsi ajaa hevosta, kun ennen sotaa hän pelkäsi pientä varsaakin. Hän toteaa edelleen pitävänsä mielellään etäisyyttä hevosiin, mutta onnistuminen lievensi pelkoa.¹³⁴ Eläin eroaa koneesta juuri siten, että sen kanssa toimiminen vaatii molemminpuolista tulkintaa ja kommunikaation sujuvuutta.¹³⁵ Kertomuksissa onnistunut vuorovaikutus ja yhteistyön sujuminen hevosen ja ihmisen välillä vaikuttavat vahvistavan kirjoittajien tunnetta

¹³⁰ Kaarlenkaski 2012, 219.

¹³¹ SKS KRA HT 2003, Seule.

¹³² Schuurman 2012, 59.

¹³³ Kaarlenkaski 2012, 236.

¹³⁴ SKS KRA HT 2003, Kala.

¹³⁵ Schuurman 2012, 135.

kumppanuudesta hevosten kanssa. Onnistunut vuorovaikutus työssä koetaan palkitsevana ja osa kirjoittajista kertoo kiintyneensä hevosiin nimenomaan työn kautta tapahtuneiden onnistumisien avulla. Tunneside muodostuukin yleensä tuttuun hevoseen, jonka kanssa ollaan tiiviisti tekemisissä. Suhde muodostuu arjen kokemusten kautta, mutta se voi syntyä myös voimakkaan tunne-elämyksen kautta ja aiheuttaa voimakkaita tunteita.¹³⁶ Toisaalta eräs kirjoittaja mainitsee, ettei hyvillä tai huonoilla kokemuksilla ole aina merkitystä hevossuhteen muodostumisessa. Hän kirjoittaa: ”Kun yritin taputtaa sitä, se hirnahti kuin sanoakseen: hyvää päivää. Rakastuin siihen heti.”¹³⁷

Suhtautuminen hevoseen on monessa työhön keskittyvässä kertomuksessa välineellinen, mutta siitä huolimatta tulkitsen, että kuvailtu eläinsuhde voi olla myös työn kontekstissa emotionaalinen. Emotionaalisisessa eläinsuhteessa keskeistä on se, että ihminen kokee tunnesiteen eläimeen. Eläintä ajatellaan ystävänä ja kumppanina sekä empatian kohteena ja kiintymys ilmenee kunnioituksena ja toiveena siitä, että eläin eläisi terveenä ja hyvinvoivana.¹³⁸ ”Hevosella oli hyvin tärkeä osa ihmiselämässä. Hevonenhan oli ainoa työntekijä ihmisen rinnalla. Ihmisen paras auttaja”, eräs nainen kirjoittaa.¹³⁹ Hevonen nähtiin ihmisen luotettavana palvelijana, joka jaksoi lähes väsymättä tehdä töitä ihmisen eteen.

Vaikka työ pientiloilla oli sota-aikana raskasta ja sitä oli paljon, suhtautuu moni kirjoittaja siihen asiana, joka vain oli hoidettava. Haastava arki ja työnteko ovat olennainen osa kertomuksia, mutta moni keruuseen osallistunut kirjoittaja nostaa esille hevosen merkityksen onnistumisissa. Monesti hevosia omine persoonallisuuksineen muistellaan työntekoa konkreettisemmin ja varsinkin pienillä tiloilla tuotannon käytössä olevat eläimet koetaan osaksi perheen piiriä. ”Minä olen jo vanha ja paljon katoaa asioita muistista. Mutta aina kuitenkin Lelu muistuu mieleen hevosista parhaana”¹⁴⁰, toteaa eräs kirjoittaja muistelunsa päätteeksi. Vaikeista ajoista huolimatta hevossuhde oli monelle kirjoittajalle hyvä ja työkavereiksi koetut hevoset ovat jääneet erityisellä tavalla kirjoittajien mieleen vuosikymmeniksi.

¹³⁶ Schuurman 2012, 118-119.

¹³⁷ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹³⁸ Schuurman 2012, 53.

¹³⁹ SKS KRA HT 2003, Karkia.

¹⁴⁰ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

4. Hevonen perheenjäsenenä

Perho tuotti meille paljon iloa ainutlaatuisella tavalla myös lahjoittamalla meille jälkeläisiään. Olimme koko perhe kaipaillleet varsaa. Varsinkin meidän lasten teki kovasti mieli saada tällainen pieni hevonen hellittäväksemme. Saimme kauan kaipaamamme varsan kesällä 1944. Sille annettiin nimeksi Virkku. Ja tästä tuli perheemme lasten leikkikaveri. Lasten leikkiessä ulkona liittyi Virkku aina seuraan ja seurasi uteliaana lasten touhuja. Kun lapset kipaisivat tupaan, kopsutteli Virkku perässä. Mutta hevosenlapsi kasvaa nopeasti. Pian ei Virkkua voinut päästää enää sisälle lasten mukana ja tylästi suljettiin ovi sen turvan edestä. Mutta Virkku keksi keinon seurata tuvan tapahtumia. Se meni ikkunan taakse ja katseli silmä tarkkana ja korvat hörössä, mitä tuvassa puuhailtiin.¹⁴¹

Lainauksen kirjoittaja kertoo lapsuusmuiston, jossa hän muistelee perheensä varsaa, joka liittyi mukaan lasten leikkeihin. Hän kuvailee suhdetta hevoseen ikään kuin hevonen olisi ollut osa perhettä, leikkikaveri. Aineistossani moni muukin kirjoittaja nimittää hevosta perheenjäseneksi tai muulla tavalla kuvaa hevosen olleen osa yhteisöä. Vaikka hevoset olivat suomalaisilla maataloilla tärkeitä työvälineitä, niitä muistellaan harvoin kertomuksissa ainoastaan työn ja välineellistämisen kautta. Kirjoittajat eivät erottele

¹⁴¹ SKS KRA HT 2003, Kokko.

tarkasti työtä ja vapaa-aikaa kertomuksissaan, mutta muistoissa hevonen sijoittuu selvästi myös työn ulkopuolelle, perheen piiriin.

Tässä luvussa käsittelen kertomuksia, joissa hevonen liitetään osaksi perhettä ja suhdetta hevoseen kuvataan emotionaalisesti. Emotionaalinen hevossuhde nousee erityisen hyvin esille kertomuksissa, joissa kuvaillaan hevosen lähtöä sotaan. Hevosen merkitys kirkastui luopumisen hetkellä. Toisaalta myös hevosen paluu muistetaan riemullisena tapahtumana koko perheelle ja koettiin, että perhe sai yhden jäsenistään takaisin.

Emotionaalisuus tulee erityisesti esille myös lapsuuden hevosmuistoissa. Sota-aikana lapsia olleet kirjoittajat muistelevat usein hevoskokemuksiaan onnellisina ja jännittävinä kokemuksina, vaikka toisaalta sota merkitsikin monelle lapselle huolettoman elämän loppua ja siirtymistä aikuisten töihin. Lapset eivät kuitenkaan aina joutuneet ottamaan suurinta vastuuta perheen toimeentulosta, minkä vuoksi monet lapsena sodan kokeneet muistelevat hevosia huolettomammin ja kuvaavat useammin hevosia ikään kuin ystävinä.

4.1. Emotionaalinen hevossuhde

Myöhemmin menin käymään ja tapasin Urpon pitkstä aikaa. Heti hevonen tuns minut. Ja meillä oli riemullinen tapaaminen. Veljeni rakasti Urpoa, kuten koko perhe. Ja se oli kuin perheenjäsen.¹⁴²

Näin kirjoittaa eräs nainen muistellessaan kohtaamistaan perheen hevosen kanssa. Hän kuvailee hevosta perheenjäsenenä, joka tunnistaa kirjoittajan pitkänkin ajan jälkeen ja jota koko perhe rakasti. Kertomuksessa tulee hyvin esille se, mikä ilmenee monessa muussakin muistossa: hevoseen on muodostettu vahva kiintymyssuhde, joka koetaan molemminpuoliseksi. Myös hevonen on kiintynyt ihmiseen.

Eläimillä on ollut merkittävä vaikutus ihmisyhteisöjen ja kulttuurien muovautumiseen.¹⁴³ Eläimiä on pyritty luokittelemaan ryhmiin erilaisin tavoin. Yksi tapa on käyttötarkoituksen mukainen luokittelu tuotanto-, lemmikki-, koe-, harraste-, työ-, ja luonnonvaraisiin eläimiin. Lemmikit sekä työ- ja harraste-eläimet ajatellaan tyypillisesti yksilöllisemmin ja niitä määritellään esimerkiksi luonteenpiirteiden perusteella.¹⁴⁴ Tarkastelemissani kertomuksissa hevoset sopivat moneen eri kategoriaan, eikä niitä määritellä ainoastaan hyötyä tuottavina työeläiminä. Monen naisen muistoissa hevosen

¹⁴² SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁴³ Leinonen 2012, 34.

¹⁴⁴ Aaltola 2004, 18–20

käyttö työeläimenä sivuutetaan jopa kokonaan ja siitä puhutaan samalla tavalla kuin puhuttaisiin muistakin kotieläimistä, jopa samalla tavalla kuin muista perheen piiriin kuuluvista. Hevonen lasketaankin usein seuraeläimeksi esimerkiksi kissojen ja koirien rinnalla, vaikka sitä ei oteta sisälle kotiin. Hevosen asema ihmisten yhteisössä on vaikuttanut myös hevosten nimeämiseen ja usein hevosille onkin annettu ihmismäisiä nimiä ja lempinimiä.¹⁴⁵

Etenkin maanviljelykulttuurissa suhtautuminen hyötyeläimiin on perinteisesti ollut käytännöllinen ja huolehtiva, sillä eläimen hyvinvoinnissa on kyse myös ihmisen omasta edusta.¹⁴⁶ Vielä 1940-luvun Suomessa hevosista oltiin hyvin riippuvaisia, mikä näkyy myös tarkastelemieni kertomuksen hevoskuvauksissa. Vaikka hevosella oli merkittävä rooli nimenomaan hyötyeläimenä ja sen taloudellinen panos nosti sen arvostusta, tarkastelemissani kertomuksissa hevosella oli selvästi merkitystä myös taloudellisen hyödyn ulkopuolella. Moniin ihmisen hyötykäytössä olevaan eläimeen on suhtauduttu samaan aikaan sekä kumppanina että palvelijana. Lehmät ja hevoset koettiin osaksi kotiväkeä ja pääasiassa niitä kohdeltiin hyvin. Ennen koneellistumista suhde oli läheisempi ja niille annettiin yksilöllistä hoitoa. Suhde työtä tekevään eläimeen ei siis aina ole yksipuolisesti välineellinen, vaan eläin voidaan kokea tärkeänä ja sitä kohtaan tuntee arvostusta ja kiintymystä.¹⁴⁷ Kontekstista riippumatta kiintymyssuhde hevoseen on koettu tärkeäksi ja yksilöllisen suhteen muodostamisen kautta kirjoittajat pyrkivät ymmärtämään ja käsittelemään hevosia.

Yleensä oli tapana, että hevonen pidettiin talossa loppuun asti, eikä sitä myyty vanhana muualle. Tämän takia minusta tuntui kauhealta, kun isäni oli myynyt Mustan. Hevosehan kiintyivät omaan paikkaansa tallissakin, miten ne olisivat kiintyneet vanhana uuteen paikkaan? Jotkut hevoset lopettivat syömisen aluksi, jos niiden paikkaa vaihdettiin.¹⁴⁸

Kirjoittajat kirjoittavat hevosista lähtökohtaisesti tuntevina olentoina, eikä niiden tunnemaailmaa kertomuksissa kyseenalaisteta, vaikka ne ovat myös työnteon välineitä. Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja kirjoittaa tunteneensa ahdistusta siitä, että hevonen myytiin vanhana pois tutusta tallista. Hän pohtii, miten hevonen voi kiintyä uuteen paikkaan ja on huolissaan siitä, miten hevonen pärjää. Kirjoituksessa hän kuvailee, että

¹⁴⁵ Kalske 2005.

¹⁴⁶ Ylimaunu 2011, 121.

¹⁴⁷ Schuurman, 2012. 54

¹⁴⁸ SKS KRA HT 2003, Paananen.

hevonen ymmärtää ja tiedostaa, kun tuttu ympäristö muuttuu ja reagoi siihen esimerkiksi lopettamalla syömisen. Hevosen näkeminen ainoastaan välineenä tai hyödyn näkökulmasta on tarkastelemisiani kertomuksissa lopulta melko harvinaista, vaikka hevosen käytöllä onkin Suomessa nimenomaan työssä ja kuljetustehtävissä pitkä historia. Hevoset olivat hyvin arvokkaita, joka osaltaan varmasti vaikutti siihen, että niitä pyrittiin hoitamaan mahdollisimman hyvin.¹⁴⁹ Taloudellisen käyttöarvon lisäksi hevosta kuitenkin arvostetaan kertomuksissa monesta muustakin syystä. Hevosia pidetään uskollisina, kärsivällisinä ja viisaina ihmisen palvelijoina.¹⁵⁰ Tämä korostuu erityisesti kuvauksissa sodassa olleista hevosista, sillä kirjoittajat tulkitsevat, että hevoset ovat merkittävästi kyenneet palvelemaan ihmisiä tärkeissä ja kriittisissäkin vaiheissa.

Santusta luopuminen koski jokaiseen. Se oli tosi vaikeaa. Eipä ollut hevonen saanut koskaan niin paljon taputuksia ja hyväilyjä kuin silloin. Vieläkin muistan, kun Santtu lähti pihaltamme. Se hirtti kuin hyvästiksi.¹⁵¹

Lainauksessa hevosen luovuttamisen sotaan kuvaillaan aiheuttaneen suurta surua koko perheelle. Kirjoittaja oli talvisodan alkaessa alle 10-vuotias, mutta siitä huolimatta hän muistaa selkeästi hevosen hirttämisen kuin hyvästiksi kaipaamaan jääneelle perheelle. Kiintymys hevosiin tulee aineistossani esille erityisesti niissä kertomuksissa, joissa muistellaan hevosottoja ja kerrotaan tilanteista, joissa hevonen joudutaan luovuttamaan sotaan. Suurin osa sotahevosista otettiin siviilistä: tavallisilta suomalaisilta maataloilta otettiin hevosottolautakunnan määräyksellä talvi- ja jatkosotaan yhteensä yli 100 000 hevosta.¹⁵² Hevosen luovuttaminen sotaan esiintyy kertomuksissa raskaana ja kiintymyssuhde hevoseen vaikuttaa olevan korostunut, kun tavallisia ”kotihevosiä” jouduttiin antamaan rintamalle. Niitä surraan kertomuksissa kuten perheenjäseniä.

Parhaiden hevosten luovuttaminen sotaan luonnollisesti heikensi mahdollisuutta hankkia elantoa, mutta sen lisäksi kertomuksissa painotetaan surua. Hevosella onkin pitkään ollut ihmiseen yksilöllinen ja vuorovaikutuksellinen suhde. Hevosiin kiinnytettiin ja uskottiin, että myös hevonen kiintyi omistajaansa.¹⁵³ Surua hevosen lähettämisestä sotaan korosti

¹⁴⁹ Leinonen 2013, 15.

¹⁵⁰ SKS KRA HT 2003, Kokko.

¹⁵¹ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁵² Waris 1997, 46.

¹⁵³ Schuurman 2012, 60.

se, että eläimen katsottiin olevan viaton uhri ihmisten välisessä sodassa. Eräs kirjoittaja muistelee: ”Jouduttiin luovuttamaan hevonen sotaan. Vietiin Helsinkiin vanha uskollinen Vilpas, sellainen oikea vanhanajan raataja hevonen. - - Tällainen uskollinen kaikkensa antanut talon ja perheen palvelija luovutettiin. Mutta sen jälkeen oli kaikilla ikävä ja paha olo, joka ei koskaan haihtunut.”¹⁵⁴ Hän korostaa, että luovutettu hevonen oli palvellut perhettä uskollisesti, eikä suru hevosen pois antamisesta haihtunut koskaan. Kertomuksessa ei tule ilmi, selvisikö hevonen koskaan takaisin kotiin.

Monissa kertomuksissa korostetaan sitä, että jopa isäntä oli itkenyt hevosta luovutettaessa.¹⁵⁵ Kaikki naiset eivät edes kuvaile omia tuntemuksiaan, vaan tilanteesta on voimakkaimmin jäänyt mieleen juuri se, että isä oli itkenyt. Miehen ja hevosen välinen kumppanuus oli vielä sota-aikana vahva kulttuurinen malli¹⁵⁶ joten kirjoittajat tuovat ehkä esille miehen kokemuksen juuri sen vuoksi, että he haluavat painottaa hevosen lähdön aiheuttamaa surua. Tilanne oli surullinen, kun mieskin itki. ”Kyllä siinä tuli jokaiselle tippa silmään, miehillekin”, eräs kirjoittaja muistelee.¹⁵⁷

Hevosella oli rooli maatilalan sosiaalisessa yhteisössä.¹⁵⁸ Emotionaalinen hevossuhde tulee esille aineistossa erityisesti silloin, kun hevosiin viitataan kutsumalla niitä perheenjäseniksi¹⁵⁹ ja ystäviksi.¹⁶⁰ Monessa kertomuksessa hevosesta kerrotaan samalla tavalla kuin kerrotaan muistakin perheenjäsenistä. Hevosen pärjäämisestä rintamalla kannettiin samalla tavalla huolta kuin muidenkin talosta sotaan joutuneiden. Eräs kirjoittaja muistelee erityisesti perheen lasten odottaneen hevosen kuulumisia: ”Kun tuli lomalaisia rintamalta, aina me kyselimme: Tiedätkö mitä Pojulle kuuluu?”¹⁶¹ Osa kirjoittajista kertoo, että hevosiin pyrittiin pitämään yhteyttä lähettämällä kirjeitä niiden ajajille ja hoitajille. Kirjeenvaihto käsitteli hevosen kuulumisia ja vastauksien saaminen helpotti kotiväen huolta ja epätietoisuutta. Kirjeiden lisäksi lähetettiin myös paketteja, joissa oli ruokaa hevoselle ja joskus myös sen hoitajalle kiitokseksi hevosen huolenpidosta. Eräs kirjoittaja muistelee harmissaan, että vastauksia hevoselta ei saatu yhtä usein kuin perhe olisi toivonut.¹⁶² Kirjeiden lähettäminen tulee esille monessa

¹⁵⁴ SKS KRA HS 1975, Saario.

¹⁵⁵ esim. SKS KRA HT 2003, Paananen ja SKS KRA HS 1975, Sillantie.

¹⁵⁶ Leinonen 2013, 94.

¹⁵⁷ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁵⁸ Leinonen 2013, 175.

¹⁵⁹ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁶⁰ SKS KRA HT 2003, Kiuru.

¹⁶¹ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁶² SKS KRA HS 1975, Alikoski.

kertomuksessa, josta voi päätellä tavan olleen yleinen.¹⁶³ Hevosista kannettiin huolta kotona.

Tulomatkalla isä oli päättänyt kokeilla hevosen muistia. Kilometriä ennen kotikujaa hän oli vapauttanut kokeeksi Jaskan irralleen nähdäkseen, mihin Jaska suuntasi kulkunsa. Siinä samassa alakuloinen Jaska oli riuhtaissut täyteen laukkaan. Isä oli yrittänyt polkea pyörällä perässä minkä ehti, mutta näki vain hännän heilautuksen. Hän uskoi Jaskan karanneen ties minne. Kotikujalleen Jaska kääntyi kuten ennen, ravasi täyttä laukkaa tallin eteen, hirnui ja korskui, tepasteli edestakaisin raivokkaasti. - - Villisti Jaska ryntäsi tallissa omaan parteensa. Samana iltana Jaska sai taas leipäpalasia korttiannoksista huolimatta. Jokainen kävi taputtelemassa Jaskaa. Hevoset nuuhkivat toisiaan. Onnellinen tapaaminen.¹⁶⁴

Lainauksessa kirjoittaja muistelee hevosen saamista takaisin sodasta. Hevosen kotiintulo onkin jäänyt monelle kirjoittajalle mieleen yksityiskohtaisesti ja kotiinpaluu muistetaan kertomuksissa onnellisena päivänä koko perheelle. Talvisodan päätyttyä noin 40 000 hevosta palautettiin omistajilleen. Osa näistä hevosista joutui vielä takaisin rintamalle, sillä hevosotot jatkuivat jatkosodan alkaessa, vaikka moottoriajoneuvojen määrän kasvaessa tarve hevosille oli jonkin verran pienempi. Hevosia lomautettiin jatkosodan asemasotavaiheessa maa- ja metsätöihin ja jatkosodan loputtua hevosia palautettiin noin 48 000.¹⁶⁵

Hevosen kotiinpaluuta kuvaillaan kertomuksissa yleensä tarkemmin kuin hevosen lähtöä, vaikka kertomuksille on tyypillistä, että niissä käsitellään hevosen tarinaa ikään kuin kronologisesti, eli sekä lähdöstä että paluusta kirjoitetaan. Hevosen paluun tarkka kuvaaminen voi johtua esimerkiksi siitä, että hetki on ollut muistelijalle merkityksellinen ja sen vuoksi jäänyt erityisen tarkasti mieleen. Paluuseen liittyy monesti onnellisia muistoja ja hevosen saaminen takaisin vaikuttaa jääneen monelle kirjoittajalle mieleen ikimuistoisena hetkenä. Hevosen paluuta kuvataan kertomuksissa usein tunteellisesti. Yksi kirjoittajista muistelee hevosen juosseen 13 kilometrin matkan juna-asemalta suoraan omalle kotitalalleen.¹⁶⁶ Muistot, joissa hevonen muistaa oman kotinsa ovat aineistossani yleisiä. Hevosen kyky löytää perille ja tunnistaa oma kotinsa on jäänyt monen kirjoittajan mieleen onnellisena ja ihmeellisenä tapahtumana. Erään kirjoittajan

¹⁶³ esim. SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁶⁴ SKS KRA HT 2003, Ojanlatva.

¹⁶⁵ Waris 1997, 55-58

¹⁶⁶ SKS KRA HS 1975, Katra.

mukaan kotiin löytäminen kertoi hevosen viisaudesta. ”Lähempänä hevonen tunsi tien ja lähti menemään niin kovaa vauhtia, ettei mikään olisi pitänyt kiinni. Kun tuli kotitielle ja tiesi pääsevänsä tuttuun kotitalliin ja tuttujen ihmisten luokse, kuinkahan ikävä sillä olikaan ollut siellä sotatantereilla. Kyllä hevoset ovat viisaita,” hän kirjoittaa.¹⁶⁷

Kirjoittajien mieleen on jäänyt myös tilanteita, joissa hevonen tunnistaa omistajansa. ”Tapasin kesällä hevosemme Luumäellä, kun kauempaa huusin sitä nimeltään Reino, sain heti siltä vastauksen. Mentyäni sen luo se pani päänsä olkapäälleni ja hamuili minua huulillaan”, muistelee yksi kirjoittajista.¹⁶⁸ Vaikuttaakin siltä, että se, että hevonen tuntee omistajansa ja muistaa kotinsa on erityisen merkityksellistä keruuseen osallistuneille muistelijoille ja hetket muistuvat kirjoittajien mieleen vielä vuosikymmentenkin jälkeen. ”Huomasimme, että kyllä se tunsi ja muisti kodin,” eräs nainen kirjoittaa.¹⁶⁹

Hevosen kohdalla taloudelliset ja affektiiviset arvot kohtaavat voimakkaammin kuin muiden eläimien kohdalla.¹⁷⁰ Hevosten taloudellinen merkitys oli suuri, mutta emotionaalinen ja välineellinen suhtautuminen elävät monesti kertomuksissa rinnakkain. Sodasta palattuaan hevoset saattoivat olla hyvin huonokuntoisia sekä hermostuneita ja säikkyjä. Sota oli jättänyt niihin jälkensä. Rintamalta palannut hevonen saattoi olla pitkään työkyvytön, mutta mahdollisuuksien mukaan se haluttiin pitää, vaikka taloudellista hyötyä ei heti saatu.¹⁷¹ Sodasta tulleet hevoset eivät yleensä joutuneetkaan heti töihin, vaan taloudellisesta tilanteesta huolimatta monessa talossa haluttiin antaa hevoselle mahdollisuus toipua.¹⁷² Hevosella nähtiin siis olevan arvoa myös sen tuottaman hyödyn ulkopuolella. Toisaalta sodassa olleen hevosen asema maatilalla saattoi myös muuttua ja sen kohtelu parantua, koska se oli joutunut sotaan.

Kertomuksista ilmenee, että kirjoittajat tunsivat sympatiaa eläimiä kohtaan ja jopa syyllisyyttä siitä, että ne olivat joutuneet kokemaan sodan. Hevosen merkitys enemmän kuin välineenä tulee ilmi juuri näissä muistoissa, sillä moni kirjoittaa, että sodasta tullut hevonen sai enemmän ruokaa, hoivaa ja mahdollisuuden levätä.¹⁷³ Joskus hevosesta ei ollut enää koskaan työhevoseksi. Monesti työkyvyttömistä hevosista oli pakko luopua

¹⁶⁷ SKS KRA HT 2003, Viljanen.

¹⁶⁸ SKS KRA HS 1975, Judén.

¹⁶⁹ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹⁷⁰ Schuurman 2012, 54.

¹⁷¹ esim. SKS KRA HS 1975, Wanhalinna.

¹⁷² Leinonen 2013, 178.

¹⁷³ esim. SKS KRA HS 1975, Ahvenoja.

taloudellisista syistä, mutta joissain tapauksissa hevoset pidettiin siitä huolimatta, kuin lemmikkieläiminä, sillä ne koettiin perheenjäseniksi. Eräs kirjoittaja muistelee olleensa kiitollinen siitä, että hevosta kohdeltiin hyvin sen palattua sodasta. ”Isäni oli sääliväinen hevosties. Ei juottanut koskaan kylmällä vedellä ajosta tullessaan eikä koskaan kuormittanut liikaa. Hänellä oli tapana sanoa, että he Lelun kanssa toinen toisensa saattavat hautaan”, hän kirjoittaa.¹⁷⁴

Hevosiin suhtaudutaan monessa kertomuksessa tunnepitoisesti, sillä niiden nähtiin tekevän niin paljon ihmisten puolesta. Hevosten hyvinvointi ja hoivaaminen tuottivat mielihyvää monelle niitä hoitaneelle naiselle ja kertomuksissa korostuu, että vaikeuksista huolimatta kirjoittajille oli tärkeää se, että hevonen voi hyvin. Sodasta palanneita hevosia kohdeltiin erityisen hyvin, sillä niiden huonovointisuudesta koettiin syyllisyyttä ja samaan aikaan niitä pidettiin isänmaata puolustaneina sankareina.¹⁷⁵ Eräs kirjoittaja muistelee: ”Ei ollut entistä korkeaa kaulaa, ei kotiintulon hurmaa. Veimme sen talliin tarkaten, milloin rehahtaa tuntemisen riemu. Kiltti oli hiljaa. Hoivailimme sitä kaikin tavoin. Vähinerin alkoi toipuminen. Vähitellen kohosi vain korkeammalle ja komea olemus hiljakseen palaili. Lukemattomat sirpaleen arvet muistuttivat Kiltin sotaretkestä.”¹⁷⁶ Kertomuksessa tulee esille, että hevonen on kirjoittajalle enemmän kuin väline. Monessa muistossa kuvataan tarkasti sodasta palanneiden hevosten toipumisen vaiheita, mutta hevosesta ei haluttu pitää mahdollisimman hyvää huolta ainoastaan siksi, että se pääsisi takaisin töihin, vaan myös sen vuoksi, että ne olivat perheenjäseniä. Osaa kirjoittajista vaivaa vielä vuosikymmentenkin jälkeen syyllisyys siitä, että nämä herkät eläimet joutuivat kokemaan sota-ajan raskaat olosuhteet.

Onneksi isä palasi, Tuima ja Fiia eivät suureksi suruksemme koskaan palanneet.
Sitä menetystä ei koskaan voi unohtaa.¹⁷⁷

Kaikki hevoset eivät palanneet. Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja muistelee, että perheen hevoset eivät enää palanneet sodasta, eikä hän unohtanut hevosten menetystä koskaan, vaikka oli vasta nuori tyttö hevosten jäädessä rintamalle. Talvisodassa kaatui noin 7 000 hevosta, noin puolet vihollisen toimien seurauksena ja loput esimerkiksi rehun puutteeseen ja tauteihin.¹⁷⁸ Jatkosodan hevostappiot olivat korkeammat, sillä hevoset

¹⁷⁴ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹⁷⁵ SKS KRA HS 1975, Kankaanpää.

¹⁷⁶ SKS KRA HS 1975, Alikoski.

¹⁷⁷ SKS KRA HS 2003, Helin.

¹⁷⁸ Waris, 1997, 54.

olivat usein etulinjoissa kuljetusvälineinä ja täten jatkuvasti alttiina tulitukselle. Eniten hevostappioita tuli hyökkäysvaiheessa ja loppupuolen viivytys- ja vetäytymisvaiheissa. Myös jatkosodassa hevoset kärsivät taudeista ja rehupulasta sekä ylirasituksesta johtuvista vammoista, sillä kelirikko oli ajoittain vaikea ja kuljetuksia tehtiin hevosilla moottoriajoneuvojen sijaan. Jatkosodassa kuoli noin 14 000 hevosta.¹⁷⁹

Hevosen kuolemaa muistellaan kertomuksissa tunteellisesti. Naiset kertovat, että yhä vuosikymmenten jälkeen he muistavat ja surevat hevosiaan. ”Mutta nyt 72-vuotiaana pitää itkeä itkemättömiä traumojani. Jospa minä tämän tarinan kerrottua pääsisin rauhaan rakkaan hevoseni ikävoimisesta”, kirjoittaa eräs nainen.¹⁸⁰ Eläimen kuolema on osa ihmisen ja eläimen välistä suhdetta.¹⁸¹ Tarkastelemissani kertomuksissa hevosen kuolemaa käsitellään eniten rintamalla kaatuneiden hevosten kautta. Toisaalta tavallisten kotihevosten kuolemasta saatetaan mainita tekstin viimeisessä kappaleessa esimerkiksi siten, että hevonen eli pitkän elämän ja kirjoittaja muistelee sitä vielä vuosikymmentenkin jälkeen.¹⁸² Kuolema saattaa kirkastaa hevosen merkityksen ihmiselle.¹⁸³ Kiintymys ja kumppanuus tulevat esille muistoissa ja hevosista kirjoitetaan kauniisti. Vaikuttaa siltä, että hevoset olivat merkittäviä myös niille naisille ja tytöille, jotka eivät välttämättä olleet niiden kanssa edes erityisen läheisesti tekemisissä. Hevoset olivat siitä huolimatta osa kodin piiriä ja perhettä. Eräs nainen kirjoittaa: ”Jaska ei enää palannut. Jaskan tiut eivät enää koskaan helisseet portailla. Muisto vain elää.”¹⁸⁴

Osa kertomuksista sisältää myös moraalista pohdintaa. Eräs kirjoittaja muistelee päivää, jolloin perhe oli saanut tietää hevosen kuolemasta: ”Olimme surullisia Santun kuolemasta, mutta iloisia siitä, ettei se ollut kärsinyt”, hän kirjoittaa.¹⁸⁵ Hevonen oli kuollut ammukseseen nopeasti, eikä ollut jäänyt kärsimään kipujensa kanssa pitkäksi aikaa. Kirjoittaja koki tiedon helpottaneen surua. Kertomuksissa pohditaan jonkin verran hevosten elämänlaatua sodan jälkeen ja sitä, tulisiko sodassa traumatisoitunut hevonen lopettaa.¹⁸⁶ Ihminen on vastuussa eläimen lopettamisesta, minkä vuoksi päättäminen eläimen elämän lopettamisesta on moraalinen kysymys. Moni kirjoittaja kokee, että

¹⁷⁹ Waris, 1997, 65-68.

¹⁸⁰ SKS KRA HT 2003, Nieminen.

¹⁸¹ Leinonen 2013, 220.

¹⁸² esim. SKS KRA HT 2003, Kuusento.

¹⁸³ Leinonen 2013, 168.

¹⁸⁴ SKS KRA HT 2003, Ojanlatva.

¹⁸⁵ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁸⁶ SKS KRA HS 1975, Wanhalinna.

hevonen antoi kaikkensa ihmisen puolesta, niin sodassa kuin rauhassakin.¹⁸⁷ Sen vuoksi myös eläimen kuolemaa käsitellään kertomuksissa arvokkaasti ja kirjoittajat kokevat, että ne ansaitsisivat armollisen kuoleman.

Elias oli saanut kovan reumatismin sodassa ja menettänyt kaikki ”kampeensa”, kuten Pikkukin. Kevyillä ja helpoilla ajoilla sitä paria yritettiin pitää liikkeellä, veteraaneista kun ei olisi raaskittu millään luopua. Käytiin laitumella nostamassa aamusella, kun ei tahtonut takapää aina nousta. Vihdoin oli tilattava noutaja teurastamosta. Juotiin tuvassa kahvia ja oli ihan hautajaistunnelma. Oltiin ihan hiljaa, kunnes isä katkaisi äänettömyyden sanoen, että: ”Pikku olikin tänä aamuna niin virkku, jos annetaan olla vielä vähän aikaa.”¹⁸⁸

Hevosen kuolemaan liitetään osassa kertomuksista isänmaallista puhetta. Sodassa olleisiin hevosiin liitettiin jo sota-aikana patrioottinen puhe ja sotahevosista puhuttiin veteraaneina, kuten miehistäkin. Ajateltiin, että hevoset uhrasivat itsensä isänmaan puolesta ja lehdistössäkin kirjoitettiin sankarihevosista.¹⁸⁹ Yllä olevassa lainauksessa hevosista puhutaan veteraaneina, joista ei raaskita luopua. Niitä kohdellaan erityisen hyvin ja lopullista päätöstä hevosen lopettamisesta vitkutellaan vielä silloinkin, kun teurastamon auto on jo tilattu. Toisessa kertomuksessa eräs nainen muistelee rintamalle jäänyttä hevosta kirjoittamalla: ”Sinne sen kohtalo määräsi kaatumaankin, kuten sotilaan”¹⁹⁰. Hän rinnastaa eläimen kuoleman sodassa kaatuneen sotilaan kuolemaan. Toinen kirjoittaja taas toteaa, että hevonen ei palannut enää kotiin sodasta, mutta oli suorittanut tehtävänsä ja saanut sankarin osan.¹⁹¹

Tunneside eläimeen on aina ollut osa hevosen pitoa, mutta hevuskulttuurissa emotionaalisen eläinsuhteen nousu ei ole yksiselitteinen ilmiö. Eläimen käyttöä ei erityisemmin kyseenalaisteta, mutta eläimen kohtelun ja hyvinvoinnin ongelmat liitetään välineellistämiseen.¹⁹² Aineistossani pohdintoja siitä, onko ihmisen oikeutettua käyttää hevosta resurssina ei erityisemmin ole, mutta ajatuksia siitä, mitä hevosen hyvä tai huono kohtelu on, löytyy enemmän.¹⁹³ Muistelijoille on itsestään selvää, että hevonen on

¹⁸⁷ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹⁸⁸ SKS KRA HS 1975, Wanhalinna

¹⁸⁹ Leinonen 2013, 172.

¹⁹⁰ SKS KRA HS 1975, Mattila.

¹⁹¹ SKS KRA HS 1975, Kankaanpää.

¹⁹² Schuurman 2012, 131.

¹⁹³ esim. SKS KRA HT 2003, Karkia ja SKS KRA HT 2003, Nuutinen.

maatilan työläinen, mutta emotionaalisuus tulee kertomuksissa esille esimerkiksi toiveina niiden mahdollisimman hyvästä kohtelusta.

Kertomuksissa kirjoittajat kokevat hevosten kanssa elämän ilot ja surut. Hevoset olivat osa yhteisöä. Hevosen asema sekä perheenjäsenenä että työväliseinä on pääsääntöisesti ristiriidaton. Moni kirjoittaja kirjoittaa luontevasti hevosesta sekä osana perhettä että työtoverina pelloilla. Vasta sodan syttyminen vaikuttaa saaneen monen kirjoittajan ajattelemaan hevosen kohtaamaa kärsimystä rintamalla, poissa perheen luota ja liian raskaassa ja vaarallisessa työssä. Hevosen joutuminen sotaan, sodan vaikutukset hevoseen sen palattua ja hevosen kuolema näyttävät kirkastavan hevosen merkitystä entisestään.

4.2. Lapsuuden hevossuhde sodan varjossa

Se rakasti lapsia. Kun sillä ratsastin, se seisoj paikollaan, kunnes pääsin kivelältä sen selkään. Eikä se koskaan laukannut, kun lapset sillä ratsastivat, vaan ravasi tasaisesti.¹⁹⁴

Lapsuuden hevostokemuksia muistellissa hevonen kuvataan usein osana perhettä, leikkitoverina ja ikään kuin lasta viisaampana opettajana. Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja muistelee hevosen rakastaneen lapsia. Hän uskoo, että hevonen ymmärsi lasten käsittelevän sitä, minkä vuoksi se käyttäytyi erityisen hyvin. Lapsuusmuistoissa hevosia muistellaan vain harvoin työväliseinä, vaikka lapset osallistuivatkin pientiloilla monenlaisiin hevostöihin jo nuoresta asti. Varsinaisten hevostöiden lisäksi lapset osallistuivat usein myös esimerkiksi hevosten hoitoon ja ruokkimiseen. Eräs kirjoittaja muistelee hevosen olleen perheen tytöille lähinnä kaveri, mutta kavereus esiintyi sekä työssä että sen ulkopuolella.¹⁹⁵ Sodan syttyminen toi kuitenkin vastuullisemmatkin hevostyöt myös nuorten tyttöjen elämään. Sota-aika vaikutti monen kirjoittajan lapsuuteen ja lapsuuden huolettomuus ja leikit vaihtuivat vastuun ottamiseen.

Tässä luvussa tarkastelemani kirjoittajat ovat syntyneet 1920- ja 1930-luvuilla. Monet mainitsevat erikseen muiston sijoittuvan tutkimaani aikaan, eli sotavuosiin, mutta kaikki eivät sijoita muistolle tarkkaa ajankohtaa, joten en voi olla täysin varma sijoittuuko tietty

¹⁹⁴ SKS KRA HT 2003, Paananen.

¹⁹⁵ SKS KRA HT 2003, Liikanen.

muisto juuri aikavälille 1939–1944. Eräs muistitiedon haaste tutkimuksessa onkin se, että muistelijan saattaa olla hankala ajoittaa muistoaan tarkasti ja ajat sekoittuvat toisiinsa, kun muistelu tapahtuu vuosikymmeniä tapahtuneen jälkeen. Tämä korostuu etenkin lapsuuteen sijoittuvissa muistoissa, sillä muistot eivät välttämättä ole yhtä tarkkoja. Lapsuusaikojen muistelulle on tyypillistä nostalgia sekä oman menneisyyden arvioiminen. Muistot saattavat olla kaipauksella säilytettyjä kertomuksia. Pirjo Korkiakankaan mukaan lapsuusmuistoissa on usein ihannoivaa kaipausta ja surua jotain asiaa kohtaan, johon ei voi enää palata muualla kuin muistoissa. Toisaalta kertomuksissa on mukana myös reflektiivisyyttä ja kannanottoja, joissa kirjoittaja arvioi omaa lapsuuttaan.¹⁹⁶

Lapsuus 1930- ja 1940- luvuilla oli hyvin erilainen kuin se on nykypäivänä. Sota-ajan erityiset olosuhteet muokkasivat melkein miljoonan suomalaislapsen elämää. Sota koetteli vanhempien mahdollisuuksia pitää huolta lapsistaan ja moni lapsi joutui aikuistumaan hyvin varhain ja ottamaan vastuullisia työtehtäviä harteilleen. Lapsilta odotettiin osallistumista työhön.¹⁹⁷ Epävarmuus, niukkuus ja pelko eivät kuitenkaan esiinny poikkeuksellisen paljon tarkastelemassani aineistossa. Lapsuutta muistellaan pääosin nostalgisesti ja sota-ajan haasteet eivät tule samalla tavalla esille kuin aikuisena sota-ajan kokeneiden kertomuksissa. Ei ole olemassa ainoastaan yhtä kokemusta lapsuudesta sodan varjossa, mutta kertomuksissa toistuu monesti samanlaisia teemoja. Hyvin moni sota-aikaista lapsuuttaan muisteleva muistaa jotakin konkreettista, mitä sota toi elämään. Hevosten lähteminen sotaan muistetaan surullisena¹⁹⁸ ja töiden lisääntyminen mainitaan monessa kertomuksessa¹⁹⁹, mutta kirjoittajat eivät pääsääntöisesti muistele näitä traumaattisina tai koko elämää muokanneina tapahtumina. Se, että pelot, huolet ja ahdistus ovat vähäisiä aineistossa saattaa johtua sen luonteesta. Kirjoittajilta on pyydetty hevostuistoja. He eivät muistele sotaa itsessään, vaan lapsuutensa hevossuhdetta, jota sota kehysti taustalla.

Kun unenpöpperöisenä raotin ikkunaverhoja, näkyi ikkunassa Kiltin iso, kostea turpa ja suuret silmät, se nyökytteli päätään kuin sanoen: huomenta, on aamu, nousehan jo! Se tuntui hauskalta ja aina kun näen hevosia, muistuu se mieleeni.²⁰⁰

¹⁹⁶ Korkiakangas 1996, 36.

¹⁹⁷ Näre & Kirves 2010, 17-18.

¹⁹⁸ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

¹⁹⁹ esim. SKS KRA HT 2003, Jurvakainen ja SKS KRA HT 2003, Liikanen.

²⁰⁰ SKS KRA HT 2003, Helin.

Lainauksessa kirjoittaja muistelee nostalgisesti hevosen toivottaneen hänelle aamuisin huomenta, mikä muistuu hänelle yhä mieleen hevosia nähdessään. Suurin osa kirjoittajista muistaa hevosen yhtenä kotieläimistä ja osana kodin piiriä ja monessa lapsuuskertomuksessa hevonen näyttäytyy enemmänkin lemmikkinä kuin maatilalle välttämättömänä työeläimenä. ”Olin alle 10v, mutta muistan vieläkin hyvin Pilkun, jota rakastin pienen tytön hartaalla, koko sydämisellä rakkaudella”, eräs kirjoittaja muistelee.²⁰¹ Lapsuutta koskevat kertomukset on kirjoitettu vuosia myöhemmin ja aikuisen näkökulmasta, joten kirjoittajat samaan aikaan kuitenkin käsittävät hevosen merkityksen työvälteenä. Siitä huolimatta monessa lapsuutta koskevassa muistelussa elämä hevosen kanssa on kuvattu huolettomammin, jopa työstä kertovat kuvaukset ovat enemmänkin yhteistyötä kirjoittajan ja hevosen välillä. Eräs muistelijä kirjoittaa, että töiden jälkeen hän vei ystävänsä uimaan.²⁰²

Monelle kirjoittajalle on lapsuudestaan jääneet mieleen erityisesti tilanteet, jolloin hevosella pääsi ajamaan tai ratsastamaan. Etenkin ratsastus oli harvinaisempaa ja tapahtui yleensä tarpeen vuoksi, esimerkiksi kun hevoset kuljetettiin laitumelle. ”Kun Virkulle koitti pitempi vapaa töiden välillä, vein sen laitumelle parin kilometrin päähän. Nousin Virkun selkään ja pidin sen harjaksista kiinni”, eräs kirjoittaja muistelee.²⁰³ Kertomuksessa tulee ilmi, että kirjoittaja ei pidä hevosen laitumelle vientiä työtehtävänä, vaan iloitsee siitä, että pääsee työpäivän jälkeen ratsastamaan. Tämä on yksi eroista naisten ja tyttöjen muistoissa. Maaseudulla ei erityisemmin ratsastettu huvin vuoksi, sillä vaikka hevosta pidettiin monessa tapauksessa enemmän kuin työvälteenä, oli sillä silti merkittävin rooli nimenomaan työssä, jonka vuoksi huviratsastuksen nähtiin vain rasittavan eläimiä turhaan.²⁰⁴ Lapset saivat välillä kiivetä hevosen selkään ja muistoissa tulee selkeästi esille, että ratsastus tuotti yleensä suurta iloa ja kirjoittajat muistelevat näitä hetkiä lämpimästi. Eräs muistelijä kirjoittaa, että edelleenkin vuosikymmeniä myöhemmin nähdessään hevosia laitumella, hänen rinnassaan läikähtää lämmin tunne ja lapsuuden ja nuoruuden hevosmuistot palautuvat elävinä mieleen.²⁰⁵

Tyttöihin kohdistui tietynlaisia odotuksia esimerkiksi vanhempien toiveiden täyttämistä, kiltteydestä ja tottelevaisuudesta. Naisia kohtaan asetetut odotukset

²⁰¹ SKS KRA HT 2003, Nieminen.

²⁰² SKS KRA HT 2003, Liikanen.

²⁰³ SKS KRA HT 2003, Seule.

²⁰⁴ Leinonen 2013, 112.

²⁰⁵ SKS KRA HT 2003, Helin.

siirtyivät äideiltä, joissa tytöt näkivät naisen mallin.²⁰⁶ Hevosten kanssa työskentely ja siinä hyvin suoriutuminen oli kuitenkin tytöille saavutuskokemus ja onnistuminen itsetuntoa kohottavaa, sillä miesten töitä osatessaan tytöt ylittivät näkymättömän rajan ja omalla toiminnallaan ylittivät arvokynnyksen.²⁰⁷ Isän ja tyttären välinen suhde korostuu monessa tarinassa, sillä usein tytöt opettelivat hevostaitoja juuri isänsä kanssa. ”Isä oli taitava varsojen opettaja ja hevosten käsittelijä. Ensimmäiset muistoni isän hevoskyydeistä sisälsivät annoksen huolta ja pelkoa. - - Ei isä kertaakaan epäonnistunut, mutta pelko kahlitsi pienen tytön mielen joka lähdössä,” muistelee eräs kirjoittaja.²⁰⁸ Toinen kirjoittaja taas toteaa, että parhaita lapsuusmuistoja olivat isän kanssa tehdyt kirkko- ja mummolamatkat hevoskyydillä.²⁰⁹

Huraa piti lypsää varsalle. Kun aikuiset yrittivät lähestyä, se potki, näykki ja yritti purra. Sitten äiti käski minun yrittää. Veljet, että minä pelkäsin! Mutta yritin kuitenkin. Annoin sille ensin leipää ja juttelin ja rapsuttelin korvan takaa. Koko ajan sille juttelin ja se antoi minun lypsää. Kertaakaan se ei luimistellut, vaan seiso i aivan rauhassa.²¹⁰

Lainauksessa kirjoittaja muistelee tilannetta, jossa oli pelännyt hevosta, mutta uskaltanut kuitenkin yrittää sen lypsämistä ja lopulta onnistunut voittamaan hevosen luottamuksen. Kertomuksista nouseekin esille oppimiskokemuksia ja onnistumisia. Lapset saivat toimia hevosten kanssa usein itsenäisesti ja monessa kertomuksessa mainitaan, että kirjoittaja sai jo lapsena vastuulleen esimerkiksi hevosen viemisen laitumelle tai varsan hoitamisen.²¹¹ Kertomuksissa kirjoittajat pitävät näitä tehtäviä pääsääntöisesti mieluisina ja usein myös jännittävinä, eivät työläinä askareina. Kun tehtävän suorittaminen onnistui tai kun hevonen totteli lasta erityisen hyvin, muistellaan onnistumisen elämyksiä lämpimästi. Hevossuhde voi siis toimia oppimistilanteena, jossa lapsi oppii, että hänen aikaisemmin välineellistämänsä eläin onkin vastavuoroinen olento, joka reagoi tiettyihin tilanteisiin tietyllä tavalla.²¹² Eräs kirjoittaja toteaa, että hän oli luullut hevosen olleen ilkeä, sillä miesten valjastaessa sitä se käyttäytyi rajusti. Hän oli kuitenkin rauhassa

²⁰⁶ Kivimäki 2007, 232.

²⁰⁷ Korkiakangas 1996, 140.

²⁰⁸ SKS KRA HT 2003, Huuri.

²⁰⁹ SKS KRA HT 2003, Karkia.

²¹⁰ SKS KRA HT 2003, Paananen.

²¹¹ esim. SKS KRA HT 2003, Helin ja SKS KRA HT 2003, Rate.

²¹² Leinonen 2013, 73

opetellut toimimaan hevosen kanssa ja voittanut sen luottamuksen, minkä jälkeen hän oli jatkossa saanut hoitaa valjastamisen, vaikka miehiäkin oli talossa.²¹³

Eräs tyttö muistelee, että hänen siskonsa oli noussut metsässä hevosen selkään ja hevonen oli pillastunut ja pudottanut tytön selästään. Hän epäilee hevosen reaktion johtuneen siitä, että sen ollessa sodassa sen selkään oli noustu metsässä kannon päältä. Kertomus saa kuitenkin onnellisen lopun, kun hevonen palaa takaisin siskon luokse ja hän nousee takaisin selkään. ”He näyttivät taas ymmärtävän toistensa ajatuksia”, muistelija kirjoittaa.²¹⁴ Kertomus sisältää oppimistilanteen, jossa lapsi huomaa, että välineellistetty eläin osoittautuikin yhtäkkiä inhimilliseksi ja vastavuoroiseksi olennoiksi.²¹⁵ Muistellessaan näitä tilanteita kirjoittajat luultavasti suhtautuvat tilanteeseen eri tavoin, kuin he suhtautuivat asian tapahtuessa. Aika on ikään kuin kullannut muiston. Lapsuusmuistoissa tärkeänä juonteena onkin usein jokin kadotettu ja sen vuoksi kaivattu. Hevonen on ainoastaan muisto, ei enää fyysinen kohde. Muisto sävytyy nostalgisesti, kun etsitään jotain kadotettua, jonne voitaisiin muiston avulla hetkeksi palata.²¹⁶ Vaarallisetkin tilanteet saatetaan muistaa erityisen nostalgisina, kun kirjoittaja ikävöi mennyttä aikaa.

Oma suhteeni talon hevosiin oli lähinnä seurustelusuhde. Ei sitä päivää, etten olisi käynyt tervehtimässä varsoja tallin ovipielessä tai kesälaitumella. Äiti oli kauhuissaan, kun seisoin keskellä heinäpeltoa ja varsat juoksivat kohti täyttä laukkaa. Ne tiesivät kenen taskusta voi hamuilla leivänkannikoita.²¹⁷

Lainauksen kirjoittaja muistelee, että suhde hevosiin oli ikään kuin seurustelusuhde. Moni kirjoittaja kuvaakin suhdettaan hevoseen ystävyudeksi.²¹⁸ He tulkitsevat hevosen osoittavan kiintymystä heitä kohtaan samalla tavalla kuin he osoittavat hevosta kohtaan. Eläinten käyttäytyminen voi ihmisen näkökulmasta tulkittuna sisältää kiintymystä ja ehdottomalta vaikuttavaa tukea, mutta ihmisen ja eläimen välinen suhde ei kuitenkaan ole tasa-arvoinen.²¹⁹ Siitä huolimatta ihmisen ja eläimen suhdetta voi tarkastella ystävyutenä ja tässä tutkimuksessa pääosassa ovatkin kirjoittajien itsensä kokemat tunteet hevosia kohtaan. Lapsuuden hevossuhde nähdään kertomuksissa usein nimenomaan

²¹³ SKS KRA HT 2003, Seule.

²¹⁴ SKS KRA HT 2003, Kokko.

²¹⁵ Leinonen 2013, 73

²¹⁶ Korkiakangas 1996, 38.

²¹⁷ SKS KRA HT 2003, Äyräs.

²¹⁸ esim. SKS KRA HT 2003, Sokura ja SKS KRA HT 2003, Kiuru.

²¹⁹ Serpell 2003, 112.

ystävyytenä ja kirjoittajan ja hevosen välillä vallitsee kiintymys. ”Kotonani hevosta hoidettiin hyvin. Hevonen oli ystävämme, ” eräs talvisodan alkaessa 14-vuotias ollut tyttö kirjoittaa.²²⁰ Toinen taas muistelee, että lapset kävivät aina antamassa hevosille sokeri- ja leipäpaloja, vaikka niitä ei oikeastaan olisi ollut tarpeeksi ihmisillekään.²²¹

Monen kirjoittajan lapsuuden hevossuhde määritteli suhtautumisen hevosiin myöhemmin. Kiinnostus hevosiin heräsi lapsuudessa ja monessa kertomuksessa kirjoittajat muistelevat hevosten olleen lapsen näkökulmasta jännittäviä ja erityisen kiinnostuneita, sillä ne olivat pääosin aikuisten työeläimiä, joihin ei välttämättä saanut koskea. ”Me tenavat saimme ajaa Pojulla niin kesällä kuin talvellakin. Ja meidät nähdessään se hirnui ja juoksi lähelle! - - En voi kuvitellakaan millaista olisi elämä ilman hevosia maaseudulla”, kirjoittaa eräs muistelijä.²²² Verrattuna sota-ajan aikuisena kokoneiden kertomuksiin, lapsuusmuistoissa tuntuvat korostuvan positiiviset hevosten muistot, vaikka vaarallisiakin tilanteita sattui. Yksi lapsuusmuistoista esiin nouseva kertomustyyppejä on jännittävät hevosten kokemukset, joissa hevosen kanssa selvitään jostakin hurjasta tilanteesta. Toisaalta vaaratilanteista saattoi syntyä hevospelko, joka kesti koko kirjoittajan loppuelämän. Eräs nainen esimerkiksi muistelee pudonneensa kärryiltä ja toteaa: ”Sen verran säikähdin, että vieläkin pelkään hevosia.”²²³ Eri ihmiset reagoivat onnettomuuksiin ja vaaratilanteisiin eri tavalla, joillakin ne vahvistivat hevossuhdetta ja synnyttivät oppimiskokemuksen, joillekin tilanne jäi vahvasti mieleen negatiivisena, eikä hevossuhde jatkunut.

Pikkusiskoni ja minä, saman hevosen selässä. Emme kumpikaan osanneet uida, mutta Peikko osasi ja se riitti, meillä kaikilla oli hauskaa, uskon niin, ei Peikko ainakaan kertaakaan meitä pudottanut lampeen. - - Peikko tunsu seudun ja ymmärsi puhetta, kun sanoimme sille: mennään kotiin, se vei meidät suorinta tietä pihaan.²²⁴

Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja tulkitsee, että hevonen ymmärsi lapsia. Hän uskoo, että hevonen ymmärsi lasten puhetta ja vaikka lapset eivät osanneet uida tai kulkea kotiin, hevonen piti heistä huolta. Sama tulkinta toistuu monessa kertomuksessa ja monesti hevosen uskottiin ymmärtävän, että ne olivat tekemisissä nimenomaan lapsen kanssa.

²²⁰ SKS KRA HT 2003, Kiuru.

²²¹ SKS KRA HT 2003, Karkia.

²²² SKS KRA HT 2003, Paananen.

²²³ SKS KRA HT 2003, Hietala.

²²⁴ SKS KRA HT 2003, Liikanen.

”Lasten ratsuna se oli kärsivällinen ja varovainen”, yksi kirjoittajista kuvailee.²²⁵ Hevonen kuvataankin monessa kertomuksessa rauhallisena ja viisaampana, ikään kuin se ymmärtäisi pitää huolta lapsista ja katsoa niiden perään. Yksi kirjoittajista muistelee myös, että hevonen oli tarpeeksi viisas ymmärtääkseen laskea päänsä alas silloin, kun lapsi oli suitsimassa sitä, jotta lapsi yltäisi paremmin kiinnittämään suitset.²²⁶ Hevosten luonteenpiirteet nostetaan usein tärkeäksi osaksi muistoa ja hevosia kuvaillaan esimerkiksi kärsivällisiksi ja kilteiksi. Toisaalta perhehevokset olivat usein tottuneita lapsiin ja lasten käsittelyyn annettiin pääasiassa rauhallisimmat hevoset.²²⁷

Lapsuuden hevokokemuksilla näyttää olevan merkittävä vaikutus hevokäsityksen muodostumiseen. Yksittäisistä yksilön kokemuksista ja muiden kanssa jaetuista muistoista syntyy aikakaudelle tyypillinen kulttuurillinen malli, eli merkitykset, jotka kokonainen yhteisö tunnistaa.²²⁸ Tarkastelemissani kertomuksissa toistuvat tietyt asiat, jotka muodostavat jotain, joka saattaa olla kaikille aikakauden kokeneille osittain yhteistä. Kokemus lapsuudesta ja kasvamisesta pientiloilla hevosten parissa esimerkiksi eroaa huomattavasti kaupungissa varttuneiden kokemuksesta. Tarkastelemani lapsuusmuistot sijoittuvat maaseudulle ja niissä on samanlaisia piirteitä, kuten hevostöiden opettelu vanhempien opastuksella jo nuoresta asti sekä vastuun saaminen hevosten kanssa.

Toisaalta sota-ajan lapsena kokeneiden muistelijoiden hevossuhde eroaa myös niistä kertomuksista, joissa kirjoittaja on ollut sodan alkaessa aikuinen. Lapsuuden hevokokemuksia muistellaan positiivisen nostalgisesti, vaikka sota toikin uudenlaisia töitä ja vastuuta myös nuorten tyttöjen elämään. Aineiston yksilöllisistä lapsuusmuistoista onkin mielestäni löydettävissä yhteinen tapa muistella hevosia. Hevosten kanssa opittiin yhdessä tärkeitä taitoja, mutta samaan aikaan hevosta kuvaillaan myös emotionaalisesti leikkiverina ja ystävänä, jonka kanssa lapsuuden huolettomia päiviä jaettiin.

²²⁵ SKS KRA HT 2003, Marttinen.

²²⁶ SKS KRA HT 2003, Land-Reinikainen.

²²⁷ Leinonen 2013, 112.

²²⁸ Leinonen 2013, 67.

5. Hevonen tuntevana ja kokevana yksilönä

Jälleen tulivat sotilaat, veivät hevosen. Katse sen oli niin surullinen, kyynel putosi poskelle hevosen. Leirissä valjaat kalusi, aamulla hirnahti Unto – kotona. Ei viihtynyt armeijassa, palasivat sotilaat ja luovuttivat. Unto tiesi tehtävän tärkeimmän, marraskuun viimeisenä se sai rekeä vetää evakkoon, uskollisen perheen turvaan sodan jaloista. Oli rakkaus hevosen. Onko ihmisen?²²⁹

Lainaus on Hevosen rakkaus- nimisestä runosta, jonka eräs keräykseen osallistunut nainen oli liittänyt osaksi vastaustaan. Runossa kuvataan tilannetta, jossa perheen hevonen joutui Kannakselle armeijan käyttöön, mutta jo seuraavana yönä hevonen oli karannut ja löytyi aamulla kotitallista. Hevonen haettiin armeijalle uudestaan, mutta se karkasi jälleen. Kirjoittaja tulkitsee, ettei hevonen halunnut sotaan eikä viihtynyt

²²⁹ SKS KRA HT 2003, Horttanainen.

armeijassa. Hän kirjoittaa, että hevonen tiesi, että sillä oli edessään vielä tärkeämpi tehtävä, perheen kuljettaminen evakkoon. Hän kuvailee myös, että näin hevonen osoitti rakkautensa perhettään kohtaan.

Tässä luvussa tarkastelen kertomuksia, joissa kirjoittajat tulkitsevat hevosen käyttäytymistä ja kuvaavat niitä tuntevina ja kokevina yksilöinä. Tavoitteenani on nostaa esille hevosen näkökulma. Vaikka aineisto on ihmislähtöisesti tuotettu, hevoset eivät ole hiljaisia tai passiivisia. Kertomuksissa käsitellään hevosten tunteita ja moni kirjoittaja haluaa tuoda esille sen, että myös hevoset kokivat sota-ajan poikkeukselliset olosuhteet.

Muistelijat kuvaavat kertomuksissaan hevosten luonnetta ja tunteita monesti ihmisenkaltaisesti, minkä vuoksi tarkastelen myös kirjoittajien tapaa inhimillistää hevosia niiden käyttäytymisen perusteella. Hevoset ovat kertomuksissa vahvasti yksilöllisiä toimijoita, joilla on oma persoonallisuutensa.

5.1. Hevosen näkökulma

Oiva-hevonen oli kotiperheemme vanhin hevonen. Oiva vietiin rintamalle, mukaan annettiin länget ja kauraa matkaevääksi. Sodan jälkeen Oiva-hevonen kotiutui ja sai oman pilttuunsa tallissa. Oiva oli kooltaan erittäin suuri ja kaunis hevonen sekä kiltti olemukseltaan, mutta vanha ruuna oli saanut sodassa kovia vaurioita. Olimme kerran palaamassa hautajaisista pitkän ajomatkan jälkeen. Oli kova pakkanen ja kuutamoilta. Kaikki sujui hyvin, kunnes kuului ”pamaus.” En osaa sanoa oliko se aseiden ääni vai iskikö pakkanen. Silloin Oiva otti ”ohjat omiin käsiinsä.” Se lähti valtavaan laukkaan, juoksi ja juoksi, kukaan ei voinut hillitä sen menoa. Kyllä siinä vauhdissa kaikki taisivat pelätä, me lapset eniten, mutta onnellisesti Oiva meidät kotipihaan toi ja päästyään turvalliseen, tuttuun paikkaan, oli taas ihan sama kiltti ja kunnon Oiva-ruunamme kuin ennen sotamatkaansakin.”²³⁰

²³⁰ SKS KRA HT 2003, Nuutinen.

Hevosen näkökulma tulee kertomuksissa erityisen selkeästi esille silloin, kun kirjoittajat kuvailevat tilanteita, joissa hevonen on lähdössä rintamalle tai palannut sieltä. Kertomuksissa hevosen käyttäytymistä tarkastellaan erityisen tarkasti ja pohditaan niiden tuntemuksia poikkeuksellisessa tilanteessa. Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja muistelee hevosen käyttäytymistä sen palattua sodasta ja kertoo kiltin ja kunnollisen Oiva-ruunan pelästyneen kovaa ääntä. Hän toteaa hevosen ”ottaneen ohjat omiin käsiinsä.” Aineiston kertomuksille onkin tyypillistä, että kirjoittajat pyrkivät pohtimaan hevosten näkökulmaa ja tulkitsemaan niiden kokemia tunteita.

Ihmisen ja eläimen välistä suhdetta tutkiessa eläimen näkökulman tavoittaminen on haastavampaa kuin ihmisen, mutta ei mahdotonta. Eläinten käyttäytymisen tarkkaavaisella havainnoimisella voidaan ainakin osittain tuoda esille eläimen näkökulma.²³¹ Aineistoni kertomuksissa kirjoittajat kuvailevat hevosten käyttäytymistä runsaasti. Monesti he kirjoittavat uskovansa, että hevonen esimerkiksi ymmärsi, mistä sotaan lähtemisessä oli kysymys.²³² Hevosen mielenmaisema ja tunnekokemukset tulevat kertomuksissa esille nimenomaan hevosen käyttäytymisen tulkinnan kautta. Hevonen voi kirjoittajien mukaan tuntea iloa, surua, ahdistusta ja muita ihmiselle tyypillisiä tunteita ihmisen tavoin.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa eläimet näyttävät usein kohteina, eivätkä omaa intressiä omaavina toimijoina. Länsimaisen filosofian, luonnontieteiden ja kulttuurin eläinsuhde on rakentunut hierarkian ja dualismin varaan. Eri lajit on laitettu järjestykseen ja ihmisestä on tullut eläimen vastakohta. Ihmiskeskeisen eläinkäsityksen mukaan tietoisuutta pidetään ominaisuutena, joka erottaa eläimet ihmisistä. Eläinten toimintaa on usein selitetty niin, että ne toimivat vaistojen varaisesti, eli eivät pystyisi kokemaan tunteita tai toimimaan intentionaalisesti. Tämä on johtanut siihen, että eläinkunnan kognition määrä ja moninaisuus on jäänyt huomaamatta ja eläimiä on pidetty ihmiseen verrattuna alempiarvoisena. Eläinten näkeminen vähemmän arvokkaina on käynyt perusteena niiden resurssina käyttämisen oikeutukseen.²³³ 2000-luvulla posthumanistinen ajattelutapa on nostanut esille keskusteluja siitä, että ihmisen erityisasemasta tulisi luopua ja ihminen ymmärtää osana muuta luontoa. Ihmisen ei siis

²³¹ Birke & Hockenhull 2015, 83.

²³² SKS KRA HT 2003, Hirvonen.

²³³ Aaltola 2013, 12–13.

tulisi olla ainoa eettisen toiminnan subjekti tai objekti, eikä ihmisellä tulisi olla oikeutta hyödyntää muuta luontoa seurauksista piittaamatta.²³⁴

Timo palveli veljeäni uskollisesti koko ikänsä. Mutta veljeni hautajaissaatossa Timo oli jo vähällä uupua. Ehkäpä se oli tietoinen, että se on viimeinen palvelus isännälle, ja siksi myös raskain.²³⁵

Kysymys eläimen tietoisuudesta ja kyvystä tunteisiin on yksi eläintutkimuksen keskeisistä kysymyksistä.²³⁶ Eläimen näkökulman tutkiminen on esimerkiksi luonnontieteissä nähty antroposentrisenä ja kyseenalaistettu, tulisiko ihmisen sanoittaa eläimen tuntemuksia ja voiko ulkopuolella tarkkaileva ihminen todella ymmärtää eläimen mieltä.²³⁷ Kun eläintä käsitellään tietoisena toimijana, sillä ymmärretään olevan vaikutusta siihen, millainen ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutus on. Tarkastelemissani kertomuksissa hevoset esiintyvät tietoisina ja tuntevina olentoina, joilla on ymmärrys niiden ympärillä tapahtuvista asioista. Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja pohtii, oliko hevonen tietoinen siitä, että hautajaissaatto oli sen viimeinen palvelus isännälle. Hän pohtii hevosen tietoisuutta ja tulee siihen lopputulokseen, että hevosella on ymmärrys siitä, mitä tapahtuu. Moni kirjoittaja käsittää hevosen aktiiviseksi osapuoleksi tapahtumia, ja he pyrkivät muistoissaan tavoittamaan hevosen mielen prosesseja. Hevonen muistetaan kertomuksissa viisaana.²³⁸ Toinen kirjoittaja muistelee vieneensä raskain mielin hevosen kotiuttamisen jälkeen uudelleen rintamalle, sillä hän tulkitsi hevosen ymmärtäneen, mitä edessä oli. ”Eläin tiesi, että taasen on lähtö edessä”, hän kirjoittaa.²³⁹

Heti kun se kuuli lentokoneen ääniä, se hirnui kuin hengen hädässä ja juoksi kiireesti puiden juurelle suojaan. Jos se oli valjaissa ja ajossa pellolla, eikä päässyt suojautumaan lentokoneen äänen kuultuaan, hirnui se kovasti ja hyppi raivoisasti pystyyn. - - Se oli sodassa oppinut pelkäämään ja suojautumaan.²⁴⁰

Myös hevoset saattoivat kärsiä henkisistä traumoista sodan jälkeen, minkä vuoksi niiden kanssa oltiin kärsivällisiä ja niiden reaktioita pyrittiin selittämään sodan traumoilla.²⁴¹

²³⁴ Tuomivaara 2019, 12–13.

²³⁵ SKS KRA HS 1975, Saario.

²³⁶ Arluke & Sanders 1996, 55.

²³⁷ Arluke & Sanders 1996, 49.

²³⁸ esim. SKS KRA HT 2003, Viljanen ja SKS KRA HT 2003, Sokura.

²³⁹ SKS KRA HS 1975, Kankaanpää.

²⁴⁰ SKS KRA HS 1975, Kankaanpää.

²⁴¹ Leinonen 2013, 247.

Lainauksessa kirjoittaja kuvailee hevosen käyttäytymistä ja ymmärtää, että hevonen oli kokenut sodassa traumoja ja oppinut pelkäämään. Toinen kirjoittaja toteaa: ”Kun palautettu hevonen kuuli lentokoneen äänen, se alkuvaiheessa pitkään kuunteli, sillä oli häntä pystyssä ja juoksi aina vauhdilla laitumen reunalla olevan metsän suojaan. - - Tämä jäi erikoisesti mieleen ajatellessani, että eläinkin oli kokenut kuolemanvaaran ja vaiston ja kokemuksen johdosta suoritti samat suojautumiset kuin todellisen vaaran hetkellä.”²⁴² Hän tulkitsee, että eläin oli kokenut kuolemanvaaran ja kokemustensa myötä oli oppinut suojautumaan. Hevosten reaktiot koviin ääniin tai yllättäviin tilanteisiin vaikuttavat olevan monelle kirjoittajille itsestään selviä, eikä sodasta tulleita hevosia rankaistu odottamattomasta käytöksestä, vaan niiden käytöstä pyrittiin ymmärtämään. Sodasta palanneita hevosia kohdeltiin erityisen ymmärtäväisesti, sillä niitä kohtaan koettiin myötätuntoa sen vuoksi, että ne olivat joutunut kokemaan sodan kauhut.²⁴³

Hevosen käyttäytymiselle pyritään kertomuksissa löytämään selityksiä ja kirjoittajat saattavat esimerkiksi tulkita, että kun hevonen käyttäytyy vähemmän yhteistyöhaluisesti, se tuo esille sen omaa persoonallisuutta. Eräs kirjoittaja toteaaakin ikään kuin humoristisesti, että vaikka tamma oli hyvä peltotöissä, sitä ei ikinä varsotettu, sillä hänen isänsä oli huolissaan siitä, että hevosen pippurinen luonne periytyy.²⁴⁴ Agraariyhdistyksen työhevosen käyttäytymiselle on tiettyjä kulttuurisia odotuksia esimerkiksi siitä, miten eläimen tulisi totella, liikkua ja suorittaa pyydettyjä tehtäviä. Siirryttäessä välineellisestä hevossuhteesta kohti hevosen näkemistä enemmänkin ystävänä tai kumppanina, hevosen kohtelu kuitenkin muuttuu ymmärtäväisemmäksi ja suhdetta rakennetaan yhteistyön kautta.²⁴⁵ Hevosen luonne ja käyttäytyminen näyttävät vaikuttavan hevossuhteeseen. Kilttiluonteisiin hevosiin muodostuu ehkä helpommin läheinen suhde, sillä yhteistyö niiden kanssa on helpompaa. Arvaamattomat hevoset saavat osan kirjoittajista huolestuneiksi, mutta toisaalta hevosen oma tahto ei ole kaikkien mielestä negatiivinen luonteenpiirre.²⁴⁶ Kertojat pyrkivät myös selittämään ja perustelemaan hevosen epätoivottua käyttäytymistä ja tuomaan esille hevosen näkökulman. Yksi kirjoittajista perustelee hevosen olleen kuuliainen ja hyväntahtoinen, mutta malttamaton, mikä kirjoittajan mukaan johtui vain sen nuoruudesta.²⁴⁷ Toisaalta

²⁴² SKS KRA HS 1975, Niemi.

²⁴³ Leinonen 2013, 170.

²⁴⁴ SKS KRA HT 2003, Paananen.

²⁴⁵ Birke & Hockenhull 2015, 146–148.

²⁴⁶ SKS KRA HS 1975, Wanhalinna.

²⁴⁷ SKS KRA HT 2003, Land-Reinikainen.

osa kirjoittajista päättelee, että hevosen käyttäytymisen taustalla täytyy olla sen aikaisemmat kokemukset. ”En saanut tietää historiaasi oikeinkaan paljon. Sen kuitenkin, että hakkaamalla sinusta oli yritetty hevosta tehdä. - - Sinua peloteltiin niin, että olit ihan hermoraunio”, eräs kirjoittaja muistelee kertomuksessaan suuresta ja arasta Kilttihevosesta.²⁴⁸

Hevosen luonne näkyy kaikessa sen käyttäytymisessä ja vaikka vaisto ohjaa hevosen käyttäytymistä, on niillä silti myös voimakkaita yksilöllisiä piirteitä ja hieman erilaiset tarpeet ja tapa reagoida asioihin.²⁴⁹ Hevonen on kykeneväinen muuttamaan käyttäytymistään erilaisten tilanteiden vaatiessa, mutta samalla niiden reaktiot ovat lajinomaisia, eivätkä hevoset pysty teeskentelemään. Luonnossa hevonen luottaa vaistoonsa selvitäkseen. Vaikka hevonen on kesytetty tuhansia vuosia sitten, ne eivät ole syntyessään kesyjä ja valmiita ihmisen käsiteltäviksi, vaan ihmisen on edelleen tehtävä työtä saadakseen hevonen luottamaan itseensä käsitelläkseen ja kouluttaakseen sitä.²⁵⁰ Eräs kirjoittaja muistelee hevosen olleen luonteeltaan äksy ja reagoineen ihmisiin näyttämällä hampaitaan. ”Toisinaan se olikin minulle hyvin lauhkea, kai se hivenen piti minusta”, hän kuitenkin toteaa.²⁵¹ Kertomuksessa kirjoittaja käsittelee hevosta yksilönä, jolla on oma luonteensa ja tapansa toimia. Hän ei erittele syitä miksi hevonen käyttäytyi häntä kohtaan lauhkeasti, vaan ainoastaan toteaa, että ehkä hevonen vain sattui pitämään hänestä.

Kertomuksissa hevosen näkökulmaa pyritään tavoittamaan tulkitsemalla hevosen tapoja kommunikoida ihmisen kanssa. Jatkuva vuorovaikutus eläinten kanssa opettaakin tulkitsemaan ja lukemaan eläinten elekieltä. Myös eläimet voivat oppia tulkitsemaan ihmisen eleitä ja näin ihmisen ja eläimen välille syntyy tiettyjä odotuksia siitä, miten toinen osapuoli liikkuu ja käyttäytyy tietynlaisissa tilanteissa.²⁵² Eräs muistelija kirjoittaa, että hän pelkäsi, sillä hevonen oli säikky, mutta pohtii sitten, että asia saattoi olla myös toisinpäin.²⁵³ Hevosen selviytyminen saaliseläimenä perustuu sen herkkiin ja tarkkoihin aisteihin. Tarkkojen aistiensa ansiosta hevosten on todettu kykenevän aistimaan myös ihmisten tunnetiloja. Hevosta käsittelevän ihmisen hermostunut tunnetila voi vaikuttaa

²⁴⁸ SKS KRA HT 2003, Marttinen.

²⁴⁹ Walker 2015, 218.

²⁵⁰ Walker 2015, 22.

²⁵¹ SKS KRA HT 2003, Paananen.

²⁵² Hockenhuil & Birke, 2015, 145.

²⁵³ SKS KRA HT 2003, Pessinen.

hevosen ja ihmisen väliseen yhteistyöhön ja myös hevonen voi käydä araksi ja hermostuneeksi.²⁵⁴ Hevosen kyky lukea ihmistä tulee ilmi aineiston kertomuksissa. Osa kirjoittajista kokee, että hevonen ymmärtää.²⁵⁵ Terapiahevosia tutkineen Jenni Aron mukaan hevonen voi olla erityisen huomaavainen esimerkiksi lapsia tai vammaisia kohtaan ja vaistota sen, milloin ihminen tarvitsee erityistä rohkaisua. Aron mukaan ratsastusterapeutit korostavat sitä, että hevoset ovat muuntautumiskykyisiä, sillä niillä on erityisen hyvä vaisto ja tilanteiden tajuamisen kyky ja ne kykenevät vastaamaan ihmisen tunteisiin rehellisesti ja vilpittömästi.²⁵⁶

”Ystävyys. Hevonen haluaa hyväillä omalla tavallaan hoitajaansa ja tuttua ihmistä. Se ottaa huulillaan kiinni, ei hampailla, se täytyy ymmärtää”, kirjoittaa eräs muistelija.²⁵⁷ Hän korostaa kertomuksessaan, että hevonen pyrkii kommunikoimaan, eikä sillä ole pahoja aikeita, mikä ihmisen täytyy ymmärtää. Ihmisten ja hevosten välistä suhdetta tutkineen Keri Brandtin mukaan ihmisen ja eläimen välistä kommunikaatiota on tarkasteltu kehollisena kielenä, joka on verrattavissa verbaaliseen kommunikaatioon. Hevosten kanssa kommunikoitaessa keho on tärkein ilmaisun keino. Toinen tärkeä aspekti on molempien osapuolien kyky lukea toisiaan. Hevosen ja ihmisen välinen vuorovaikutus eroaa Brandtin mukaan huomattavasti esimerkiksi ihmisen ja koiran tai ihmisen ja kissan välisestä vuorovaikutuksesta. Ilmeinen ero on hevosen suuri koko, mutta hevosen ja ihmisen välinen kommunikaatio on myös kehollisempaa silloin, kun ihminen hevosen selästä käsin pyytää sitä suorittamaan tehtäviä. Hevonen ja ihminen muodostavat kehollista kieltä käyttäen oman kielensä.²⁵⁸ Eräs nainen kirjoittaa sodasta tulleen hevosen pelästyneen. Hevonen oli tullut hyvin levottomaksi ja heittäytynyt maahan, mutta rauhallinen puhuminen ja silittely oli saanut sen toipumaan.²⁵⁹ Kertomuksessa nainen kirjoittaa ymmärtäneensä hevosen hädän ja toiminnallaan saaneensa sen rauhoittumaan.

Osa kirjoittajista tulkitsee luimussa olevia korvia tai hampaiden näyttämistä hevosen kommunikoivaksi vihaisuudeksi tai harmiksi.²⁶⁰ Ihmisten on mahdollista oppia ymmärtämään hevosten tapaa käyttää kehoaan kommunikoinnin välineenä ja toisinpäin.

²⁵⁴ Walker 2015, 58,

²⁵⁵ esim. SKS KRA HT 2003, Liikanen ja SKS KRA HT 2003, Sassi.

²⁵⁶ Aro 2003, 64.

²⁵⁷ SKS KRA HT 2003, Heinonen.

²⁵⁸ Brandt 2004, 3–4.

²⁵⁹ SKS KRA HS 1975, Wanhalinna.

²⁶⁰ esim. SKS KRA HS 1975, Sillantie.

Kehollisen kommunikaation ymmärtäminen on edellytys sellaiselle suhteelle, jossa hevonen ja ihminen ymmärtävät toisiaan.²⁶¹ Eräs kirjoittaja muistelee hevosen lähtöä sotaan ja kirjoittaa: ”Kun sotilas nykäisi hinnasta, että tules heppa, niin Poku pisti vastaan, se nousi takajaloilleen katsoen anoen minuun, kuin sanoakseen auta, älä anna tuon miehen viedä.”²⁶² Kirjoittaja tuntee hevosensa eleet ja tulkitsee sen vastustelusta ja takajaloille nousemisesta, että se pyrkii osoittamaan omistajalleen, ettei halua lähteä. Eläimen käyttäytymisen tulkitsemisesta voi kuitenkin olla myös haittaa, sillä eläin saattaa osoittaa turhautumisensa tai jonkin muun tunnetilan tavalla, jonka merkit jäävät ihmiseltä huomaamatta, koska kaikkia eläimen erilaisia tapoja ilmaista itseään ei tunneta.²⁶³

Aloin käydä hevostallissa niin paljon kuin kerkesin. Aamulla hirveän aikaseen ja illalla ihan myöhään, että Kiltti tottuisi minuun. Juttelin kaikille hevosille, lauloinkin, eniten Kiltille. Olin päättänyt tehdä siitä ajokin itselleni talon ajoihin. Lopulta se alkoi hirnahtella minulle ja tutki vapaaehtoisesti takinihihaani, oppi löytämään leivänpalan taskustani. Sain silittää sen kaulaa ja lopulta pääsin harjaamaan sitä sen pilttuuseen. Vaikka sillä oli ajettu, että valjastaminen ei ollut sille vierasta, niin silti käytin sitä ensin taluttamalla. Rauhallisesti. Kun sitten ensimmäisen kerran valjastin Kiltin vesireen eteen, oli isäntä sanonut, että se on Seijan valjastettava tuo hirmu tästä eteenpäin. No, se nyt oli ollut jonkinlainen tunnustus. Joka tapauksessa Kiltti oli nöyrä ja tottelevainen oikein kohdeltuna.²⁶⁴

Yllä olevassa lainauksessa nainen muistelee kaltoin kohdeltua hevosta, jonka luottamuksen hän oli päättänyt voittaa. Rauhallisesti ja ajan kanssa hevonen oli oppinut luottamaan kirjoittajaan. Kirjoittaja korostaa, että hevonen oli oikein kohdeltuna nöyrä ja tottelevainen. Läheisen eläinsuhteen keskeinen osa on luottamus, joka rakentuu yhteistyön ja molemminpuolisen ymmärryksen kautta. Tässä prosessissa molemmat osapuolet opettelevat ymmärtämään toisiaan.²⁶⁵ Hevoset käyttävät kehoaan hyvin kokonaisvaltaisesti kommunikoidessaan, jolloin myös ihmisen on pyrittävä luomaan kehollinen kommunikaatio, johon hevonen voi vastata, sillä hevosella ei ole kykyjä verbaaliseen kieleen. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö hevosille puhuttaisi. Kertomuksissa nousee useasti esille, että kirjoittajat puhuivat hevosille. Joskus kyse on pyrkimyksestä rauhoitella pelokasta tai vauhkoontunutta hevosta rauhallisella puheella,

²⁶¹ Brandt, 2004, 3-4.

²⁶² SKS KRA HT 2003, Pessinen.

²⁶³ Dawkins 2013, 39.

²⁶⁴ SKS KRA HT 2003, Marttinen.

²⁶⁵ Birke & Hockenhull 2015, 82-83.

kuten aiemmassa lainauksessa Kiltti-hevosen hoitaja, mutta osa kirjoittajista puhuu hevosten kanssa muuten vain.²⁶⁶ ”Mitä tietäisi kertoa, jos osaisi puhua”, pohtii yksi kirjoittajista ihmetellessään hevosen käyttäytymistä sen palattua kotiin rintamalta.²⁶⁷

Sitten meillä oli se komia Topi, se oli äkkinäinen ja tulinen. Topi olisi joutunut täydennysotossa sotaan, mutta siltä oli silloin jalka kipiä. Mitenkä se siellä olisi pärjännyt, kun pelkäsi kaikkia möykkyjä tiellä, jos oli vaikka tyhjä paperisäkki, niin sen eteen pysähtyi. Hessu oli myös suuren kokoinen ja lähes musta väriltään. Junnu ostettiin minun aikanani ja se oli myöskin kookas sekä ruskea väriltään, lauhkea ja rauhallinen luonteeltaan. Sälli oli nuorin, suuri ja vahva hevonen. Se nosti hampaillaan täysinäisen viljasäkin ylös maasta ja heitti menemään.²⁶⁸

Lainauksen kirjoittaja muistelee kotitalonsa hevosia yksilöinä, jotka kaikki olivat erilaisia. Hevosen pidolle onkin ominaista tietty yksilöllisyys ja niiden ymmärtäminen yksilöinä, joilla on oma persoonallisuutensa, joka vaikuttaa yhteistyöhön ihmisen kanssa.²⁶⁹ Hevoset esiintyvät aineistoni kertomuksissa omalaisen luonteensa omaavina persoonina ja kirjoittajat muistavat tarkasti hevosten luonteenpiirteet ja ominaisuudet vuosikymmentenkin jälkeen. He muistelevat hevosten tapoja ja tulkitsevat niiden käyttäytymisen pyrkimyksenä kommunikaatioon, jolla ne tuovat aktiivisesti esille oman näkökulmansa. Hevonen ei siis ole kertomuksissa hiljainen toiminnan kohde, vaan aktiivinen toimija, joka omalla toiminnallaan vaikuttaa myös kirjoittajiin. Hevosten kokemuksen ymmärtäminen ja sen tuominen esille vaikuttaa olevan monelle keruuseen osallistuneelle tärkeää.

5.2. Inhimilliset hevoset

Harja hulmuten Perho porhalsi kadoten puiden sekaan. Sitten se vilkaisi taakseen ja näki, kuinka Liisa ontui jalkaansa ja käpertyi myttyräksi kannon kupeeseen. Hevonen vaistosi, että oli tehnyt pahaä ystävälleen. Sen herkat aistit tiedostivat Liisan surun ja Perho halusi hyvittää tekonsa. Se kierteli tytön ympärillä ensin hiljakseen ravaten ja tuli vähän kerrallaan lähemmäksi. Lopulta hevonen pysähtyi seisomaan kannon viereen, että Liisa olisi voinut nousta sen selkään. Mutta tyttö

²⁶⁶ esim. SKS KRA HT 2003, Seule.

²⁶⁷ SKS KRA HT 2003, Ojanlatva.

²⁶⁸ SKS KRA HS 1975, Wanhalinna.

²⁶⁹ Schuurman 2012, 132.

ei uskaltanut, koska pelkäsi, että Perho vauhkoontuisi. Niin Liisa vain nyyhki itsesälissään ja Perho odotti vieressä. Kun Liisa ei tehnyt pienintäkään elettä pyrkiäkseen uudelleen hevosen selkään, polvistui Perho tytön viereen ja tönäisi tätä pehmeällä turvallaan, sekä hörähteli kehoittavasti kuin sanoakseen: ”Ollaan taas kavereita ja kiipeä selkääni! En minä sinua enää pudota.” Täydellinen yhteisymmärrys vallitsi taas heidän välillään.²⁷⁰

Näin muistelee eräs kirjoittaja tilannetta, jossa sodasta palannut Perho-hevonen oli säikähtänyt ja pudottanut kirjoittajan siskon alas selästään. Kertomus on kirjoittajan lapsuusmuisto, jossa hevonen esiintyy lapsia ymmärtävänä viisaana olentona, joka käyttäytyy lähes ihmismäisesti ja lupaa pitää huolta ihmisestä. Kirjoittajan sisko tulkitsee kertomuksessa hevosen elekielestä ja käyttäytymisestä, kuin se olisi yrittänyt puhua hänen kanssaan ja lopulta yhteisymmärrys ihmisen ja hevosen välillä oli täydellinen.

Tarkastelemissani kertomuksissa kirjoittajat tulkitsevat hevosia oman ymmärryksensä kautta ja vertaavat hevosten mielenmaisemaa ihmiseen. Hevoset näyttävät monessa kertomuksessa ihmismäisinä tietoisina toimijoina ja niillä nähdään olevan ymmärrys tapahtumista ja kyky tunkea erilaisia tunteita. Tavoitteenani on nostaa kertomuksista esille hevosten ääni ja näkökulma, mutta käsitys hevosten kokemuksesta rakentuu ihmisten muistojen kautta. En tarkastele eläimiä pelkästään ihmisen toiminnan kohteina, mutta koska aineistoni kertomukset ovat ihmisen tuottamia, niiden perusteella eläimiä ei voi havainnoida täysin objektiivisesti, sillä ne ovat ainoastaan tulkintaa, johon todennäköisesti vaikuttaa vahvasti myös ihmisen oma kokemusmaailma. Esimerkiksi yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja luultavasti muistaa hevosen käyttäytyneen viisaasti ja huolehtivasti, sillä hän oli itse vasta lapsi tapahtuman aikana. Ihminen ei voi tarkasti tietää mitä eläimet tuntevat, mutta toisaalta ihminen ei voi myöskään tietää, mitä toiset ihmiset tuntevat. Täydellisen varmuuden puuttuminen ei estä tulkintojen tekemistä.²⁷¹

Antropomorfismilla eli inhimillistämällä tarkoitetaan ajatusmallia, jossa ihmiselle ominaisia ominaisuuksia liitetään eläimiin. Eläimen käyttäytymisestä haetaan esimerkiksi ihmiselle tyypillisiä ajatuksia, tunteita ja motivaatioita. Antropomorfismin nähdään olevan universaali käyttäytymistapa ihmisille, jotka pitävät huolta eläimistä. Eläimille annetaan ihmisen nimiä, niiden syntymäpäiviä juhlistaan, niitä hoivataan, kun

²⁷⁰ SKS KRA HT 2003, Kokko.

²⁷¹ Dawkins 2013, 34.

ne sairastuvat ja niiden kuolemaa surraan syvästi ja hautaamiseen käytetään samankaltaisia rituaaleja, kuin ihmistenkin.²⁷²

”Oli Ralli kuitenkin sen verran kohtelias, että pysähtyi ja antoi minun nousta jatkamaan ratsastusta. Selvän mielenilmaisun olin kuitenkin kumppaniltani saanut”, kirjoittaa eräs nainen.²⁷³ Kirjoittajan tulkinnan mukaan hevosen selästä putoaminen johtui hevosen tarpeesta ilmaista mielipiteensä. Monessa kertomuksessa tuleekin esille ajatus siitä, että hevosella on oma tahto, jota se voi ilmaista kuten ihminenkin. Eräs kirjoittaja toteaa, hevosen olleen kyllästynyt liian hitaaseen vauhtiin kärryjen edessä.²⁷⁴ Hän ei pohdi vaihtoehtoa, että hevosella olisi ollut muusta syystä tarve esimerkiksi päästä pois tilanteesta, minkä vuoksi se kiihdyttää vauhtia, vaan tulkitsee, että hevonen oli yksinkertaisesti kyllästynyt menemään hitaasti. Näissä kertomuksissa hevosten käyttäytymistä ja motivaatioita kuvaillaan ihmismäisesti. Kirjoittajat kuvaavat hevosia ihmismäisesti, mutta siitä huolimatta heidän tarkoituksensa tuskin on vähätellä eläimen omaa kokemusta tai ymmärrystä, vaan pyrkimys vaikuttaa olevan hevosen käyttäytymisen sanallistaminen kirjoittajalle itselleen ymmärrettävään muotoon.

Eläinten inhimillistämistä on kritisoitu esimerkiksi siitä, että eläinten omat ominaisuudet ja tarpeet ohitetaan. Tapa inhimillistää eläintä voi näkyä esimerkiksi siinä, miten sitä hoidetaan ja kohdellaan, eikä se välttämättä ole aina eläimen oman edun mukaista. Ajattelutapa on ihmiskeskeinen ja eläintutkimuksen piirissä on keskusteltu siitä, että se häiritsee objektiivista pyrkimystä ymmärtää eläimen käyttäytymistä.²⁷⁵ Luonnontieteissä suhtautuminen eläimiin mentaalisia tiloja omaavina olentoina on nähty kielteisenä. Tiede voi käsitellä ainoastaan asioita, joita on mahdollista havainnoida suoraan tai todentaa kokeellisesti. Eläinten ajatukset, tunteet, halut ja intentiot eivät kyseisen argumentin mukaan ole tieteellisesti havainnoitavissa.²⁷⁶

Tarkastelemassani aineistossa moni kirjoittaja inhimillistää hevosen vahvasti, mutta siitä huolimatta hevonen on kertomuksissa myös väline, jolla maatilan työt hoidettiin. Osa kirjoittajista kuvailee hevosia työssä hyvin käytännöllisesti muistelematta erityisemmin niiden käyttäytymistä tai luonnetta, kun taas osa kuvaa enemmän hevosta persoonana

²⁷² Serpell 2003, 84.

²⁷³ SKS KRA HT 2003, Huuri.

²⁷⁴ SKS KRA HT 2003, Jurvakainen.

²⁷⁵ Tyler 2009, 14–16.

²⁷⁶ Rollin, 2013, 49.

kuin sillä tehtyä työtä. Erityisesti lapsena hevosten kanssa tekemisissä olleet kirjoittajat vaikuttavat muistelevan tarkemmin hevosen persoonallisuutta kuin sillä tehtyjä työtehtäviä. Ihmisen eläinkäsitykselle on tyypillistä arvioida ja määritellä eläimiä ja ihmisiä. Eläinkäsityksen keskeinen kysymys on kysymys ihmisen ja eläimen erilaisuudesta ja samanlaisuudesta. Erilaisuutta korostava näkemys painottaa ihmisen erityisyyttä, jolloin eläin nähdään ihmisen vastakohtana ja ihminen asetetaan sen yläpuolelle. Pelkästään välineenä nähdyt eläimet määritellään toisiksi. Kun eläimiä verrataan ihmisiin, niiden ihmismäisiä piirteitä pidetään myönteisinä, kun taas vaistojen varassa toimiminen voidaan nähdä eläimellisenä ja kontrolloimattomana.²⁷⁷

Kumppaneiksi määritellyt eläimet mielletään samankaltaisiksi ihmisen kanssa. Kyse on rajan määrittelystä ihmisen ja eläimen välillä. Suhtautumisessa hevosiin välineellinen ja emotionaalinen suhde elävät tyypillisesti rinnakkain.²⁷⁸ Aineistossani kirjoittajat eivät erityisemmin määrittele hevosten asemaa tai pyri perustelevaan niiden käyttöä välineenä. Oli itsestään selvää, että hevonen oli väline työntekoon, mutta samaan aikaan sitä kuitenkin voitiin pitää oman tahdon ja tunteet omaavana olentona. Inhimillistävä puhe eläimistä näyttää olevan pyrkimys ymmärtää hevosten käyttäytymistä. On myös olennaista huomauttaa, että sota-ajan hevossuhteestaan kirjoittaneet tuskin ajattelivat hevosten inhimillistämistä tai luonnollistamista. Hevossuhdetta kuvataan kertomuksissa, miten se itse koettiin. Esimerkiksi lapsuuden hevossuhteestaan kirjoittava muistelija saattaa muistaa hevoset paljonkin inhimillisempinä, kuin sota-aikana aikuinen nainen, jolla oli harteillaan vastuu maatilan toiminnasta.

Ensimmäisenä tuli Ukko. Se kuskin kertoman mukaan koko illan hyvää mieltä hörhötteli. Oli kuulemma selvä keskustelu tallissa käynnissä, kotirintaman hevoset kysyivät ja Ukko aina vastasi. Kuski sanoi: ”Siellä sotasankari tuntui koko illan kertoilevan sotamuistojaan.”²⁷⁹

Lainauksessa kirjoittaja kertoo kuulemansa tilanteen, jonka hevosen kuski oli kertonut tuodessaan hevosta rintamalta. Kertomuksessa kuski tulkitsee hevosen hörinästä sen olleen hyvällä mielellä ja selvästi kertoneen muille hevosille tarinoita sodasta samalla tavalla, kuin rintamalta tullut mieskin voisi puhua. Monet muutkin kirjoittajat pyrkivät

²⁷⁷ Aaltola 2004, 17-18.

²⁷⁸ Schuurman 2012, 80-81.

²⁷⁹ SKS KRA HS 1975, Tuominen.

kertomuksissaan tulkitsemaan hevosen ilmeitä, eleitä ja ääniä ihmismäisenä kommunikaationa. ”Hetimit se tunnisti isäntänsä ja hörhötti tervehdykseksi. Jälleennäkemisen ilo oli molemmin puolin aitoa”, eräs kirjoittaja muistelee.²⁸⁰ Hän kuvailee jälleennäkemisen onnea molemminpuolisena kokemuksena, jossa hevonen osoittaa kiintymyksensä. Hörähdys on kirjoittajalle merkki siitä, että hevonen tuntee samanlaista iloa ja onnellisuutta, kuin ihminenkin. Monessa kertomuksessa mainitaan myös hevosen tunnistavan nimensä²⁸¹ ja eräs kirjoittaja toteaa, että hevonen ehdottomasti ymmärsi puhetta ihmisen lailla.²⁸² Pyrkimys eläimen ymmärtämiseen tietoisena ja tuntevana yksilönä on hevosten pidolle ominaisia. Hevosen asema subjektina konkretisoituu vuorovaikutuksessa ja eläimellä ymmärretään olevan subjektiivinen tahto. Hevosen lukemisen taito liittyy olennaisesti ihmisen ja eläimen väliseen kommunikaatioon, jolloin hevonen mielletään tämän dialogin toiseksi osapuoleksi.²⁸³

Mieleeni ei ole jäänyt selvää kuvaa kuin eräästä tummasta ruunasta, joka oli niin vihainen, ettei sitä kukaan uskaltanut lähestyä. Kovaksi itseään mainostavat hevosmiehet kokivat saman epäonnistumisen kuin muutkin, kukaan ei voinut lähestyä ruunaa. Kunnes eräänä sunnuntaina seisoskellessamme samaisen ruunan lähetyvillä, tuli siihen isäntiä, jotka olivat haeskelemassa omia hevosiaan. Ja yhtäkkiä ruuna hirnautti, joka oli jo ihme, nosti korvatkin pystyyn ja eräs isäntä muina miehinä sanoi, siinähan sinä oletkin, ja irrotti riimunperät, käänsi hevosen, pyyhkäisi rukkanella silmänurkkaansa samalla kun hevonen työnsi turpansa isännän taskua kohti. Oli siinä ihmettä kerrakseen, muistoa kaikiksi näiksi vuosikymmeniksi ja edelleen pala kurkussa sen onnen edessä, mitä näimme.²⁸⁴

Yllä olevan lainauksen kirjoittaja toteaa, että muisto vihaisesta hevosesta ja sen omistajasta on jäänyt hänen mieleensä vuosikymmeniksi. Hän muistaa tarkasti hevosen olleen vihainen ja vaikea, kunnes hevosen omistaja tulee paikalle ja hevosen olemus ja suhtautuminen muuttuvat täysin. Kirjoittaja muistelee ymmärtäneensä, että hevosen täytyi tunnistaa omistajansa ja hän tulkitsee hevosen käyttäytymisellään osoittavan tunteensa isäntää kohtaan. Eläinten tunteista puhumista on tieteessä vältetty inhimillistämisen pelossa. Tätä on pidetty perustana, joka on mahdollistanut eläinten käytön ihmisen resurssina.²⁸⁵ Ihmiskeskeisyyden tukipilarina on pidetty moraalisen arvon sitomista niihin kognitiivisiin kykyihin, joita ihminen suorittaa korkealla tasolla.

²⁸⁰ SKS KRA HT 2003, Paananen.

²⁸¹ esim. SKS KRA HS 1975, Judén ja SKS KRA HT 2003, Sassi.

²⁸² SKS KRA HT 2003, Liikanen.

²⁸³ Schuurman 2012, 234.

²⁸⁴ SKS KRA HS 1975, Sillantie.

²⁸⁵ Aaltola 2013, 12–13.

Esimerkiksi kielen puutetta on pidetty ilmeisenä osoituksena mielen ja tiedostettujen tunteiden puutteesta.²⁸⁶ Joillain eläimillä on kuitenkin todettu tietoisuus itsestään sekä kyky olla suunnitelmallinen ja jopa empaattinen.²⁸⁷ Tutkiminen vaatii tutkijalta kykyä ainakin osittain asettua eläimen maailmaan tarkkailijana. Eläimen ymmärtäminen on kuitenkin parhaimmillaan vuorovaikutusta kielellisten eroavaisuuksien ulkopuolella, eikä eläimen ja ihmisen välisen ymmärryksen tulisi olla ainoastaan kielellisyyden varassa. Esimerkiksi sosiologi Clinton Sanders tutki eläinsuhdetta opettelemalla itse uudenlaisia tapoja liikkua ja kommunikoida eläimen kanssa.²⁸⁸

Eräs kirjoittaja, joka oli jatkosodan aikana vasta 10-vuotias, muistelee erästä laitumelle vientiä, jolloin hevonen oli toiminut juuri kirjoittajan toiveiden mukaisesti, ilman suurempia ohjeistuksia. ”Kaiken Virkku teki omalla ymmärryksellään”, hän kirjoittaa.²⁸⁹ Aineiston kirjoittajille näyttää olevan luonnollista kuvata hevosta inhimillistävillä piirteillä, vaikka se oli myös työväline. Näin tekevät kertomuksissaan sekä lapsena että aikuisena sota-ajan kokeneet, mutta etenkin lapsen ja hevosen välisen vuorovaikutuksen muistelussa hevoset näyttäytyvät vahvasti omina persooninaan ja niitä muistellaan ihmismäisinä hahmoina välineellistämistä huolimatta. Inhimillistäminen voi olla keino jäsentää eläimen käyttäytymistä, eikä eläintä välttämättä pidetä aivan ihmisen kaltaisena, vaan ihmisen tapaisena.

Antropomorfismia onkin puolustettu sillä, että se on ihmisen tapa hahmottaa eläimen käyttäytymistä ja luoda järjestystä.²⁹⁰ Eläimen inhimillistämällä saattoi agraariaikana olla hyvinkin käytännölliset syyt. Avaimena menestyksekkääseen tuotantoon oli eläinten pitäminen mahdollisimman hyvissä olosuhteissa ja tarjoamalla niille tukea. Oli itsestään selvää, että eläimistä huolehdittiin hyvin, sillä muuten sillä aiheutettiin myös itselle taloudellista vahinkoa.²⁹¹ Toisaalta omien intressien lisäksi inhimillistävien ilmaisujen avulla eläintä pyrittiin ymmärtämään, jotta sen käsittely olisi ollut helpompaa. Jos hevonen oli kiintynyt hoitajaansa, työskentely sen kanssa helpottui. Osa kirjoittajista kuvailee tarkasti hevosten luonnetta ja tulkitsemalla sitä, he osaavat käsitellä hevosta sen tarvitsemalla tavalla. Eräs kirjoittaja muistelee, että nuori tulinen ja äksy hevonen oli haastava valjastaa. Hän kirjoittaa, että kuolainten ottaminen suuhun tuntui hevosesta

²⁸⁶ Aaltola 2013, 17.

²⁸⁷ Arluke & Sanders 1996, 43.

²⁸⁸ Arluke & Sanders 1996, 48.

²⁸⁹ SKS KRA HT 2003, Seule.

²⁹⁰ Tyler 2009, 18-19.

²⁹¹ Rollin 2013, 51.

pahalta, mutta hän keksi palkita hevosen leivällä ja sokeripaloilla, kun se avasi suunsa. Talon miehistä sellainen oli turhaa, mutta niinpä he joutuivat hevosen kanssa hankaluuksiin ilman leipää.²⁹²

Olin juuri pihaan kääntymässä, kun joku pyöräytti ison rusakopan tielle Kiltin eteen. Kiltti karjaisi ja säntäsi takajaloilleen ja kun satulaa ei ollut, luistin selästä Kiltin jalkoihin. - - Minä tunsin kuuman vihlaisun selässäni, kun kaikki pimeni. Sitten kun taju alkoi palata, huomasin, että Kiltti hörhötteli minulle ja koetteli turvallaan olkapäättäni. Sen kumartui antamaan ohjaksia minulle ja sain sanottua ”takaisin päin Kiltti.” Itku ei ole nytkään kaukana, kun muistan, miten varovasti se nosti minut kuolaimiensa varassa jaloilleni.²⁹³

Inhimillistäminen voi lisätä omistajan saamaa sosiaalista ja emotionaalista hyötyä eläinsuhteesta.²⁹⁴ Esimerkiksi yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja kokee hevosen vahvan sitoutumisen omistajaansa. Kirjoittaja muistelee, että hevonen oli huolestunut hänen pudotessaan ja osannut nostaa hänet takaisin jaloilleen. Tämä on jäänyt kirjoittajan mieleen erityisen vahvasti ja hän toteaa, että itku ei vuosikymmentenkään jälkeen ole kaukana, kun hän muistelee hevosen käyttäytymistä tilanteessa. Muisto on hyvin tunnepitoinen ja kirjoittaja muistaa hevosen lempeänä ja huolehtivaisena, ikään kuin ystävänä, joka auttoi hänet ylös tippumisen jälkeen. Terapiahevosia tutkittaessa on todettu, että hevonen kykenee tulkitsemaan ja ennakoimaan ihmisen käyttäytymistä. Hevonen osaa reagoida ihmisen haavoittuvaisuuteen ja sillä on kyky olla muuntautumiskykyinen ja joustava.²⁹⁵

Useassa kertomuksessa tulee ilmi, että inhimillistäminen voi lisätä omistajan lisäksi myös hevosen hyvinvointia. Hevosia kuvaillaan ja tulkitaan ihmismäisiltä vaikuttavilla tunteilla, kuten ilo, suru, onnellisuus, kiintymys ja vihaisuus. Ihminen ei pystyisi tulkitsemaan eläimen käyttäytymistä jokapäiväisessä elämässä, jos siihen ei sovellettaisi näitä mielen prosesseihin liittyviä käsitteitä, eli jotta eläinten kokemuksista on mahdollista puhua, inhimillistämistä on käytettävä hyväksi ainakin jonkin verran. Esimerkiksi eläimen kivusta puhuttaessa kipu tulee ihmiselle tunnistettavaan muotoon, kun havainnoidaan eläimen käyttäytymisreaktioita.²⁹⁶ Yksi kirjoittajista muistelee kertomuksessaan, että hevonen osasi näyttää milloin se oli liian väsynyt jatkamaan työtä.

²⁹² SKS KRA HT 2003, Paananen.

²⁹³ SKS KRA HT 2003, Marttinen.

²⁹⁴ Serpell, 2003, 91.

²⁹⁵ Aro 2003, 64–65.

²⁹⁶ Rollin 2013, 55–56.

Hän tunnisti eläimen kivun ja väsymyksen havainnoimalla sen käyttäytymistä. Hän kirjoittaa ymmärtäneensä hevosta, sillä työpäivät olivat liian pitkiä sota-aikana, kun hevosia oli talossa vähemmän.²⁹⁷ Toinen kirjoittaja toteaa kuitenkin vasta vuosia myöhemmin ymmärtäneensä, että työ oli hevosille liian raskasta. Hän kirjoittaa: ”Onneksi ei enää ajeta rahtia hevosilla, vaan moottorit ovat korvanneet ne. Kyllä ne saivat kärsiä kiskoessaan ylisuuria kuormia umpihangessa.”²⁹⁸

Minä, Muti liikehdin levottomana maata kuopien Sortavalan torilla. Takana olivat kokemukset sota-alueelta. Ottaisiko minua kukaan, kun olin iso ruunarumilus ja musta? Aino-ostaja ja tuleva emäntä tarttui suitsiini ja vei minut kotiinsa. Talon hevestallissa alkoi totutteleminen minulle outoon maisemaan ja ääniin. - - Tästä talvesta (sotatalvi 1943) muistan selluloosa-appeen, jossa saattoi olla ripaus jauhojakin.²⁹⁹

Tarkastelemissani kertomuksissa kirjoittajat pyrkivät verbalisoimaan eläimen oletettuja ajatuksia. Voidaan pohtia sitä, onko tämä eläimen inhimillistämistä, vai aitoa pyrkimystä ottaa huomioon eläimen oma intressi. Muutama kirjoittaja kirjoittaa muistonsa hevosen näkökulmasta. Näissä kertomuksissa hevonen toimii kertojana ensimmäisessä persoonassa ja kertoo tapahtumista ja tuntemuksistaan. Yllä olevassa lainauksessa Muti-hevonen esimerkiksi pohtii levottomana, ostaako joku sodan kokeneen ruman hevosen. Näissä hevosenäkökulmaisissa kertomuksissa kirjoittaja ikään kuin reflektoi omia tuntemuksiaan hevoseen. Toisaalta tällaisissa kertomuksissa eläin ei kuitenkaan välttämättä näyttäydy ainoastaan ihmisen metaforana, vaan kirjoittaja pyrkii kuvaamaan myös hevosta subjektiivisena ja aktiivisena toimijana. Eläinten elämäkerralliselle kirjallisuudelle tyypillistä onkin, että eläimet eivät ole täysin humanisoituja, esimerkiksi eivät pukeudu vaatteisiin, vaan ne esitetään enemmänkin ihmisenkaltaisina hahmoina, joilla on samanlaisia tunteita ja motivaatioita kuin ihmisillä. Eläimen suulla voidaan kertomuksissa esimerkiksi esittää kritiikkiä tai ottaa muutoin kantaa asioihin.³⁰⁰

Eräs muistelija tulkitsee hevosen tunteneen olonsa turvalliseksi, kun se oli rintamalta palatessaan päässyt omaan pilttuuseensa.³⁰¹ Toinen kirjoittaja taas muistelee hevosen tehneen ”kummallisia kumarruksia” päästyään välirauhan aikana omaan talliinsa.³⁰² Hän

²⁹⁷ SKS KRA HT 2003, Paananen.

²⁹⁸ SKS KRA HT 2003, Sokura.

²⁹⁹ SKS KRA HT 2003, Multanen.

³⁰⁰ Kaarlenkaski 2012, 181-182.

³⁰¹ SKS KRA HS 1975, Kankaanpää.

³⁰² SKS KRA HS 1975, Haavisto.

tulkitsee, että näin käyttäytyessään hevonen olisi ikään kuin kiittänyt ihmisiä siitä, että se oli päässyt kotiin. Tämänkaltainen puhe, jossa eläimen toimintaa kuvataan ilmaisulla, jotka ihminen pystyy hahmottamaan, kertoo pyrkimyksestä tavoittaa eläimen kokemus. Juuri sodassa olleita hevosia inhimillistettiin erityisesti, sillä niiden sotakokemus oli mahdollista rinnastaa ihmisen kokemukseen ja hevosenkin ajateltiin uhranneen itsensä isänmaan puolesta.³⁰³

Kun se portista kääntyi kotipihalle, se hirmahti. Emäntä riensi vastaan portaille ja hevonen yhä juosten tuli suoraan emännän luokse ja painoi turpansa hänen olkapäälleen ja huokaisi. Siinä oltiin hiljaa pitkän aikaa. Kyyneleet tulivat emännän silmiin – ehkä oli kyyneleitä Pirkonkin silmissä.³⁰⁴

Yllä kirjoittaja muistelee, kuinka tamma oli päässyt juna-asemalta vapaaksi, kun sotahevosia palautettiin ja osannut tien kotitilalleen. Hän tulkitsee hevosen huokaisseen tyytyväisenä päästyään kotiin ja ehkä vuodattaneen myös kyyneleen, kuten emäntänsäkin. Aineistoni kertomuksille on tyypillistä, että kirjoittajat mieltävät hevoset tietoisiksi subjekteiksi ja niiden tunteet ihmismäisiksi tai ainakin ihmisen kaltaisiksi. Hevonen on ikään kuin ihmisyhteisön jäsen, minkä vuoksi sen käyttäytymistä sanoitetaan ihmisen kaltaisesti. Kirjoittajien tarkoituksena ei ole tehdä eläimien tunteista vähemmän tärkeitä tai inhimillistämällä olla ottamatta huomioon eläimen oikeita tarpeita. Sen sijaan inhimillistäminen vaikuttaa palvelevan molempien osapuolten tarpeita. Hevosen käytöksen sanallistaminen ihmiselle ymmärrettäväksi saattoi auttaa naisia esimerkiksi emotionaalisesta näkökulmasta ja toisaalta myös parantaa hevosen kohtelua, kun niiden asemaan pyrittiin samaistumaan.

6. Hevossuhteelle annetut merkitykset

Sotavuosina 1939–1944 monen suomalaisen naisen ja tytön elämä mullistui, sillä miesten jouduttua rintamalle naisten tekemän työn määrä moninkertaistui ja elämä suomalaisilla maatiloilla muuttui. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut sota-ajan poikkeuksellisuutta kotirintamalla toimineiden naisten ja tyttöjen hevossuhteen näkökulmasta. Tutkimus painottuu ihmisen ja hevosen väliseen suhteeseen kotirintamalla niin työssä kuin sen ulkopuolellakin. Olen halunnut nostaa esille kertomuksia, joiden kautta hahmotan sota-aikaisen hevossuhteen moninaisuutta suhteen molempien osapuolien kautta ja

³⁰³ Leinonen 2013, 172.

³⁰⁴ SKS KRA HS 1975, Katra.

pyrkimyksenäni on ollut tuoda myös hevosen näkökulma näkyväksi sotahistorian tutkimuksessa.

Aineistonani käyttämä muistitietoaineisto korostaa yksilön kokemusta, sillä jokainen kirjoittaja on sanallistanut siihen juuri oman kokemuksensa ja tehnyt valintoja siitä, mitä haluaa kertoa ja mitä jättää kertomatta. Sodan, kuin sen aikaisen hevossuhteenkaan, kokemuksesta ei voida luoda kaiken kattavaa kokonaiskuvaa, sillä jokainen yksilö on kokenut sen omalla tavallaan. Suhtaudun tutkimuksessani kokemukseen yksilöllisenä ja ainutkertaisena, mutta tarkastelemieni kertomusten perusteella uskon kuitenkin, että olen pystynyt tuomaan esiin samankaltaisuuksia ja sitä kautta jotain yleistä ihmisen ja hevosen välisestä vuorovaikutuksesta kotirintamalla sodan aikana. Lähdeaineistoni kattaa ainoastaan sen, mitä aineistonkeruuseen osallistuneet halusivat kokemuksestaan kertoa. Merkityksellisintä tutkimukselle oli se, miten yksilöt kokivat tapahtumat ja sanoittivat oman kokemuksensa, ei se, oliko tapahtunut täysin totta vai ei. Se, mitä kertomuksista nousee esille, on ainoastaan pieni osa siitä kokonaisvaltaisesta kokemuksesta, minkä kirjoittajat ovat kokeneet.

Tarkastelemani kertomukset kertovat siitä, millaista oli, kun sodan syttyminen muutti arjen. Kertomuksissa muistellaan työmäärän moninkertaistumista ja sitä, millaista naisilla ja työillä oli astua kodin piiristä maskuliinisiin hevostöihin ja tarttua ohjaksiin ilman mahdollisuutta valmistautua. Sotahevosten asema ja merkitys on Suomessa tunnustettua, mutta tutkimuksessani olen halunnut tuoda esille ennen kaikkea kotirintaman kokemuksen. Sotaan lähteneitä hevosia surtiin kotona kuten muitakin rintamalle lähteneitä perheenjäseniä ja niitä odotettiin suurella innolla takaisin. Samaan aikaan peltotyöt oli kuitenkin hoidettava niillä hevosilla, joita kotiin jäi.

Aineistoni kertomuksissa korostuu hevosten kanssa koettu yhteenkuuluvuus ja yhteistyö. Tutkimukseni osoittaa, että kotirintamalla hevonen oli sota-aikana yksi työvälineistä, jolla maatalouden raskaat työt hoidettiin, mutta samaan aikaan yksi tärkeimmistä tutkimustuloksistani on, että suhde hevoseen saattoi välineellistämisestä huolimatta olla hyvin tunteellinen. Monessa kertomuksessa muistellaan, että hevosta kohdeltiin kuin perheenjäsentä. Hevonen oli taloudellisesti arvokas, mutta hyvä kohtelu ei aina ollut hevosen taloudellisesta merkityksestä riippuvaista. Esimerkiksi rintamalta palanneet hevoset saivat usein levätä ja niitä kohdeltiin erityisen hyvin, vaikka ne eivät olisi pystyneet työhön.

Vaikka hevostyö oli suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa hyvin sidoksissa miehisyteen, lapset kasvoivat usein tehden ja kokeillen erilaisia töitä maatiloilla, joten hevostyö ei ollut kaikille kirjoittajille täysin vierasta. Osa oli päässyt osallistumaan hevostöihin nuoresta työstä asti. Olen tutkimuksessa nostanut esiin kokemuksia sota-ajan lapsuuden hevossuhteesta, sillä se nousi tarkastelemissani kertomuksissa esille erityisen usein. Sodan lapsena kokeneet muistavat hevoset usein tunteellisemmin ja hevossuhde on aikuisia mutkattomampi. Monessa kertomuksessa sodan syttyminen nähtiin ikään kuin lapsuuden loppumisena, mutta lapsien suhtautuminen hevostyöhön oli siitä huolimatta erilainen, sillä lapset eivät kokeneet kaikkia hevosilla tehtäviä askareita työksi samalla tavalla kuin aikuiset. Sen sijaan rooli ystävänä korostui. Hevosilla oli tärkeä merkitys monen kirjoittajan kasvutarinoissa, sillä hevosella lapset pääsivät harjoittelemaan vastuuta ja itsenäisyyttä, mutta hevosten kanssa koettiin myös huolettomia ja onnellisia hetkiä työn ulkopuolella.

Yhdistän tutkimuksessani eläintutkimusta uuden sotahistorian kenttään nostamalla aineistostani esille myös hevosen kokemuksen ja hevoset tuntevina ja inhimillisinä yksilöinä, sillä niin myös kirjoittajat tarkastelemissani kertomuksissa tekevät. Vaikka hevosen paikkaa työväliseinä ei kyseenalaisteta, hevonen on ennen kaikkea uskollinen työtoveri, jonka kanssa tehtävä työ perustuu luottamukseen ja yhteisymmärrykseen. Naiset ja tytöt muistelevat hevosia omina persooninaan, joilla oli tietynlainen luonne ja joiden käytöstä he pyrkivät tulkitsemaan. Kirjoittajilla on halu tuoda kertomuksissaan esille myös hevosen näkökulma. Hevoset nähdään itsenäisinä toimijoina, joilla on omia päämääriä. Hevosten inhimillistäminen, eli niiden kohtelu ja pitäminen ihmisen kaltaisina näkyy kertomuksissa kirjoittajien pyrkimyksenä ymmärtää hevosten kokemusta. Kirjoittajien tarkoituksena ei ole ohittaa eläimen oikeita tarpeita, vaan pyrkiä tulkitsemaan hevosen käyttäytymistä, josta molemmat osapuolet hyötyvät.

Läheisellä suhteella hevoseen ja hevosen ja ihmisen välisellä luottamuksella vaikuttaa olevan merkitystä keruuseen osallistuneiden jaksamiselle. Kun koko yhteiskunnan arki murtuu yhtä laajasti kuin sodan syttyessä, eläinten merkitystä ihmiselle ei tule aliarvioida. Uskon, että sodan aikaisen eläinsuhteen tutkimiselle onkin yhä tilaa, etenkin kotirintaman kontekstissa. Myös eläimet kokivat sota-ajan poikkeukselliset olosuhteet, minkä vuoksi myös sodan vaikutusta eläimiin on syytä tutkia.

Keruuseen osallistuneiden kirjoittajien suhde ja suhtautuminen hevosiin vaihtelee. Osa kirjoittajista kasvoi hevosten parissa ja uuden tilanteen edessä tarttuivat ohjaksiin, sillä

muutakaan vaihtoehtoa ei ollut. Osa taas koki suurta pelkoa ja ahdistusta tilanteesta. Yhteistä tarkastelemilleni kertomuksille on, että hevosista kirjoitetaan positiivisesti ja niitä muistellaan lämpimästi. Hevoset ovat jääneet kirjoittajien mieliin luonteenpiirteiltään ja käyttäytymiseltään ja sekä työstä että työn ulkopuolisesta ajasta niiden kanssa kirjoitetaan tarkasti vielä vuosikymmentenkin jälkeen. Eräässä kertomuksessa tiivistyy mielestäni erityisen hyvin monen kertomuksen kuvaama suomalainen hevonen. Kirjoittaja päättää kertomuksensa kirjoittamalla: ”Tämä on ylistys Suomen hevoselle. Se on älykäs, nöyrä ja uskollinen ystävä.”³⁰⁵

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Helsinki (SKS KRA). Hevoset sodassa 1939–1944 (HS). 1975.

³⁰⁵ SKS KRA HT 2003, Sokura.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Helsinki (SKS KRA).
Hevostarinakeruu (HT). 2003.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa: *Eläinten moraalinen arvo*. Otavan Kirjapaino oy, Keuruu, 2004.

Aaltola, Elisa: Ihminen, eläin vai molemmat? Teoksessa: Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*. Gaudeamus. Helsinki, 2013.

Arluke, Arnold & Sanders, R. Clinton: *Regarding Animals*. Temple University Press, Philadelphia, 1996.

Aro, Jenni: *Hevonen – terapeutti ja työtoveri. Ratsastusterapeutin kokemuksia ratsastusterapiasta*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2003.

Benson, Etienne: *Animal Writes. Historiography, Disciplinarity, and the Animal Turn*. Teoksessa: Kalof, Linda & Montgomery, Georgina M. (toim.), *Making animal meaning*. Michigan State University Press: East Lansing, 2011.

Birke, Lynda: *Talking about Horses: Control and Freedom in the World of “Natural Horsemanship.”* *Society & Animals*, vol 16 (2), 2008.

Birke, Lynda & Hockenhull, Jo: *Journeys Together: Horses and Humans in Partnership*. *Society & Animals* 23, 2015.

Birke, Lynda & Hockenhull, Jo: *Moving (with)in Affect: Horses, People, and Tolerance*. Teoksessa: Nyman, Jopi & Schuurman, Nora (toim.) *Affect, Space and Animals*. Routledge, Lontoo, 2015.

Bourke, Joanna: *Uusi sotahistoria*. Teoksessa: Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Suom. Ville Kivimäki. Gummerus, Helsinki/Jyväskylä, 2006.

Brantz, Dorothee (toim.): *Beastly natures: animals, humans, and the study of history*. University of Virginia Press: Charlottesville, 2010.

Dawkins, Marian: *Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta*. Teoksessa: Elisa Aaltola (toim.), *Johdatus eläinfilosofiaan*. Gaudeamus. Helsinki, 2013.

- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. SKS, Helsinki, 2006.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. SKS, Helsinki, 2006.
- Francione, Gary L: Eläinsuojelu ja eläinten moraalinen arvo. Teoksessa: Aaltola, Elisa (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Gaudeamus. Helsinki, 2013.
- Fudge, Erica: A Left-Handed Blow: Writing the History of Animals. Teoksessa: Rothfels, Nigel (toim.), *Representing Animals*. Indiana University Press: Bloomington, 2002.
- Hintikka, Onerva & Häppölä, Kirsti: *Tuntematon emäntä. Kotirintama kertoo*. Maahenki oy, Jyväskylä, 2007.
- Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi: *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2002.
- Hytönen, Kirsi-Marja: *Ei elämäni lomia mahtunut: naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Suomen kansatietouden tutkijan seura, Joensuu, 2014.
- Kaarlenkaski, Taija: *Kertomuksia lehmästä: tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Bookwell oy, Jyväskylä, 2012.
- Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö (toim.): *Ihmisten eläinikirja: muuttuva eläinkulttuuri*. Helsinki, 2009.
- Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus – metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, SKS, Helsinki, 2006.
- Kalske, Marja: *Suomessa syntyneiden hevosten nimistö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 73. Turku, 2005.
- Kemppainen, Ilona: Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa: Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa – Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Gummerus, Jyväskylä, 2006.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.): *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Gummerus, Jyväskylä, 2006.

Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa – Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Gummerus, Jyväskylä, 2006.

Kivimäki, Ville: Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua 1. Haavoitettu lapsuus*. Weilin+Göös Oy: Porvoo, 2007

Kivimäki, Ville & Männistö, Anssi: *Sodan särkemä arki*. WSOY, 2016.

Korkiakangas, Pirjo: *Muistoista rakentuva lapsuus*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki, 1996.

Kumpulainen, Mikko: Suomenhevonen sotien jälkeen – jälleenrakennuksen aika. Teoksessa: Saastamoinen Markku (toim.) *Suomenhevonen*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.

Leinonen, Riitta-Marja: Hevosen ja ihmisen kumppanuus sota-aikana. Hevostietokeskus, verkkojulkaisu: <http://www.hevostietokeskus.fi/uploads/files/Artikkeli1.pdf> Luettu 5.10.2020.

Leinonen, Riitta-Marja: *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Kulttuuriantropologian väitöskirja, Oulun yliopisto, 2013.

Lovio, Maisa: Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa: Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY. Juva. 1993.

Näre, Sari & Kirves, Jenni: Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa: Näre, Sari, Kirves, Jenni & Siltala, Juha: *Sodan kasvattamat*. WSOY, Helsinki, 2010.

Olsson, Pia: Nainen ja työn muuttuvat normit. Teoksessa: Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Weilin + Göös Oy: Porvoo, 2008

- Ojala, Ilmari (toim.): *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939-1945*. Karisto oy. Hämeenlinna, 2007.
- Ojala, Matti & Peltonen, Terttu & Saastamoinen, Markku: Suomenhevosen jalostus. Teoksessa: Saastamoinen Markku (toim.) *Suomenhevonen*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.
- Peltonen, Terttu & Saastamoinen Markku: Suomenhevosen alkuperä ja historia – kehittyminen omaksi roduksi. Teoksessa: Saastamoinen Markku (toim.) *Suomenhevonen*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.
- Peltonen, Terttu & Maijala, Kalle & Perttunen, Eero: Monipuolinen suomenhevonen – nykypäivää ja tulevaisuutta. Teoksessa: Saastamoinen Markku (toim.) *Suomenhevonen*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.
- Pöysä, Jyrki: Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus – metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, SKS, Helsinki, 2006.
- Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY. Juva, 1993.
- Rothfels, Nigel (toim.): *Representing Animals*. Indiana University Press: Bloomington, 2002.
- Räsänen, Tuomas & Syrjämaa, Taina (toim.): *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. Routledge: Lontoo, 2017
- Rislakki, Veikko: *Hevosten sotasavotta, miesten ja naisten kertomaa suomalaisen hevosen osuudesta sodissamme 1939–1944*. Suomen Hippos ry, Porvoo, 1977.
- Serpell, James: *Anthropomorphism and Anthropomorphic Selection Beyond the Cute Response*. Society & Animals, Vol.11, 2003.
- Schuurman, Nora: *”Hevoset hevosina”: eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta*. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu, 2012.
- Teräs, Kari: Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa: Kettunen, Pauli & Kultanen, Auli & Soikkanen, Timo (toim.) *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Turun yliopisto, Turku 2000.

Ylimaunu, Juha: Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkaajana. Teoksessa: Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi: *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2002.

Ukkonen, Taina: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. SKS, Helsinki, 2000.

Walker, Elaine: *Hevonen*. Gummerus Kustannus Oy, 2015.

Waris, Matti: Suomenhevonen sotahevosena. Teoksessa: Ojala Ilmari (toim.) *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939–1945*. Karisto Oy, Hämeenlinna, 1997.

Östman, Ann-Catrin: Mekanisoinnin ensimmäinen aalto. Teoksessa: Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki, 2004.